

MV / RHO

HAMINAN VALLIEN INVENTOINTI kesällä 1959

kertomus fil.kand. Aarne Heimalan virkamatkasta
Haminaan 27.7. - 17.8.1959.

Turun bastionin ja kokonaan hävitetyn
Helsingin bastionin välinen alue
=====

Hävitetyn Meriportin, nyk. Maariankadun seuduilta, Puolustuslaitoksen alueen rajasta länteen päin olevista Haminan vallien jäännöksistä voitiin kesällä 1959 todeta seuraavaa:

Turun bastionin ja Helsingin bastionin
välinen kurtiinivalli

Kurtiinivallin kaakkoisosaa käsitellään myöhemmin Turun bastionin yhteydessä (ks. vast. muistiinpanot).

Kurtiinivallin luoteisosaa sekä hävitetyn Meriportin paikka ovat nykyisen Maariankadun ja Kaivokadun sekä näiden risteyksen alla sekä risteyksestä pohjoiseen, korttelin 23 tonttien 2 ja 3 alla. Tontille 2 oli kesällä 1959 rakenteilla kerrostalo, eikä mitään merkkejä valleista nykyisin näkynyt.

Venäläisten rakentama, hävitetty Meriportti lienee ollut Lappeenrannan ja Viipurin porttien kaltainen avoportti. Kysymystä ei ole tutkittu inventaariyon yhteydessä. Sen edessä on sijainnut raveliini Morskoi (1700-luv. lopulla: Rahta-raveliini), ilmeisesti nyk. Maariankadun akselissa. Onko kurtiinissa ollut Morskoihin johtavaa holvikäytävää eli poternia (vrt. myöh. Bolskoi-raveliiniin johtaa yksinomaan holvikäytävä kurtiinin läpi), ei inventaariossa ole voitu todeta. Mitään merkkejä sellaisesta ei ole näkyvissä. Kyseisestä kurtiinissa tavatusta, nyk. Kaivokadun alle jääneestä holvikäytävästä on mainittu (ks. museonhoit. Erkki Pitkäsén selostus "Haminan vallien vaiheita". Kansallismuseoon lähetetty kirje). Nyk. Kaivokadun tontin n:o 3 luoteis- ja koillisosassa on rakennuksia, muussa osassa rakentamatonta aluetta, mutta sitä ei 1959 voitu tarkasti tutkia halkopinojen ym. esteiden vuoksi. Tontin n:o 3 luoteisosan alla saattaisi oletettavasti olla jäännöksiä tynnyriholvilla varustetusta käytävästä, joka on saattanut johtaa nyt kokonaan hävinneen Helsingin bastionin kaakkoiskylkeen liittyneeseen laaka-ammunta-asemaan. Tällaisissa kohdissa esiintyy Haminan valleissa poterneja esim. Lappeenrannan bastionin ja Hämeenlinnan bastionin välisen kurtiinin taivutetuissa päissä sekä Haminan ja Turun bastionin välisen kurtiinin vastaavissa osissa. Helsingin bastionin kaakkoiskylkeen liittyvistä varustuksista sekä edellä käsitellystä kurtiinin luoteisosasta ei kuitenkaan enää ole

juuri mitään näkyvissä eikä mitään voida päätellä ilman kaivauksia.

Kurtiinin kohdalla sen edessä sijainnut kaivanto puolestaan on jäänyt korttelin 23^c Maariankadusta kaakkoon olevalle tontille n:o 1 rakennettujen kerrostalojen paikalle.

Raveliini Morskoi (aik. Rantaraveliini) on jäänyt Maariankadun ja Sibeliuskadun risteyksen alle. Tontilla 2, korttelissa 23^c, mainitusta risteyksestä itään on kuitenkin säilynyt kivitystä, joka saattaa kuulua juuri raveliini Morskoin koillis- ja itäpäähen. Mainittu tontti n:o 2 oli vielä kesällä 1959 rakentamatta. Kivireunusta oli näkyvissä, mutta maavallit olivat tasoittuneet.

Raveliini Morskoi on siten melko perusteellisesti hävinnyt näkyvistä.

Helsingin bastionista ei ole juuri mitään merkkejä jäljellä edes korttelissa 27^a (tontti 2) olevan Lipputornin läheisyydessä.

Lounaisosan muut varustukset: Niistä ei mitään ole nähtävissä, kuten ei H:gin bastionistakaan, alueella Maariankatu - Sibeliuskatu - Eerikinkatu - Vallikatu.

Vallikadun painanne: Lappeenrannan bastionin lounaispuolitse kulkevan Vallikadun kaakkoispäässä, em. bastionin vastaavan pään kohdalla, näkyy asfalttipinnassa painanne; maa lienee painunut vanhojen varustusten, mahd. vallihaudan täytön kohdalla.

Lappeenrannan bastioni.
=====

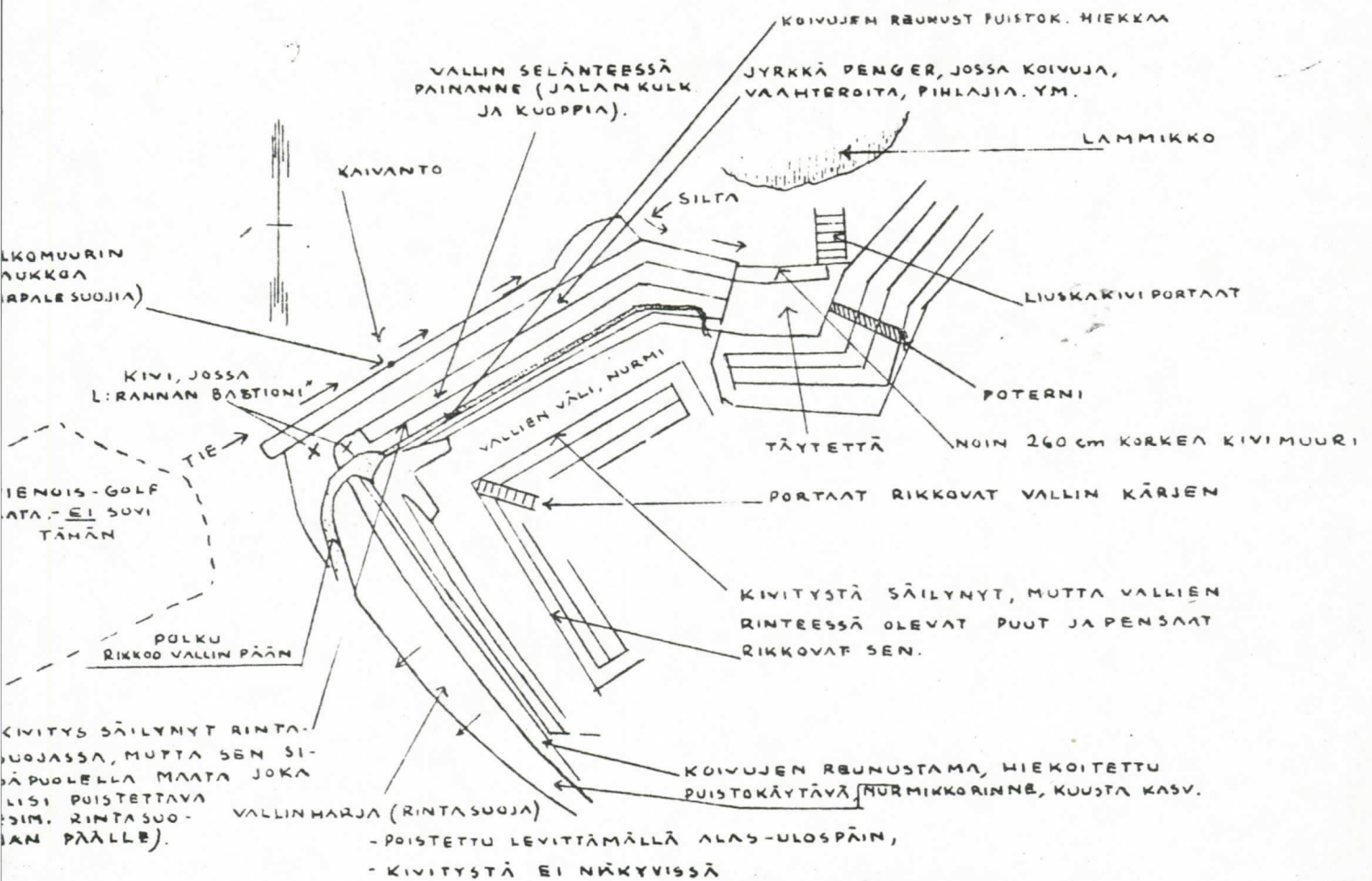
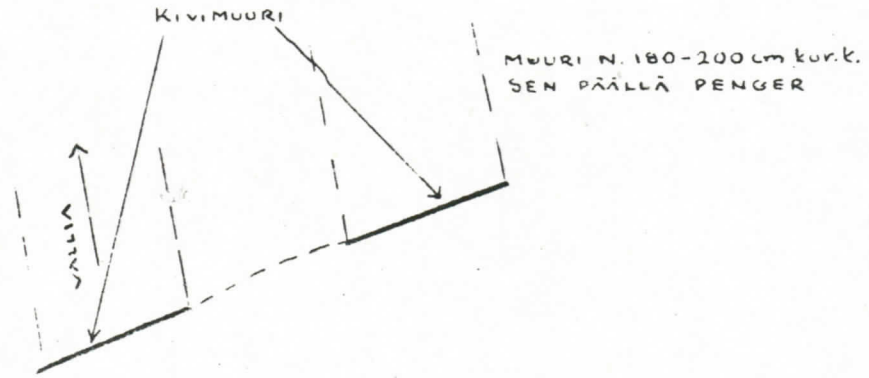
Etelään (hävitettyyn Helsingin bastioniin) lähtevän kurtiini-vallin pää tasoitettu ns. Kesäpuistossa Vallikadun puolella, samoin mahd. laaka-ammunta-asema.

L:rannan bastioni. Kärki suuntautuu länteen, eteläinen valli suuntautuu lounaaseen ja pohjoinen valli suuntautuu luoteeseen.

Eteläinen valli on tasoitettu kaatamalla sen penkereet lounaaseen loivasti viettäväksi rinteeksi. Päälimmäisen vallin (rintasuojan) sisäpuolen kivitystä ei ole näkyvissä.

Ulkopuolen kivimuuria ei ole näkyvissä. Se, kuten edessä lounaissivustalla ollut vallihauta lienee peitetty juuri kaata-

LAPPEENRANNAN BASTIONI
EI MITTAK. KAAYIOKUVA

malla vallin päällykset lounaaseen.

Koivujen reunustama puistokäytävä kulkee hiekoitettuna pitkin vallin päällystä. Lounaisrinne kasvaa kuusta.

Kuvat 1 - 3.

- Kuvat:
- 1.) Lappeenrannan bastionin eteläisen siiven kaakkoispäästä luodetta kohti vallin ja kavaljeerivallin välisen vallihaudan suuntaan.
 - 2.) L:rannan bastionin eteläinen siipi. Lounaaseen viettävä rinne, joka on muodostunut, kun vallin päällys on kaadettu vallihautaan päin. Kuvattu kohti luodetta.
 - 3.) Sama kuin edell. kuvassa. L:rannan bastionin kärjestä kohti kaakkoa.
 - 4.) Eteläinen siipi päältä. Luodetta kohti.

L:rannan bastionin kärki. (Suuntautuu länteen).

Kärki on ulkosivultaan, länsipuolelta pahoin hävinnyt ja sen kivitys maan peittämä. Vallin päältä lähtee polku länteen ja etelään. Lounaissivustalla ei näy ulkopuolista kivimuuria. Luoteissivustalla sitä on säilynyt näkyvissä. Päällys on rikottu taasoittamalla, kuten bastionin eteläisen siivenkin päällys.

Bastionin kärjen edustalle sijoitettu pienoiskolfrata, joka ei tosin riko bastionia, mutta ei sovi tähän paikkaan. Paikka lie nee tilapäinen.

Kuva: 5.) L:rannan bastionin kärki nähtynä lännestä. Oikealla pienoiskolfradan aita.

Bastionin kärjen sisäsiivu:

Sisäpuolella ovat melko hyvin säilyneinä valleille vinosti nousevat (tykki-)tiet: toinen nousee koillisesta lounasta kohti pitkin pohjoisen vallin sisäsiivua; toinen nousee kaakosta luodetta kohti pitkin eteläisen vallin sisäsiivua. Tiet muodostavat V-kuvion, jonka kärki johtaa bastionin kärkeä kohti.

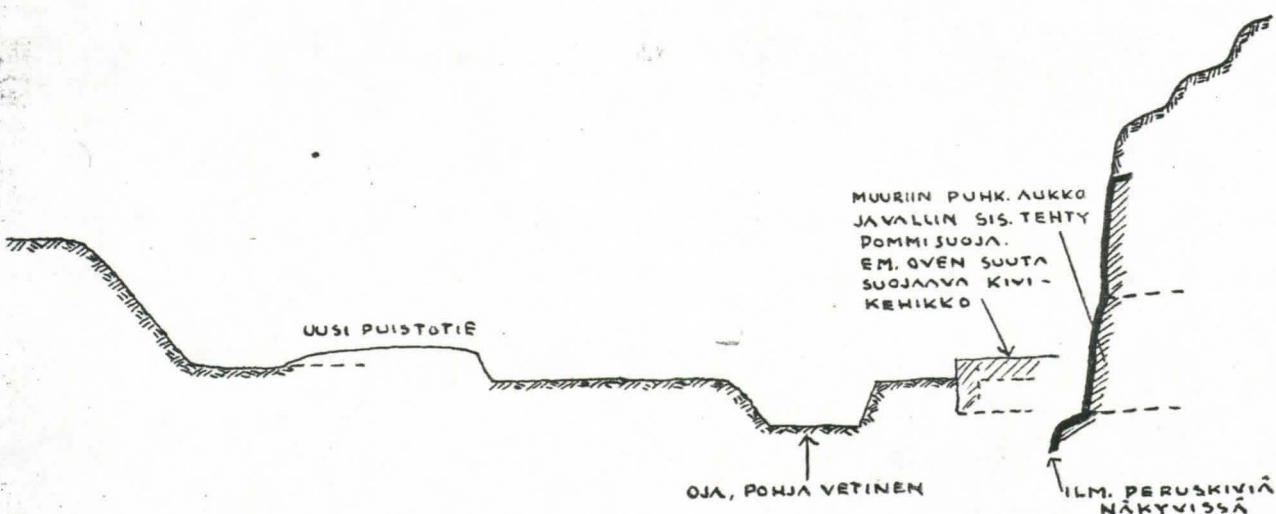
Kuva: 6.) L:rannan bastionin kärjen sisäsiivusta. Koillisesta ja kaakosta nousevat tiet. Kuva otettu kavaljeerivallin kärjestä, betoniportaiden yläpäästä, kohti länttä. Etualalla portaat, sitten vallien välinen hauta, em. tiet ja taustalla bastionin kärki.

Pohjoinen siipi. Lappeenrannan bastionin pohjoisen siiven luoteeseen suuntautuvassa sivustassa on laastiton muuri, joka peittää

vallin kärjestä lähtien koillispäähän (bastionin pohjoiskulmaan ja siitä edelleen lyhyehkön pohjoiseen suuntautuvan pään. Luoteissivustan muurin korkeus on n. 2 metriä nykyisellään. Sen juurella vallihaudassa on valunutta maata, ehkä n. 1 metrin korkeudelta paikoin. Mutta alhaalla myös paikoitellen näkyvissä varsinaisesta muuripinnasta ulompana olevia suuria kiviä maan pinnan tasossa - ilmeisesti muurin peruskivinä.

Kaaviokuva leikkauksesta:

(kohti koillista)

Reunakiviä, profiloituna, ei muurissa ole. Sen päältä nousee välittömästi ylös puita ja pensaita kasvava pengser.

Nelikulmaiset käytävät. Bastionin kärjen puoleisessa osassa luoteissivustalla tunkeutuu vallin sisään 2 nelikulmaisella, muurtulla (kivestä-) suuaukolla varustettua käytävää, joiden suuaukossa on lahonneet ovenpielet ja eteläisemmässä lisäksi ovi. Käytävistä eteläisempi on puulla tuettu, mutta melko pahoin sortunut. Näkyy kuitenkin hyvin syväälle. Sisämitat: leveys n. 150 cm, kork. nyk. n. 160 cm., - aukko suulta n. 140 cm leveä. Eteläisemmän käytävän oven ulkopuolella on kivinen, nelikulmainen kehiikko, jonka sisämitat ovat n. 170 cm x 280 cm ja muuri paksuus 60 cm. Kehikon ulkopuolella on lisäksi lankkuja tiiviisti pystyssä. Kivikehiikko ulottuu n. 80 cm päähän em. aukon yläreunasta.

Pohjoisempi käytävä on edellisestä 10-12 metrin päässä. Sen leveys on n. 130 cm ja korkeus nykyisellään n. 100 cm. Käytävä on ollut puulla tuettu (pystyput ja kattolankkuja). Käytävä on kokonaan täyttynyt, näkyy vain n. 2 metriä syvälle.

Museonhoit. kapt. Erkki Pitkäsén ym. mainintojen mukaan ovat käytävät rautatieasemaa varten tehtyjä pommi- ja sirpalesuojia.

Vallihauta, on L:rannan bastionin luoteissivustalla pääpiirteis- sään näkyvissä sivun koko pituudelta. Sen reunamalla lienee valunutta maata; valunut maa ym. liika maa voitaneen tarvit- taessa melko hyvin poistaa ja vallihauta koko leveydeltään saada näkyviin vieläkin paremmin. Noin 2 - 3 metriä kivimuu- rausverkon pinnasta vallihaudassa kulkee sen suuntaisena oja, joka lähtee L:rannan bastionin pohjoispuolelta, vallihaudan lammikosta.

Uusi puistotie kulkee vallihaudan luoteisreunaa sen suuntaise- na ja kääntyy bastionin pohjoispään vieritse itään ja poh- joiseen johtaen ent. L:rannan portin lähelle, Mannerheiminka- dulle. Bastionin pohjoispään kohdalla tie ylittää em. ojan puusillan kautta (uusi).

Vallihaudan pohja on melko vetinen muurin puoleiselta sivulta ja ennen kaikkea pohjoispäästä (= em. lammikko).

Vallin ulkoreunoissa korjattava paikka paikoin pudonneita kiviä. Säilynyt osa muuten melko hyväkuntoista. Muuriin tunkeutuneet puut ja pensaat poistettava, samoin jonkin matkaa muurista ylöspäin sellaiset, jotka vahingoittavat muuria.

Maavallin, joka nousee välittömästi muurilta, rikkovat paikka- paikoin polut ja ehkä sadeveden tekemät painanteet. Puita ja pensaita (koivuja, vaahteroita, pihlajia) voidaan harventaa ja vallipinta tasoittaa. Pahin painanne on kärjen puoleisessa päässä.

Vallin päällys. Luoteisen, melko jyrkän rinteen yläpuolella loivasti luoteeseen viettävä pengeri ja sen sisäpuolella kivi- tys, jota on näkyvissä bastionin koko luoteissivustan pituu- delta. Tämä rintasuojan kivireunus peittyy kuitenkin - sisäpuo- leltaan - valuneen maan alle. Tämä on poistettava esim. siirtä- mällä se vastaavaan kohtaan rintanojan päälle, joka sitten tasoitetaan oikeaan muotoonsa. Matala maaporras saadaan tällöin vasta esille rintanojan sisäpuolelta.

Tasainen vallin päällys sisäreunassa on melko hyvä. Sitä pitkin kulkee puistotie vallin suuntaisena.

L:rannan bastionin pohjoiskulma. Edellä kuvatut vallinosat jatkuvat sellaisinaan itää kohti. Bastionin pohjoisen vallin itäpäässä maan eri penkereet ovat tasoittuneet ja korjattava. Maavallin jyrkän pohjoisen rinteen rikkoo polku. Liikat pensaat poistettava, samoin puut, jotka mahdollisesti rikkovat pohjoisen verhomuurin päällystä. Pohjoispään pohj. suuntautuvan verhomuurin korkeus on nykyisellään n. 2,5 metriä. Muuri on ilman profiloituja päällyskiviä, joita ei nykyisellään ole tavattu yhtään koko L-rannan bastionista.

Sisäpuolinen vallihauta L:rannan varsin. vallien ja kavaljeeri vallin välissä on melko hyvin säilynyt. Kuitenkin on valunut maa poistettava ulko- ja sisäreunasta (kavalj. vallin muurin reunasta).

Kuvat: 7) L:rannan bastiorin luoteinen ulkosivusta kärjestä koillista kohti. Etualalla vallihautaa, oikealla bastionin turmeltu kärki, luoteisen muurin pää, muuri ja valli. Muurissa pommisuojien aukot, vasemmalla oja, taustalla uusi puusilta.

8) Eteläisemmän pommisuojan suuaukko.

9) pohjoisemmän pommisuojan suuaukko.

10) Lappeenrannan bast. luoteissivun vallihauta näht. koillista kohti.

11) L:rannan bast. luoteissivun muuri ja osa vallihautaa nähtynä lounaaseen. Vallihaudasta näkyvissä ojan paikka.

12) L:rannan bastionin pohjoinen valli päältä kohti koillista.

Laaka-ammunta-asema L:rannan bastionin pohjoisosassa, pohjoisen vallin itäpään ja kurtiinivallin välissä on sisäosiltaan maalla täyttynyt. Maata lienee ainakin n. 1 metrin paksuudelta, sillä itä-länsisuunnassa kurtiinini läpi asemaan johtava tynnyriholvilla varust. käytävä näkyy vain noin 1 metrin korkeudelta yläosiltaan.

Maa olisi poistettava.

Em. aseman pohjoiseen suuntautuva valli on edellisestä johtuen miltei nyk. maanpinnan tasossa.

Ulkomuuri. Em. aseman pohjoispuolisen sivustan verhomuuri on,

kuten koko bastionin verhomuuri, pintaosaltaan ainakin laasitonta latomusta. Muurin korkeus tältä osalta on n. 2,5 metriä. Kurtiinivallin puolella johtavat kivilaatoista tehdyt uudet portaat ulkopuolelta vallihaudasta laaka-ammunta-asemaan ylös nyk. maanpinnan tasolle.

Kuvat: 13.) Laaka-ammunta-aseman pohjoissivustan ulkomuuri länttä kohti; vasemmalla asemaan joht. portaat. Taustalla muuri yhtyy L:rannan bastionin varsin. muurin pohj. nurkkaan.

L:rannan bastionin kavaljeerivalli on auran muotoinen, päävallien suuntaa seuraileva ja niiden yläpintaa korkeammalla huomattavasti.

Kivinen verhomuuri on vallin ympärillä, ladottuna ilman laastia. Kivimuuri ulottuu auran muotoisen kavaljeerivallin ympäri. Muurin päällä ei ole profiloituja reunakiviä (ei ole ollutkaan ilm.) Vallin kärjen rikkovat betoniportaat, jotka johtavat bastionin päävallien ja kavaljeerivallien välisestä haudasta ylös itää kohti kavalj. vallin päälle. Portaiden paikka on sopimaton. Muurissa on lounais- ja luoteissivustoilla runsaasti puita ja pensaita, jotka rikkovat ennen pitkää sen. Ne on poistettava.

Maavalli nousee suht. jyrkästi välittömästi em. muurin päältä. Sen osalta liiat puut on poistettava, etenkin muurin päällä olevat. Rinteissä olevat polut on peitettävä. Pahoin rikki on eteläisen Kavaljeerivallin kaakkoispää; siinä olevien polkujen ja painanteiden kohdat täytettävä.

Valunut maa vallihaudassa, muurin juurella, on poistettava. Rintasuoja on kavaljeerivallin päällä selvästi näkyvissä sisäpuolen kivi-reunuksineen; v.m. on kuitenkin valuneen maan peittämää suur. osaksi. Maa on poistettava ja pudonnut kiveys korjattava. Kavaljeerivallin rintasuojan itäpuolitse johtaa puistokäytävä valliä seuraillen sen tasaista päällysosaa pitkin. Sen ja rintasuojan välisen alkuper. mahdoll. 1 portaan peittää valunut maa. Kav. vallin koillispää ~~koillispää~~ on suur. osaksi ehyt kiveyksineen, mutta pudonneet kivet on pantava paikoilleen ja vallin maapenkereeseen uurrettu polku ym. painanteet tasotettava.

Tulotiet kavaljeerivallille ovat alkuaan vain sen keskelle,

kärkeä kohti, johtavat 2 vinosti nousevaa tasoa itäpuolella (sisäpuolella). Nämä vastaavat sijainniltaan itse bastionin valleille johtavia, mutta ovat selv. näkyvällä kivireunuksella varustetut. Liitit puut ja pensaat on poistettava sisä (itä-) puolelta kuten muualtakin. Kavaljeerivallin puistonpuoleisessa (itä-) kulmauksessa sijaitsee leikkikenttä. Sen vuoksi ei ole jouduttu kajoamaan itse vallin muotoon ja rakenteeseen.

- Kuvat: 14.) L:rannan bastionin Kavaljeerivallin eteläpää ja lounaissivusta etelästä.
- 15.) L:rannan bast. kavaljeerivallin luoteissivustan muuri ja vallin maapenger sekä vallien välinen hauta. Oikealla kavaljeerivallin kärjen rikkovat betoniportaat koillista kohti nähtynä.
- 16.) L:rannan bast. kavaljeerivallin koillispää; itäkulma ja (vas.) vallille koillisesta nouseva tie (alkuper.) nähtynä idästä.
- 17.) L:rannan bast. kavaljeerivallin pohjoisen vallin päällys, koillista kohti.
- 18.) L:rannan bast. kavaljeerivallin eteläisen vallin päällys kärjestä kaakkoon.

Kurttiinivalli Lappeenrannan bastionista

Hämeenlinnan bastioniin.

Lounaisosa L:rannan bastionista Mannerheimin tiehen.

Lappeenrannan bastionin kavaljeerivallin pohjoispään ja kurttiinin väliin jää vallikäytävä. Kurttiinin puolella on vallin rinne.

Kurttiinin eteläisimmän osan ampumasuunta on pohjoisen; sen vallinharja suuntautuu lännestä itään. Jonkin matkaa itään mentäessä valli kääntyy suorakulmaisesti pohjoiskoilliseen ja siten seuraa vallin läpi johtava holvikäytävä. Tämän jälkeen vallinharjan suunta kääntyy koilliseen päättyen Mannerheimintiehen.

Kurttiinivallin päällys on jonkinverran tasoittunut ja sen rikkoo polku paikka paikoin. Kivettyä rintasuojan reunaa ei ole ainakaan näkyvissä (tutkittava). Rintasuojan päällä olevan vallin ulkoreunalta on harvennettava puita ja pensaita.

Lounaissivun eskarp-muuri on nykyisellään malko matalaa (vrt. laaka-ammunta-aseman muuri). Pudonneet kivet on korjattava.

Poterni. Edellä kuvattuun laaka-ammunta-asemaan johtaa idästä kurtiinivallin läpi tiiliholvillinen käytävä, poterni. Laaka-ammunta-aseman puoleinen holvikäytävän (laudoilla tukittu) suuaukko on nykyisellään vain n. 120 cm näkyvissä. Laaka-ammunta-asemasta olisi poistettava täyttemaata tältä kohtaa lähes 1 metri, mikäli poterni haluttaisiin saada näkyviin.

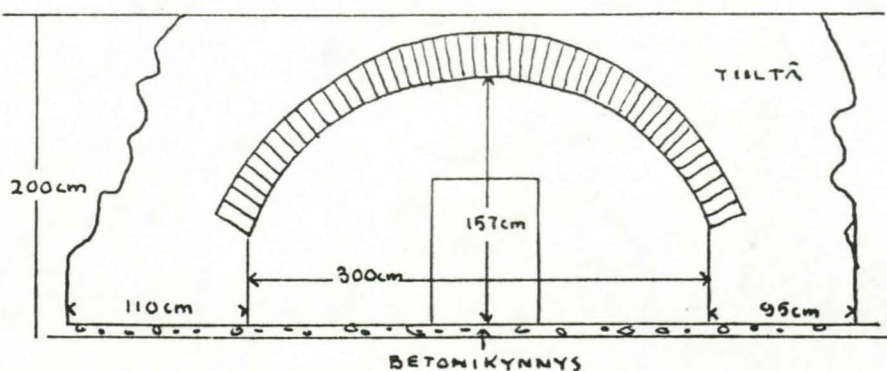
Poternin itäpää on näkyvissä kokonaan ja varustettu lukittavalla puuovella.

Holvikäytävän mittoja:

- leveys - 300 cm
- suun nyk. korkeus 157 cm (kynnyksestä) (sisältä ilmeisesti korkeampi)
- suoran eteläpielen korkeus nyk. 55 cm
- kynnyksen nykyisin betonia, 12 cm korkea
- eteläpielen tiiliseinämää säil. 110 cm leveydeltä, pohjoispielen 95 cm:n leveydeltä. Seinämän korkeus nyk. maanpinnasta noin 200 cm. Seinämän tiilenmittoja: 25 x ? x 6,5; 25 x ? x 6; ? x 13 x 6,5; ? x 13 x 6 (cm)
- Holvikaaren tiilenmittoja: 25 x ? x 6; ? x 13,5 x 6,5 (cm).

Holvikäytävän itäinen suuaukko.

Kaaviopiirros (1:50 Mk.)

Lappeenrannan raveliinin lounaisosat.

Lappeenrannan bastionista pohjoiseen, kaivannossa olevan lammi-
kon luoteisrannalla, korttelin 30 tontilla n:o 2 (kirkkoherran-
virasto) on näkyvissä jäännöksiä Lappeenrannan raveliinin lou-
naisvalleista (=ampumasuunta lounaaseen). Kyseisellä tontilla on
painanne ja kohoumia, tontin kaakkoissivu on jyrkkää pengertä,
joka viettää kaivantoon päin. Tässä penkereessä on kahden kat-
kaistun vallin päiden rikottua kivitystä.

Mannerheimintien vastakkaisella puolella ei ole juuri em. rave-
liinin jäännöksiä, paitsi ehkä pieni katkelma Villenkadun itä-
puolisessa kaivannossa (ks. myöh. vastaavat muistiinpanot).

Valokuvat

Haminan vallien kurttiini Lappeenrannan bastionista Mannerheimin-
tiehen, poterni ja L:rannan raveliinin jäännökset. Numerot 19 -
24.

N^o

===

19. Lappeenrannan bastionin kavaljeerivallin ja kurttiinin välinen
alue. Taustalla kurttiinin pää. Valokuvattu lännestä, Lap-
peenrannan bastionin pohjoispään ampumapenkereeltä.
20. Laaka-ammunta-asema em. kurttiinin edessä (täytetty). Holvikäy-
tävän suu rikkalaatikon takana. Valokuvattu lännestä.
21. Kurttiinivallin länsisivua; n. 2 metrin kork. muuri. Lappeen-
rannan bastionin ja Mannerheimintien välinen osa. Valokuvat-
tu lounaasta.
22. Kurttiinivallin läpi johtavan holvikäytävän suu kurttiinin
itä sivulla. L:rannan bastionin koillispään laaka-ammunta-
asemaan johtava holvikäytävä. Valokuvattu idästä.
23. Saman holvikäytävän länsipää. Alaosat maan peitossa. L:rannan
bastionin pohjoiskyljen laaka-ammunta-asemasta. Valok. län-
nestä.
24. Lappeenrannan raveliinin vallien jäännöksiä, kaivanto lammik-
koineen. L:rannan bastionin ja Mannerheimintien välissä. Va-
lokuvattu idästä.

Kurtiinivallin koillisosa Mannerheimin tiestä
Hämeenlinnan bastioniin.

Kurtiinivallin ampumasuunta on luoteeseen. Hämeenlinnan bastionin lounaiskyljen pään kohdalla kurtiini muodostaa loivan kulman ja vallin harjan suunta kääntyy koillisesta itäkoilliseen ja sitten suorassa kulmassa luoteeseen päättyen bastionin lounaiskyljen päähän, sen itäsivuun.

Vallien päällys. Mannerheimintien puolelta johtavat betoniportaan rintasuojan päälle.

Kadun läheisyydessä ei valleissa ole nykyisellään merkkejä alkuperäisestä Lappeenrannan portista. Rintasuojan maavalli on säilynyt ja näyttää ehjältä. Sen päällä on polku. Rintasuojan ja ampumapenkereen välillä on nykyisellään nurmettunut maapenger. Mitään kivitystä ei ole näkyvissä. Olisi kuitenkin syytä tutkia, onko paikalla ollut rintasuojan sisäreunan kivitys ja onko siitä mitään jäljellä. Mikäli näin on, olisi harkittava sen ottamista esille.

Ampumapenkereen kohdalla on maavalli melko hyväkuntoinen ja nurmettunut. Kurtiinivallin kaakkoinen sisäreuna viettää sitten suhteellisen jyrkästi kaakkoon suunnilleen Mannerheimintien varressa olevan vanhan vartiorakennuksen pihatasoon. Ampumapenkereen kohdalla nykyisellään oleva vallin tasanne vaikuttaa liian kaapealta, ja lisäksi on kurtiinin koillispään poternin holvia rikottu noin 2 metrin pituudelta. Kurtiinivallin kaakkoisen sisäisivun maapengertä on kaikesta päättäen muutettu. Tämä kohta on tutkittava.

Kurtiinin eskarp-muurin kivilatomus luoteisella ulkosivulla on nykyisellään näkyvissä noin 2 metrin korkeuisena. Maata ja muuria on paikoitellen valunut paikoiltaan. Hämeenlinnan bastionin puoleisesta päästä, kurtiinin tylpän kulman lounaispuolelta, muuri on sortunut noin 2 metrin pituudelta. Em. kulmasta johtaa koillista kohti laaka-ammunta-asemaan n. 2,8 metrin levyinen vallikäytävä, jonka molemmiin puolin kiviset ladotut muuriseinämät ovat melko pahoin rikkoutuneet. Korkein kohta näissä muureissa on n. 120 cm. Vallikäytävä kääntyy kurtiinin mukaisesti suorassa kulmassa luoteeseen päättyen Hämeenlinnan bastionin lounaiskyljen päähän. Ennen tätä kurtiinin kulmausta, sen lounaispuolella, on kurtiinin läpi johtavan holvikäytävän

aukon yläosia näkyvissä. Alaosa on valuneen maan peitossa.

Poterni. Tiilisellä tynnyriholvilla katettu holvikäytävä, poterni, on säilynyt kurttiinin koillisosassa. Se on johtanut Hämeenlinnan bastionin kyljen suojaksi rakennettuun laaka-ammunta-asemaan.

Vallin kaakkoisen sisäsivun puolella on poternin holvia rikkottu n. 2 metrin pituudelta. Sen nykyisellä suulla on puuovet pielineen, ja poterni on lukittu.

Tiilenmittoja poternin suulta:

	23 x ? x 6
	22,5 x ? x 6
	22,5 x ? x 6
	? x 13 x 6
	? x 12 x 6
	? x 12 x 6

Ulkosivulla, laaka-ammunta-aseman puolella on holvikäytävän suu melko rikki ja alaosiltaan valuneen maan peittämä.

Käytävä on täältä mitattuna n. 250 cm leveä. Se on tuettu sisältä puisilla pystytuilla. Sisällä ei inventaarion yhteydessä käyty. Suuaukosta koilliseen johtaa nykyisin kurttiinilta alas polku. Korjattava. Kurttiinin luoteissivun muurissa kasvaa puita ja pensaita, jotka on poistettava, sillä muurin melko heikko latomus kärsii puiden juurista ja kivet liikkuvat paikoiltaan. Muurin päällä olevalla maavallilla kasvaa vaahteroita, jotka ilmeisesti voidaan jättää paikoilleen.

Valokuvat - numerot 25 - 28.

Kurtiinivalli ja holvikäytävä Hämeenlinnan bastionin ja Mannerheimintien välissä.

N^o
===

25. Hämeenlinnan bastionin ja L:rannan bastionin välisen kurtiinivallin koillisosan luoteinen ulkosivu muureineen. Valokuvattu pohjoisesta Mannerheimintietä kohti.
26. Hämeenlinnan bastionin lounaiskyljen laaka-ammunta-asemaan johtava vallikäytävä, oikealla kurtiinivalli. Lounaissivu. Valokuvattu lounaasta.
27. Hämeenlinnan bastionin lounaiskyljen laaka-ammunta-asemaan

kurtiinin läpi johtavan holvikäytävän suuaukko kurtiinin luoteissivulla, em. aseman puolella. Valok. luoteesta.

28. Edellisen holvikäytävän suuaukko kurtiinin kaakkoissivulla. Valok. kaakosta.

Hämeenlinnan bastioni

Hämeenlinnan bastionin kärki suuntautuu luoteeseen, sen siivet (ampumasuunnat) miltei länttä ja pohjoista (pohj.-koillista) kohdi sekä sen kyljet lounaaseen ja itään (ampumasuunnat).

Lounaiskylkeä on tavallaan jatkettu ja siihen on tehty laaka-ammunta-asema, johon päästään edellä kuvatun kurtiinin poikki johtavan holvikäytävän kautta (ks. vast. muistiinpanot).

Länsisiiven takana keskellä bastionia on siiven kanssa saman suuntainen mutta sitä korkeampi yksinkertainen suora kavaljeerivalli. Sen ampumasuunta on miltei länteen. Tälle kavaljeerivallille päästään lähinnä bastionin pohjoissiiven vallien eteläist sisäsivua pitkin länteen nousevan tykkitien kautta.

Hämeenlinnan bastionin lounaiskyljen ja länsisiiven ulkomuuri (eskarpi-) ei ole täyskorkuista eikä profiloituihin reunakivin varustettua paitsi länsisiiven pohjoispäässä. Siellä, pohjoissiivesä, itäkyljessä ja siihen liittyvässä kurtiinissa j.n.e. on pohjoissivustalla täysikorkuinen eskarp-muuri reunakivineen.

Pohjoissiiven vallien lävitse on johtanut vesikanava bastionin sisältä. Kanavan suu jää Kavaljeerivallin juureen sen itäpenkereen pohjoispäähän.

Kavaljeerivallin itäpuolella bastionin keskellä on säilynyt tiilinen, alkuperäinen ruutikellari, joka on lukittuna varastotilana. Koopertinkatu päättyy juuri kellarin edustalle.

Kaivantoa on säilynyt bastionin länsisivustalla sen, Villenkadun Mannerheimintien ja kurtiinivallin välisellä alueella. Kaivannon kontereskarpi-muuri ja katvetie etuvarustuksineen on jäänyt Villekadun ja sen penkereen alle.

Kaivanto Hämeenlinnan bastionin länsisivustalla ja vastaavan kurtiinin edessä on eteläpäästä vesiperäinen. Kurtiinivallin ja bastionin lounaiskyljen (laaka-ammunta-aseman) välisen avoimen vallin käytävän edestä lähtien lounaaseen päin ulottuu pitkänomainen ja nykyisellään epäsäännöllinen maakumpu. Se kohoaa kaivannon

yleisestä pohjatasosta n. 2 metriä korkealle.

Oja tai painanne sijaitsee kaivannossa bastionin länsisiiven suuntaisena, siitä n. 4 metrin päässä (muurista lukien) ulottuen Mannerheimintien penkereeseen.

Etovarustukset ovat ilmeisesti kokonaan jääneet läheisten katu-
jen alle. Näin on Lappeenrannan raveliininkin laita. Sen koillissiiven vallit sattunevat juuri Mannerheimintien ja Villen kadun risteykseen. Villenkadun eteläpäässä sen itäpenkereestä ulkonee kaivantoon päin koivuja kasvava, kaivannon pohjaa korkeampi kohta. Tämä saattaisi kuulua juuri Lappeenrannan raveliin valleihiin.

Villenkadun itäpenkereessä on edellistä pohjoisempaa myös toinen pieni ulkonema.

Mitään muita jäännöksiä ei myöskään ole näkyvissä katvetien länsireunassa mahdollisesti olleesta avoimesta tykkiasemasta (vrt. Kansallismuseon venäl. linnoituspiirustukset).

Hämeenlinnan bastionin lounaiskylki ja laaka-ammunta-asema.

Bastionin lounaiskylki on ollut ilmeisesti varustettu suojaamaan Lappeenrannan raveliinin takaisen kaivannon lounaista ampumasuuntaa. Bastionin lounaiskyljen jatkeena on sitä matalampi valli, joka on päältä rintasuojineen ja ampumapenkereineen melko ehyt. Rintasuojan mahd. kivisen sisäreunan olemassaolo on tutkittava myöhemmin. Lounaisen ulkoreunan muuri on nykyisellään noin 2 metrin korkuista latomusta ilman reunakiviä. Muuria mahd. vaurioittavat puut ja pensaat on poistettava.

Vallin kaakkoispäässä on muuri (kivilatomus), joka on sortunut. Se on korjattava. Kaakkoispään ja kurtiinin väliin jää laaka-ammunta-asemaan johtava, n. 2,8 metrin levyinen vallikäytävä. (Tämä ja muu laaka-ammunta-asemaa ja poternia koskeva: ks. edellä kurtiin muistiinpanot).

Hämeenlinnan bastionin lounaiskylki ja länsisiipi.

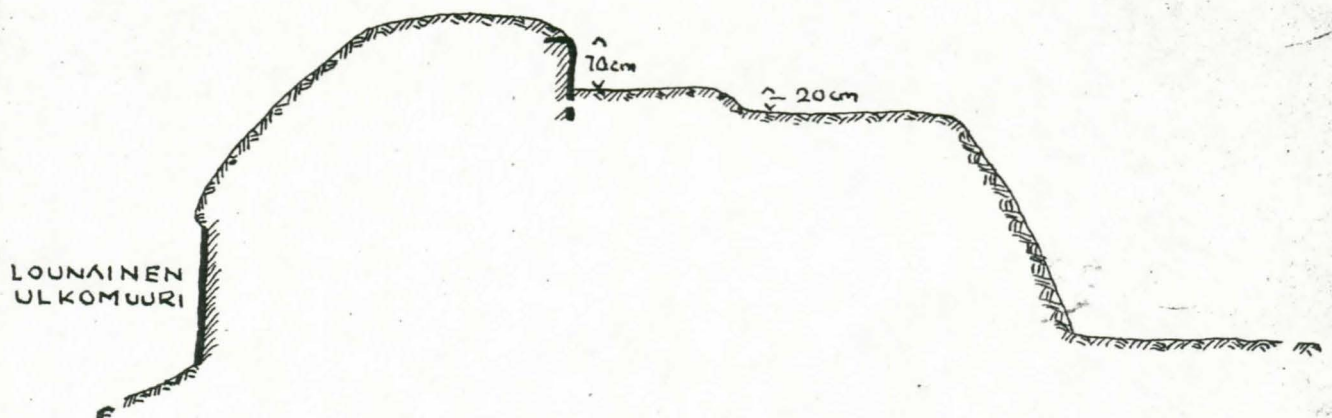
Vallien läntisen ulkosivun ladottua muuria (eskarp-) on nykyisellään säilynyt näkyvissä vain noin 2 metrin korkuisena. Sitä korkeammat osat ovat rikki. Inventaarion yhteydessä ei voitu tutkia em. muurin oikeaa alkuperäistä korkeutta. Nyt esitetyn korkuisena muuri ulottuu bastionin länsisiiven miltei koko pituudelta. Täyskorkuista on n. 20 metrin pituudelta luoteiskulmasta.

Bastionin länsisiiven vallit ulottuvat kärkiosan valleja matalampina suunnilleen siiven puoliväliin eteläpästä.

Rintasuoja sisäseinämän kivityksineen on säilynyt, mutta puhdistettava. Kivitystä näkyy n. 60 cm kork. Ampumapenger ja tasainen vallinpäällys on säilynyt rintasuojasta itään. Suunnilleen länsisiiven puolivälissä nousee pitkin em. tasaisen vallin maapenkereen itäsivua tykkitie pohjoista kohti tälle tasanteelle kääntyen.

Em. vallinosan ja kavaljeerivallin väliin jää leveähkö, suojain vallipainanne, johon päästään idästä kavaljeerivallin ja kurtiininpään välisestä vallikäytävästä.

Kaaviopiirros: Hämeenlinnan
bastionin lounaiskyljen rintasuoja ja ampumapenger,
poikkileikkaus:

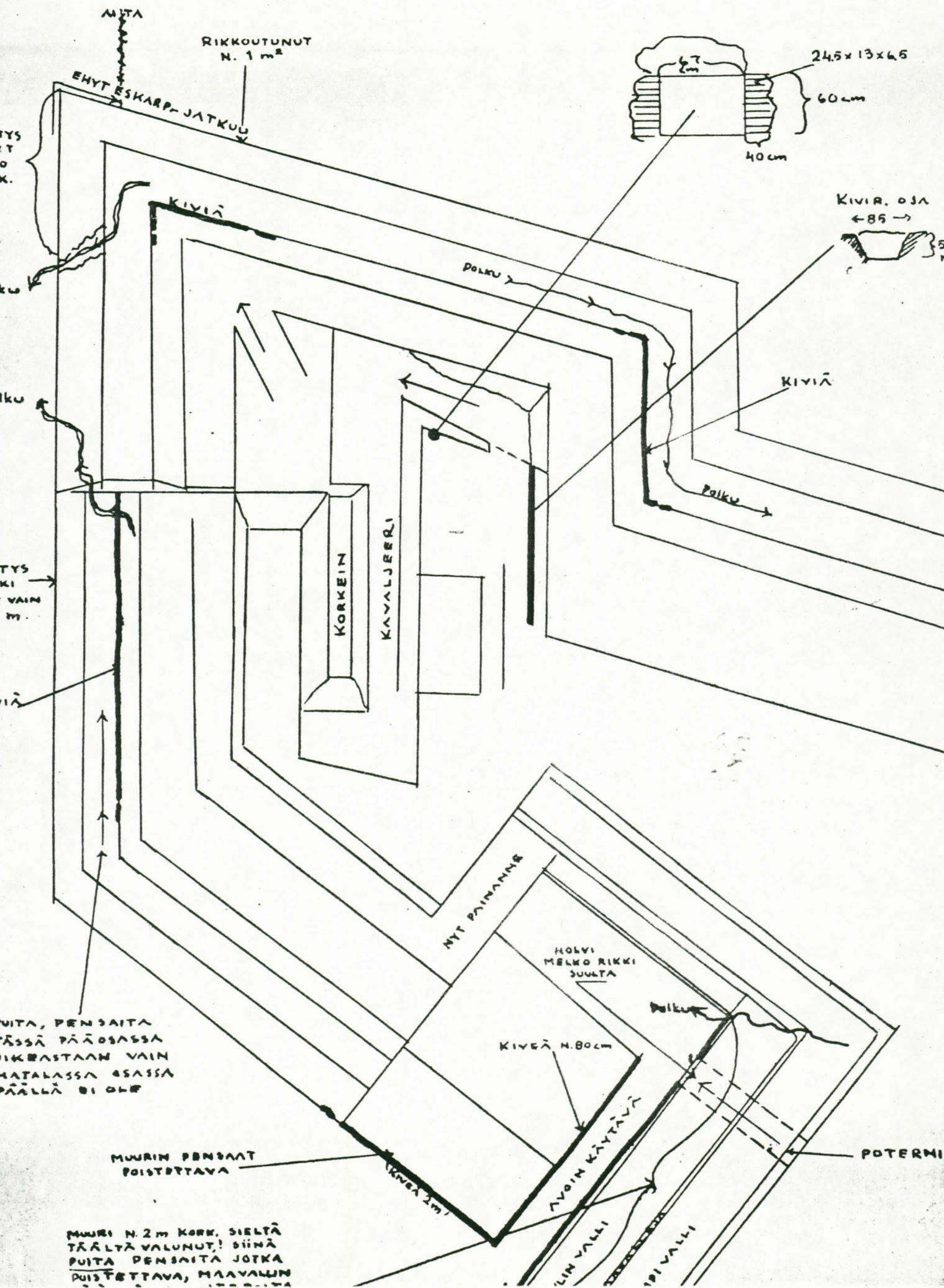

Hämeenlinnan bastionin lounaiskyljen ja sen itäpuolelle päättyvä kurtiinin väli ei ole nykyisellään täytetty vallien tasalle, vaan siinä on painanne.

Lounaiskyljen rintasuojan päällysvallissa on pari maakohoumaa. Tämän sekä länsisiiven matalan osan länsirinteessä kasvaa puita ja pensaita. Vallien päällä niitä ei ole.

Länsisiiven pohjoisosan vallit ovat edellä kuvattuja korkeampia. Samalla ovat rintasuojan etuvalli sekä ampumapenger edellisiä leveämpiä.

AMINA HÄMEENLINNAN BASTIONI
 KAAVIOKUVA EI MITTAK. -1959.

Länsisivulta on siiven puolivälistä maavalli sekä ulkomuuri rikottu ja siitä johtaa polku alas.

Tästä pohjoiseen päin ja noin 20 metriä luoteiskärjestä etelään alkaa siiven pahoin rikottu osa. Maavallia on valunut alas huomattavasti, kivimuuri on rikottu noin 2 metrin korkeudelle ja bastionin kärjestä alas johtaa polku. Sateet ovat syventäneet rikottua kohtaa.

Valunut maa on poistettava, rintasuojan länsipuolen maavallin suuri painanne on täytettävä ja vastaava muuri korjattava.

Täyskorkuista, profiloituin reunakivin varustettua eskarp-muuria on säilynyt Hämeenlinnan bastionin luoteiskärkeen saakka noin 20 metrin pituudelta länsisiivessä. Inventaarion yhteydessä ei ole voitu todeta, miten kauas etelään päin eskarp-muuri on alun alkaen ollut täydessä korkeudessaan ja reunakivin varustettuna. Ehkä muuri on ollut tällaista kyseisen siiven korkean osan kohdalla; on kuitenkin tuskin luultavaa, että eskarp-muuri olisi Haminan vallien koko länsisivustalla ollut niin valmista ja profiloituin reunakivin varustettua kuin Haminan vallien pohjoissivustan puolella Hämeenlinnan bastionista Keskusbastioniin ja sieltä ainakin Savonlinnan bastionin kärkeen (ks. myöhemmin vast. muistiinpanot.).

Kontereskarp - muurin kiviä ?

Hämeenlinnan bastionin luoteiskärjen edustalla näkyy maanpinnan tasalla, noin 18 - 20 metriä bastionin eskarp - muurista, aivan Villenkadun vieressä Urheilijakadun kulman kohdalla 3 tasaista kiveä rivissä noin 2 metrin matkalla. Villenkadun, urheilukentän aidan ja bastionin muurin välillä on maa koholla jonkin verran noin 20 x 20 metrin alalta. Kiviä on myös urheilukentän aidan vieressä vastaavalla etäisyydellä. Kivet kuuluvat kaivannon kontereskarp-muuriin. Kaivanto on täytetty bastionin luoteiskärjen edustalla. Muista etuvarustuksista ei ole jälkiä näkyvissä.

Hämeenlinnan bastionin luoteiskärjessä oleva eskarp-muuri on ehyt. Myös profiloidut reunakivet ovat säilyneet.

Pohjoissiiven eskarp-muuri on hyvin säilynyt reunakivineen. Siiven puolivälissä muurin päällä on koivu, jonka juuret saattavat

rikkoo entistä enemmän reunakiviä ja muuria. Muutamia pensaita on poistettava muurin päällä olevalta vallilta sekä muurin luoteispäästä.

Mitään vesikanavan aukkoa ei nykyisin ole näkyvässä. Se on ilmeisesti peittynyt siiven juurelle ja edustalle ajetun maan ja rakennusten purkamisjätteen alle. Tätä maata ym. on entisestään tasoitettuna kaivannon paikalle ajettu ilmeisesti urheilukentän katsomoa varten muurin ja kentän laidan välille. Ajomaata ei ole enää noin 40 metrin päässä bastionin luoteiskärjestä.

Ajomaan päälle on rakennettu kentän laitaan 6:n penkkirivin avokatsomo.

Epäsäännöllinen aukko on em. muurissa alaosassa noin 20 metriä bastionin kärjestä itään; aukon leveys on n. 120 cm ja korkeus n. 100 cm. Muurin ydin on muurattua kiveä. Noin 90 cm ulkopinnasta on täytemuurauksessa n. 30 cm:n epäsäännöllinen aukko, joka jatkuu noin 190 cm syväälle ulkopinnasta, sitten suuri kivi katkaisee aukon. Aukon itäpieli on sisällä suoraa kiveä. Aukko ei vaikuta vesikanavan suulta tms: mutta on tutkittava. Se on ilmeisesti pelkkä muurin rikkoutuma, joka on korjattava umpeen.

Hämeenlinnan bastionin koilliskulman eskarp-muuri on melko ehyt ja hyvin säilynyt. Kulma on vahvistettu kivihiharkoilla. Kulman kohdalle, reunakivien päälle johtaa muurin yläpuolisessa maavallissa polku, jossa on askelmia (maa-). Polku ei riko muuria edes päältä.

Bastionin itäkylki, yhdistää bastionin sen itäpuolella olevaan kurttiiniin. Itäkyljen eskarp-muuri on melko ehyt ja reunakivien varustettu. Se on noin 50 cm bastionin pohjoissiiven eskarp-muuria matalampi. Koilliskulmasta noin 10 metriä etelämpänä, urheilukentän puurakennusten kohdalla, on reunalistan alta pudonnut ulointa kylmämuuria noin 100 x 100 cm:in alalta. Rikkoutuma on korjattava.

Hämeenlinnan bastionin ja Keskusbastionin välisen kurtiinivallin länsiosa

Demi - lune 1:n kohdalle (Rauhankadulle) saakka.

Kurtiinivallin pohjoissivun eskarp-muuri on profiloituine reuna-

kivineen noin 60 cm matalampaa kuin Hämeenlinnan bastionin itäkyljen vastaava muuri.

Kurttiinin eskarp-muuri on kauttaaltaan ehyttä ja hyvin säilynyttä pohjoissivulla Demi - lune 1:een saakka. Vain sen länsiosassa on muuriin kasvaneiden kahden suuren koivun aiheuttama pullistuma. Koivut olisi kaadettava ja muuri korjattava. (Kaponnieeri Demi - lune 1:n kohta, holvikäytävät kurttiinissa: ks. vast. muistiinpanot myöhemmin).

Hämeenlinnan bastionin vallit päältä.

Lounaiskylki, laaka-ammunta-asema ja länsisiiven eteläosa: ks.vast. muistiinpanot edellä.

Hämeenlinnan bastionin vallit päältä ja bastionin keskeltä näytävät rinteiltään suhteellisen ehyiltä. Rintasuoja ja ampumapenger tasanteineen ovat sen levyisiä kuin edellä länsisiiven eteläosaan vertailtaessa esitettiin.

Luoteiskärkeä kohti nousee ampumapenkereen tasanteelle tykkitie kaakosta, alemmalta vallitasanteelta.

Pohjoissiiven vallit ovat länsisiiven pohjoisosan vallien kaltaisia. Rintasuojan kivireunusta on kuitenkin pohjoissiivessä näkyvissä pitkin matkaa; se jatkuu itäkyljestä ja kurttiinissa. Kivityksen juuresta voidaan poistaa valunutta maata. Pitkin rintasuojan päällysvallia johtaa bastionin kärjestä lähtien polku pohjoissiiven kautta itäkylkeen ja kurttiinin päälle. Kurttiinin kulumasta johtaa polku alas etelää kohti.

Länsisiiven suuntainen kavaljeerivalli liittyy pohjoissiiven ampumapenkereen tasanteen eteläreunaan; sen päälle nousee alempaa bastionin keskeltä pohjoissiiven sisäpenkereen reunaa pitkin tykkitie.

Kavaljeerivallin eteläosa on muita valleja korkeammalla ja rintasuojalla varustettu.

Vesikanavan aukko. Kavaljeerivallin itäsivun pohjoispään ja valille kaakossa nousevan tykkitien kulmauksessa vallien juurella on 67 cm leveän ja nykyisellään 60 cm korkean vesikanavan suuaukko. Sen pielet ovat tiiltä ja päällyys harmaakiveä.

Kivireunuksinen osa johtaa kaakosta vallin juurta seuraten vesikanavaan. Oja kääntyy bastionin itäkyljen puolella etelään. Ojan leveys on 85 cm ja nykyinen syvyys noin 50 cm. Sen reu-

nat ovat kivetyt. Vesikanavan suuta bastionin pohjoissiiven eskarp-muurissa ei löytynyt. Se lienee jäänyt muurin juureen ajettun täytteen peittoon (museonhoit. Erkki Pitkänen mainitsee ko. suun selostuksessaan vielä).

Ruutikellari, tiilinen, sijaitsee bastionin sisällä, kavaljeerivallin itäsivun kupeella. Kellarin seinille on mätetty jo aikaisemmin maata suojaksi. Kellari on lukittuna ja ilmeisesti varastokäytössä.

Kurtiinivallin päällys Hämeenlinnan bastionista Rauhankatuun on edellä kuvatun tapaista valleiltaan. Vallin eteläpuolelle, sen penkereestä lähtien välittömästi, on Roopertinkadusta jonkin matkaa länteen parhaillaan (1959) tekeillä tenniskenttä (talkootyö!). Kenttä ei riko valleja. Tenniskentän kohdalta itään päin tultaessa vallien eteläpuolinen alue on tyhjää, nousee ensin ja jatkuu tassaaisena holvikäytävän kaivantoon asti.

Rintasuojan kiveystä olisi otettava esille valuneen maan alta. Rintasuojan päällä on kuoppia, jotka on täytettävä ja tasoitettava.

Rintasuojuksen päällysvallia ja ampumapengertä pitkin johtavat polut.

Kaponnieeri Demi - lune 1:n kohdalla on maavallin pohjoisrinne rikottu auran muotoisella painanteella (tai vesi rikkonut), joka ulottuu muurille. Painanteissa on polut ja muuria on vastaavasti poternien läheltä pohjoissivulta rikottu.

Valokuvat: numerot 29 - 40.

Haminan Hämeenlinnan bastioni, kaivannot ja em. bastionin sekä Rauhankadun välinen kurtiinivalli.

Nº

29. Kaivanto Hämeenlinnan bastionin länsisiiven edustalla sekä länsisiiven vallit. Valokuvattu etelästä.
30. Kaivanto Hämeenlinnan bastionin länsisiiven edustalla. Pohjoisosa. Valok. etelästä.
31. Hämeenlinnan bastionin länsisiiven rikkoutunut länsisivustan muuri. Kärjessä säilynyttä eskarp-muuria. Kaivanto bastionin edustalla. Valokuvattu lounaasta.
32. Hämeenlinnan bastionin luoteiskärki, säilynyt eskarp-muuri ja länsisiiven rikottua osaa. Valokuvattu luoteesta.

33. Hämeenlinnan bastionin pohjoissiiven eskarp-muuri. Valokuvattu idästä.
34. Hämeenlinnan bastionin pohjoissiiven länsiosan eskarp-muurin rikkoutunut kohta.
35. Hämeenlinnan bastioni valokuvattuna koillisesta. Bastionin pohjoissiipi ja itäkylki sekä osa kurttiinia.
36. Hämeenlinnan bastionin itäkylki valokuvattuna pohjoisesta. Taustalla kurttiinin kulma.
37. Hämeenlinnan bastionin valleja päältä. Valokuvattuna lounaiskyljen päältä kohti koillista kurttiinin suuntaan. Vasemmalla kavaljeerivalli.
38. Hämeenlinnan bastionin länsisiiven ja kavaljeerivallin välinen kaivanto valok. kohti pohjoista.
39. Hämeenlinnan bastionin kavaljeerivalli ja ruutikellari. Valok. kohti pohjoista kurttiinivallin päältä.
40. Vesikanavan suu Hämeenlinnan bastionin kavaljeerivallin itäsivun pohjoispään juuressa.

NUOLILINNAKE (FLES, FLECHE) - REDUTTI

- Lähinnä redutin tapainen itsenäinen varustus.

(Valokuvat, piirrokset, venäl. linn. piir. tämän kohdan lopussa.)
Haminan valleihin kuuluva pohjoisin etuvarustus sijaitsee Hämeenlinnan bastionista koilliseen olevan urheilukentän koillispuolella välittömästi Urheilijakadun ja Meltinkadun risteyksen eteläpuolella.

Linnakkeen neljästä kulmasta on luoteiskulma melko loiva, joten koko pohja lähestyy muodoltaan kolmiota, jonka kanta on etelään päin ja kärki pohjoiseen. Säilyneistä osistaan päätellen linnake vastaa Kansallismuseossa olevia venäläisiä linnoituspiirustuksia tältä paikalta, esim. vuoden 1803 piirustusta (ks. esim. Hamina, n:o 83. Hist. os. Karttakok.). Varsin selvänä näkyy tämä alkuperäiseltä vaikuttava muoto vielä vuonna 1951 otetussa ilmavalokuvassa (liite), mutta v. 1959 itse paikan päällä oli eteläsivu erittäin pahoin turmeltu niiden koneilla suoritettujen maansiirtojen johdosta, joilla urheilukentän koillispuolta oli tasoitettu. Varsinaisen urheilukentän vuoksi tasoitus ei tällä kulmalla näytä millään tavalla tarpeen vaatimalta.

Linnakkeen pohjoiskärjen puolipyöreä ja hammastetusti ulkoneva, harmaakivestä murattu sekä tiilisellä tynnyriholvilla varuste-

tun ampumakäytävän (+ miehistösuoja) käsittävä valli on melko hyvin säilynyt. Haminan tämänhetkisen asemakaavan mukaan se ulottuu em. Meltinkadun alueelle, mutta on jo aikaisemmin 1959 esitetty ehdottomasti säilytettäväksi sitä kaupungin taholta tiedusteltaessa. (Ks. vast. kirjelmä.)

Linnakkeeseen melko sopimattomaan paikkaan on lisäksi rakennettu partiolaisten maja, jossa on kaikesta päättäen alla betoninen autotalli tms. Tämä rakennus sijaitsee linnakkeen sisäisessä vallihaudassa linnakkeen länsiosassa.

Linnake on säilyneistä osistaan sekä sen venäläisistä linnoituspiirustuksista päätellen ollut tyypiltään varsin erikoislaatuinen. Haminaassa itsessään ei ole mitään muita vastaavanlaisia. Eräistä kartoista päätellen on tämä kolmiomainen linnake ollut todennäköisesti eteläsivunsa keskiosasta käytävällä yhdistettynä itse kurttiini vallin suuntaan, kaponieeri Demi - lune 1:n kärjen paikkeille vallihautaan. -Tällaisenaan se on muistuttanut nuolta.- Käytävän jäännöksiä ei 1959 ollut näkyvissä.

Nuolilinnakkeen vallien suuntautuminen:

Eteläsivusta, josta ilmeisesti keskeltä on lähtenyt em. yhdyskäytävä vallihautaan, on ollut melko avoin.

Länsisivusta: on ollut kaikkein lyhyin ja suuntautuu Hämeenlinnan bastionin etumaastoon.

Luoteissivusta suuntautuu vastaavaan etumaastoon.

Puolipyöreä kärki suuntautuu pohjoiseen.

Koillissivusta on Kirkkojärvelle päin.

Linnakkeen osat:

Holvattu (tynnyriholvi) ampumakäytävä on venäl. piirustusten mukaan alkanut eteläsivun puolivälistä jatkuen lounaiskulmaa kohti kapeana, leventyen kulmassa noin kaksinkertaiseksi ja kääntyen sellaisenaan pohjoiseen. Tämä leveä, myös ilmeisesti tynnyriholvillinen osa on saattanut palvella miehistösuojana. Länsisivustalla käytävä taas kapenee puoleen hammastetusti ja kaartaa loivassa kulmassa pitkin luoteissivustaa.

Mitään edellä esitetyistä piirustuksen mukaisista käytävistä ei ole viimeaikaisten tasoitusten jäljiltä säilynyt. Niihin viittavia kivi- ja tiilimuurauksenkin jäännöksiä on kuitenkin lounaiskulmassa ja länsisivustalla.

Ulkomuuri on harmaakiveä, ja sitä on säilynyt länsisivulta lähtien ja linnakkeen loivan kulman kohdalla. Tässä kohdin on muurin leveys 180-190 cm. Siinä on pykälä tynnyriholvin tyveä varten ja muutamia tiilenkappaleita merkinä kokonaan rikutusta tiilisestä tynnyriholvista. Ampumakäytävän sisäseinämän paikalla on maan tasalla muutamia kiviä.

Säilynyt ampumakäytävän osa:

Nuolilinnakkeen piirustusten mukaisesta ampumakäytävästä on kuitenkin noin puolet säilynyt suhteellisen hyvin. Tämä osa on luoteissivustalla, kaartaa pohjoiskulman laajeten sen kohdalla noin kaksi kertaa leveämmäksi hammastetuksi ulkonemaksi sekä kapenee samoin entiselleen ja päättyy myös hammastetusti jonkin matkan päässä koillissivulla.

Suurin osa luoteissivun ampumakäytävää on nyk. kellarina, jossa on ovi lounaispäässä betoniseininen sekä koillispäässä käytävän poikki samoin betoninen umpeenmuuraus. Kellarissa on 4 betonipelti ilmatorvea.

Pohjoiskärjessä ja sen molemmiin puolin oleva osa ampumakäytävää on säilynyt sellaisenaan. Tähän osaan on pääsy ainoastaan koillissivustan sisäseinään puhkaistusta n. 120 x 120 cm aukosta. Pohjoiskärjen leveämpi, holvattu käytävä saattaisi olla taas eräänlainen miehistösuoja.

Ampuma-aukkoja on em. käytävässä vain linnakkeen sisällä olevaan vallihautaan päin. Aukot ovat kolmessa päällekkäisessä rivissä.

Ylinnä: tiiliholvauksessa vinosti ylöspäin n. 28 x 28 cm suuruinen ilmeisesti ilmakanava (ruutikaasun poisto; ilma). N. 20 cm lattiasta.

Keskellä: varsinainen ampuma-aukko, kiviseinässä. Korkeus n. 30 cm ja leveys n. 16 cm. Sen pielet muodostaa puolipyöreä aukon holvaus pielineen (tiiltä). Aukko on n. 115 cm lattiatasosta.

Alin aukko: on noin 20-30 cm lattiatasosta, leveydeltään n. 30 cm ja korkeudeltaan 16-20 cm. Sivut tiiltä, päällä kiveä.

Aukoista valunut hiekka, roskat, jätelaudat ym. poistettava käytävästä.

Linnakkeesta ulospäin ei ampumakäytävästä ole ampuma-aukkoja.

Ilmakanavat ovat sensijaan n. 170 cm korkeudella lattiatasosta miltei kohtisuoraan ylöspäin. Ilmakanavan leveys on n. 28-30 cm ja kork. alhaalla (suulla) n. 48 cm.

Harmaakivimuurit ovat käytävän alaosissa ja sen seininä. Ulko-seinän kork. sisällä on n. 110 cm, sisäseinän kork. sisällä taas, n. 160 cm. Muurissa on osaksi laastilla, osaksi ilman laastia tehtyä seinää. Tynnyriholvausta varten on korkeudeltaan n. 40 cm pykälä kivimuurissa holvin tyveä vasten. Muurin paksuus alhaalta on noin 150-160 cm.

Kapeamman ampumakäytävän leveys on noin 220 cm. Tällaista on ollut suurin osa käytävästä. Kuten edellä mainittiin, on venäl. piirrosten mukaan lounaiskulmassa ollut noin kaksi kertaa leveämpi osa (miehistösuoja?), jonka seinämien perustuksiakaan ei enää juuri ole säilyneenä.

Pohjoiskärjen leveä käytävä (miehistösuoja?) sensijaan mainittiin jo edellä. Se on varsin hyvin säilynyt. Tämän käytävän leveys on n. 530 - 550 cm.

Tiilinen tynnyriholvi nousee em. harmaakivimuurilta kattaen käytävät. Korkein säilynyt kohta on pohjoiskärjen leveässä osassa: korkeus lakipisteeseen n. 270 - 280 cm. Kapea ampumakäytävä on huomattavasti matalampi.

Tynnyriholvissa on käytetty tiiltä, jonka mittoina on 26 x 13,5 x 6.

Tiilenmittoja:

26,5 x ? x 6
26 x 13,5 x 6
25 x ? x 6
24 x ? x 6
? x 13,5 x 6
? x 13,5 x 6

Lisäksi on käytetty kiilamaisia holvitiiliä. Limityksessä on vuorotellen side- ja juoksu tiilirivi.

Laasti on ruskehtavaa, hiekka karkeatakeista.

Holvin paksuus on ohuissa osissa n. 80 cm ja muuten yleensä n. 100 cm.

Koillissivustan muuri. Tynnyriholvilla katetun ampumakäytävän kapeampi osa jatkuu linnakkeen kaarevan pohjoiskärjen jälkeen eteläkaakkoa kohti jonkin matkaa ja päättyy harmaakivimuriin, joka muodostaa pykälän (kulman) koilliseen ulkomuuriin. Ampumakäytävän linnakkeen sisäisen vallihaudan puoleinen muuri sen sijaan jat-

kuu samaan etelä-kaakkosuuntaan suorana kohti linnakkeen kaakkoiskulmaa. Tämä muuri on noin 170 cm paksu ja harmaakivestä tehty. Vallihaudan puolella ei näy laastia, uutta laastia on käytetty ainakin muurin ulkosivulla. Noin kolmanneksesta säilynyttä koillissivustan muuria on sisäpinta sortunut. Tämä kohta on heti ampumakäytävän päätteestä lähtien. Sitten seuraa noin 3 - 4 metrin pituudelta osittain ilmeisesti alkuperäisen korkuista muuria: Sen päällä on vallihaudan puolella säilynyt profiloituja reunakiviä 3 kpl. Reunakivessä on profiloituna tasaisen yläpinnan päättävä hammastus alaspäin ja siitä alaspäin kaartuva reuna. Reunakivien paksuus on n. 20 cm. Sama 20 cm on myös räystään leveytenä. Reunakivien pituus tässä on 100 - 115 cm.

Koillismuurin kaakkoiskulman puoleinen pää on rikki, aivan kulumasta maan tasalle, mutta koholla olevan maanpinnan alta voi ehkä löytyä kulman muurien alaosa.

Linnakkeen kaakkoiskulma on terävä: ilmeisesti alle 70° . Eteläsivustan ulkomuurin peruskiviä ja alaosia on heti kulmasta länteen päin säilynyt muutaman metrin matkalla. Tämä muuri on itäosastaan aina eteläsivun keskelle ollut kaikesta päättäen koillissivustan muurin kaltainen. Nykyisellään se on kuitenkin maan tasoituksen yhteydessä hävitetty kokonaan em. kaakkoiskulman katkelmaa lukuunottamatta. Koska tasoituksen yhteydessä on maata (ja muurien osia) koneellisesti poistettu ja paikkaa syvennetty, ei em. muurin perustaa liene juuri löydettävissä. Samoin on hävitetty em. mahdollisesti paikalla ollut länsipään ampumakäytävä.

Linnakkeen sisäinen kaivanto.

Linnakkeen edellä kuvattua holvattua ampumakäytävän ja muurin muodostamaa ulointa vallia on seurannut sen sisäpuolella ja sen kulkua noudattaen kaivanto.

Säilyneen ampumakäytävän päältä on kaivantoon valunut peite- maata, joka on ilmeisesti suojellut tynnyriholvin päällystä. Alimmat aukot, siis molemmat ampuma-aukot, ovat tämän valuneen maan peitossa miltei kaikkialla. Vain vinosti ylös suuntautuvat ilmakanavat (ruutikaasua varten?) ovat näkyvissä. Ampumakäytävän tiiliholvi on reunoilta paljastunut.

Tämä irtomaa kaivannosta on poistettava. Vastaavat holvauk-

sen päällykset suojattava.

Länsisivustalla on kaivannossa partiolaisten maja, betonisella kellariosalla (autotalli tms.) varustettu. Rakennus ei ole sopivasti sijoitettu.

Eteläsivustalla on myös kaivanto rikottu maansiirtojen yhteydessä. Sen sisäreunan pohjaa on jonkin verran säilynyt.

Kaivannossa on jätelautoja ym. irtainta rojua, joka on poistettava.

Koillissivustan kaivannossa on runsaasti viereisistä muureista pudonneita kiviä. Kaakkoon päin tultaessa kaivannossa on kohouma ja kaivannon pohjan maanpinta nousee.

Linnakkeen sisin vallijärjestelmä noudattaa linnakkeen perusmuotoa. Koko tämän vallin erottama keskiosa on huomattavasti ulointa ampumakäytävällä korkeammalla.

Länsi- ja luoteissivulta on vallin maa valunut kaivantoon. Lounaiskulmassa, eteläsivulla on vallin päässä näkyvissä rikotun kivimuurauksen jäännöksiä sekä lähellä kaivannon sisäreunaa kiviä.

Pohjoiskärki (kulma) on terävä. Luoteisseinän puolella on jäännöksiä ilmeisesti maavallia verhonneesta kivimuurista, jota muilta osiltaan saattaa olla säilyneenä tällä länsi- ja luoteissivulla kaivantoon valuneen maan alla.

Valunut maa on poistettava vastaavalle kohtaa vallin päälle. Kivinen verhomuuri on korjattava.

Koillissivun miltei koko pituudelta on vallia verhonnutta harmaakivimuuria säilynyt miltei normaalikorkuisena. Pohjoiskulmaa lähimmän muurinosan pinta on sortunut kaivantoon.

Myös muurin yläreunan profiloituja reunakiviä on säilynyt osaksi pudonneina vastaavalle kohdalle kaivantoon.

Muurin juurelle kaivantoon on valunut vähän maata.

Muuri on korjattava. Profiloituneet reunakivet asetettava paikoilleen, mahdolliset puut tai pensaat hakattava pois ja kaivannon pohja puhdistettava.

Valleja verhonneen muurin yläpuolella on maavalli kohonnut vinoasti ja sitten muodostanut maavallirintasuojan, joka on säilynyt. Tämä rintasuojia on lähes 2 metriä vallin sisälle jäävän ylätasanteen pinnasta, jota kohti rintasuojia jyrkähkösti viettää.

Ylätasanne on eteläsivulta avoin ja myös penkereittensä osalta rikottu. Eteläsivun keskiosa on sisempänä ja ylätasanteen reunalla on näkyvissä kiviä, jotka kuuluvat ilmeisesti aikaisempaan alkuperäiseen vaiheeseen. Venäl. linnoituspiirustuksissa (esim. em. № 83, Hamina, Kansallismuseo) on tähän kohtaan merkitty porrasrakennelma.

Vallien rikotussa etelärinteessä on siellä täällä näkyvissä merkkejä ilmeisesti alkuperäisistä muurin tai muurausten jätteistä. Tarkempi tutkimus voisi sisävallin kohdalla ehkä selvittää eteläsivun rakenteen.

Linnakkeen kokonaisuus ja toimenpiteet:

Kesän 1959 tarkastelun perusteella sai tästä nuolenmuotoisest redutista seuraavan kuvan:

Kokonaisuudessaan on varustus hyvin erikoislaatuinen ja rakenteeltaan arvokas. Vaikka eteläsivusta ampumakäytävään jäännöksineen on tahallisesti koneellisilla maansiirroilla erittäin pahoin turmeltu, on varustuksen muita sivustoja, ampumakäytäviä, muureja ja valleja säilynyt niin paljon ja kyllin hyvin, jotta varustuksen entistäminen aikanaan harkittavassa laajuudessa on välttämätön. Lisäksi on varustusta koskevia venäläisiä linnoituspiirustuksia säilynyt Kansallismuseossa. Koska nämä nähdäkseni ainakin varustuksen säilyneissä osissa vastaavat toteutusta, voidaan niitä hyvin käyttää rikottuja osia korjattaessa. Kiireellisimpiä korjauskohteita.

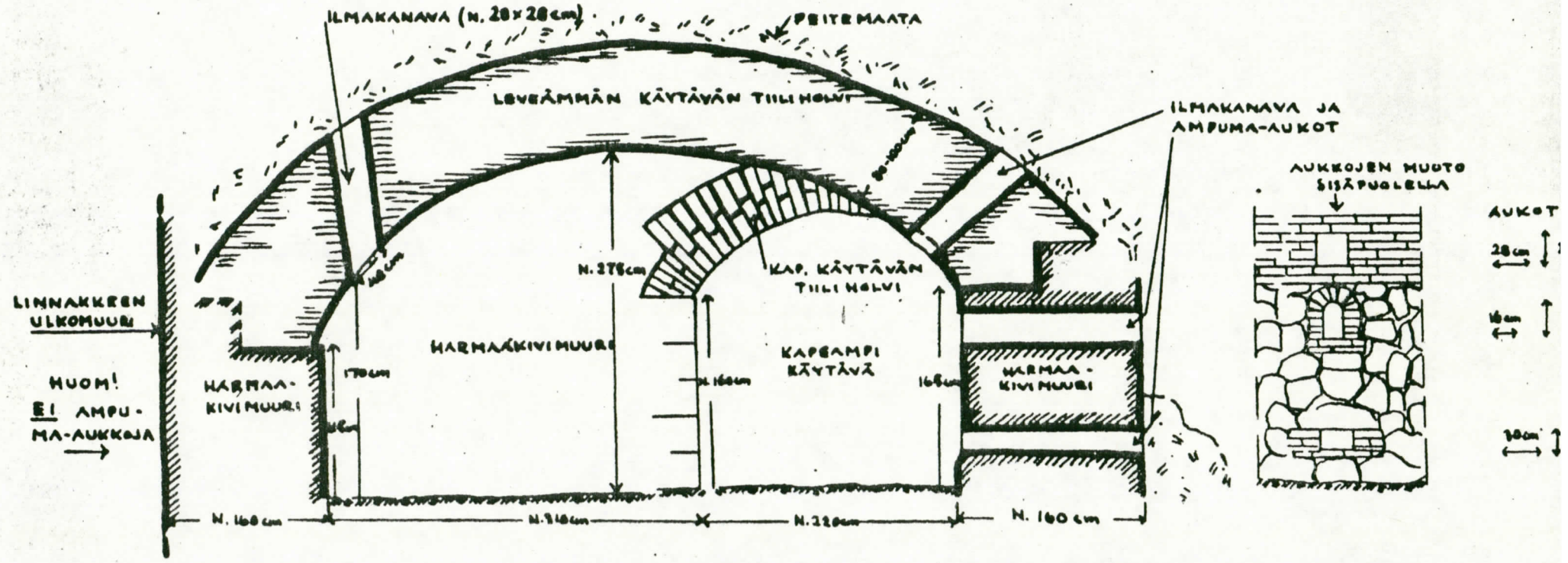
Yhdyskäytävineen kokonaisuutena nuolta muistuttava redutti on kaikesta päättäen rakennettu Haminan linnoituksen pohjoissivustan etumaaston turvaamiseksi ilmeisesti heikolla Hämeenlinnan bastionin ja Kirkkojärven (Keskusbastionin) välisellä sivustalla. Rakennusaika lienee aivan 1800-luvun alkuvuosina.

Etumaaston puolustus lienee suunniteltu hoidettavaksi varustuksen vallien ympäröimältä ylätasanteelta (tykistö?). Ulomman vallin ovat muodostaneet ampumakäytävät, jotka ovat saattaneet toimia miehistösuojina, ammusvarastoina ja ennen kaikkea muodostaneet erikoislaatuisen varustuksen sisäisen puolustuksen. Tässä tarkoituksessa on rynnäkönn suorittanut ja sisäkaivantoon päässyt vihollinen ajateltu tuhottavaksi sinne saarrettuun tilaan kivääritulella ampumakäytävästä käsin.

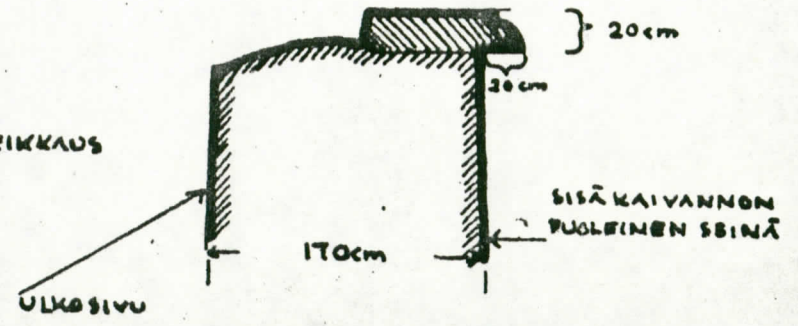
"NUOLILINNAKE"
- REDUTTI

V. 1959 INVENTAARIO

LEIKKAUS A-B
 (KATS. KAAKKEEN).
 MK. 1:50

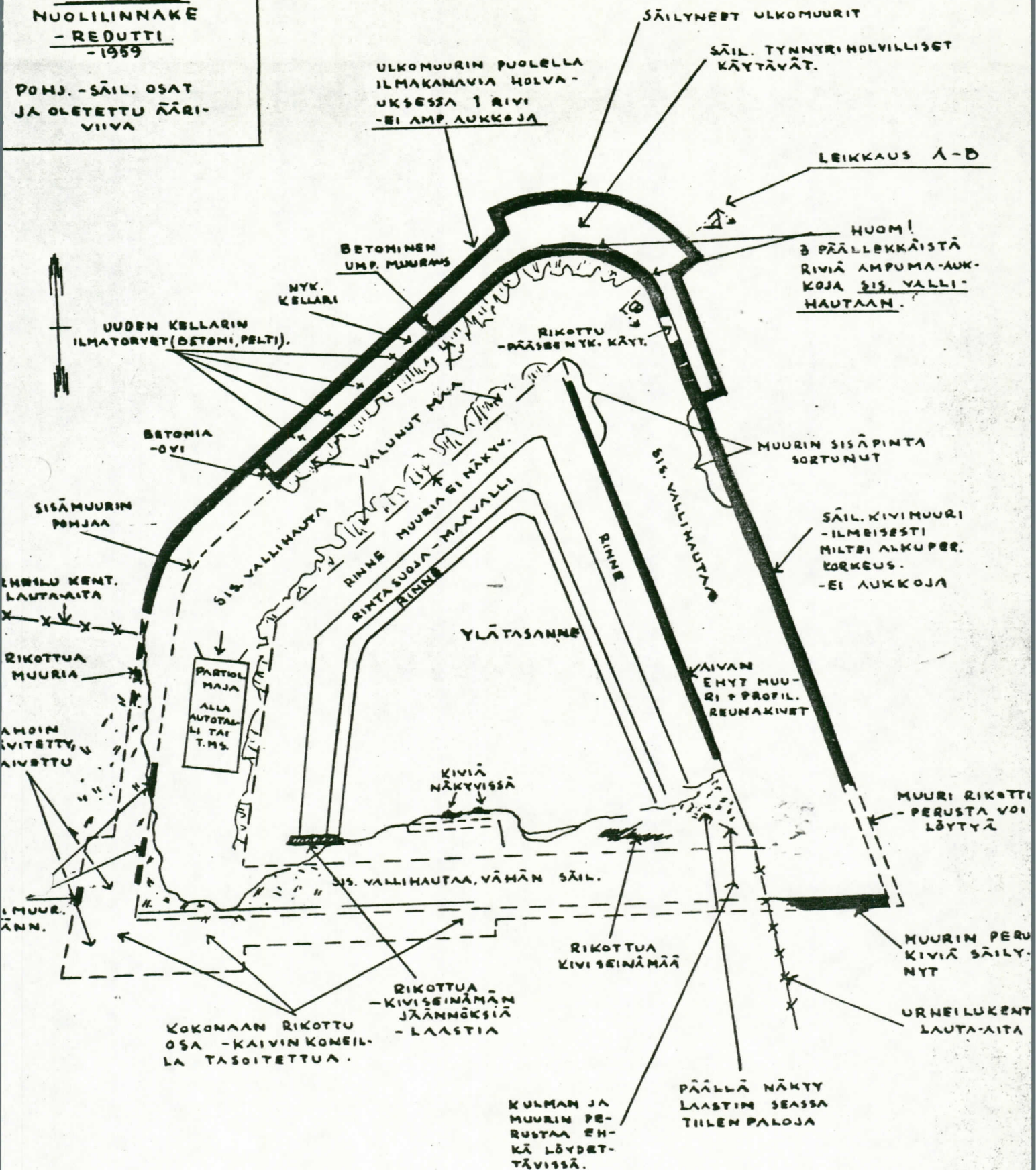

KOILLISSIVUSTA
 ULKOMUURIN POIKKILEIKKAUS
 - KAAKKEA KOHTI
 EI AMPUMA-TMS.
 AUKKOJA

**HAMINA
NUOLILINNAKE
- REDUTTI
- 1959**

POHJ. - SÄIL. OSAT
JA OLETETTU ÄÄRI-
VIIVA

HUOM!

POHJAKAAVAN ÄÄRIVIIVAT
OTETTU VENÄLÄISESTÄ LIN-
NOITUSPIIRUSTUKSESTA V:LTÄ
1803 (KANSALLISMUSEO, HAMINA N:83).

Ks. Venäl. linnoituspiirustukset. Esim. v.1803. Hamina
Kansallismuseo N° 83.

Piirroksia:

- Pohjakaava ja säilyneet osat 1959 (laadittu em. 1803 piir. mukaan hävitetyiltä osiltaan).
- Poikkileikkaus ampumakäytävien kohdalta pohjoiskulman itäosasta kaakkoa kohti.

"Nuolilinnake" - Redutti

Valokuvat:

Numerot 41 - 48.

Kuva n:o

41. Haminan "Nuolilinnake" (redutti) lounaasta, Hämeenlinnan bastionin vallilta.
42. Haminan "Nuolilinnake" (redutti), eteläsivu etelästä, kaponieeri Demi - lune 1:n vallilta.
43. Haminan "Nuolilinnakkeen" pahoin turmeltu eteläsivusta. Valokuvattu etelästä, kaponieeri Demi-lune 1:n edestä.
44. Haminan "Nuolilinnakkeen" luoteeseen suuntautuva ulkomuuri, jossa on säilyneen ampumakäytävänosan kellariksi muutettu länsipää sekä pohjoiskärjen leveän käytävän osan pään hammastus. Valok. lounaasta.
45. Haminan "Nuolilinnakkeen" pohjoiskärki koillisseinän puolelta: Ampumakäytävän kaakkoispään hammastusulkonema ja leveän käytävänosan (pohj. kärjessä) samanlainen hammastus. Valok. kaakosta, Meltinkadulta.
46. Haminan "Nuolilinnakkeen" koillissivun sisäkaivanto kaakkoa kohti Meltinkadun suuntaan. Yksinkertainen linnakkeen ulkomuuri ja sisäosan vallien säilynyt verhousmuuri.
47. Haminan "Nuolilinnakkeen" ampumakäytävien sisäosavallin kaakkoispää koillissivulla, linnakkeen pohjoiskulmassa. Valokuvattu sisäkaivannosta lännestä. Näkyy ilmakehän varjot ja 2 päällekkäistä ampuma-aukkoriviä. Rikotusta muurista pääsy nyk. em. käytävään.
48. Nuolilinnakkeen leveä ja kapea ampumakäytävä. Linnakkeen pohjoiskärjessä, itäkaakkoa kohti valokuvattuna.

KAPONNIEERI DEMI-LUNE 1. ja POTERNIT.

Hämeenlinnan bastionin ja Keskusbastionin (kasemattialueen) välisen kurtiin läpi sen keskikohdalla johtaa Rauhankadun päästä poterni, tynnyriholvilla varustettu käytävä. Tämän käytävän vieressä itäpuolella on toinen samanmuotoinen holvikäytävä, joka on avoin vain pohjoispäästä. Lähellä eteläpäätä on puolestaan ovi-aukko molempien poternien välillä. Itäinen poterni on noin 70 - 80 cm alempana varsinaista käytävää ja ilmeisesti sen puolustamiseksi tehty.

Mainitun kurtiin pohjoissivustalla on edellämainittujen poternien suojana kaponnieeri, joka venäläisissä linnoituspiirustuksissa esiintyy nimellä Demi - Lune 1.

Tästä käytävästä on Venäjän vallan aikoina tapahtunut yksinomaan läpikulku Rauhankadun suunnassa vallien ulkopuolelle. Nykyisin siitä päästään urhrilukentälle. Rauhankatu sinänsä kääntyy kurtiin luona vähän koillista kohti ja johtaa kaponnieeri Demi-lune 1:n itäisten tykkiholvien yli pitkin tietä varten tehtyä pengertä.

Poternit:

Rauhankadun päässä kurtiin eteläpuolella on välittömästi kadusta länteen em. poterni, johon tie johtaa melko jyrkästi viettäen. Tämän luoteeseen ja sitten suorakulmaisesti koillista kohti poterniin johtavan käytävän länsiseinämä on verhottu harmaakivimuurilla, jossa on profiloituneet reunakivet. Kurttiinia lähinnä olevalta osaltaan on muuri rikki (sortunut alas) ja korjauksen tarpeessa. Seinämän lounaisosasta puuttuu profiloituja reunakiviä.

Käytävän itäpuoli kurtiinivallin sisäisivulla on valuneen maan peittäjä, eikä kivimuuria ole näkyvissä muualla kuin poternin itäpielessä katkelma. Valunut maa on poistettava ja mahd. löytyvä verhomuuri on korjattava oikeaan asuunsa.

Poternin eteläpään suuaukko on rikkoutunut ja sittemmin korjattu betoniseinämällä, joka kuitenkin on noin 60 cm pohjoisempana (sisempänä) alkuperäistä tiilimuuria. Tämän alkuperäisen, poternin eteläpään, paikka on selvästi näkyvissä: käytävän suun länsipuolella on säilynyt muurin harmaakivistä alaosa. Samoin on laita suuaukon itäpuolella.

Tilapäinen betoniseinä voidaan poternia entistettäessä ilmeisesti varsin hyvin jättää entistetyn seinämän alle. Tässä mielessä on tämä aikaisempi pakon sanelema betonikorjaus onnistuneesti sijoitettu: vaivalloista koko korjauksen purkamista ei tarvittane. Samoin se suojaa poternin eteläpään toistaiseksi tyydyttävästi.

Vallin läpi ulottuva poterni on noin 300 cm leveä ja n. 240 cm korkea. Harmaakivisen seinän alaosan korkeus on n. 50 cm. Sen päällä muodostaa tynnyriholvin kantaosan 2,3 tai 4 sidetiiliriviä. Tiilinen tynnyriholvi on muurattu siten, että sidetiilirivi ja juoksutiilirivi vuorottelevat.

Tiilenmittoja:	24,5 x ? x 7
	24,5 x ? x 6
holvitiili on siten	24 x ? x 6
n. 24 x 13 x 6.	? x 13 x 6,5
	? x 13 x 6
	? x 12,5 x 6

Poterni viettää pohjoiseen ja sen lattiataso (kivetty) lienee alkuperäistä tasoa jonkinverran korkeammalla.

Itäinen poterni. Edellä kuvatun käytävän itäseinä on n. 130 cm paksuinen ja sen itäpuolella on samankaltainen tynnyriholvillla varustettu käytävä, jonka lattiataso on n. 30 - 80 cm toisen käytävän lattiatasoa alempana. Tämä käytävä on vallin pohjoissivulla avoin, eteläpään ollessa puolestaan ummessa. Korjailtu oviaukko on eteläpäässä poternien välillä. Pohjoissivulla on itäisen poternin leveys n. 320 cm ja korkeus nykyisestä maanpinnasta (täytettä, tiilenporoa) n. 190 cm. Pohjoispää on n. 120 cm syvyydellä ulkosivusta umpeenmuurattu (25,5 x ? x 7,5; 25,5 x ? x 7,5; ? x 12,5 x 7,5; ? x 12,5 x 7,5) 25,5 x 12,5 x 7,5 kokoisilla tiilillä. Poternin alkuperäinen tiiliholvaus on 25 x 13 x 6 kokoisista tiilistä (useita samoja mittoja). Umpeenmuurauksessa on ovi, joka pidetään lukittuna.

Poternien pohjoispää on rikkoutunut ja myöhemmin korjattu alkuperäistä seinäpintaa sisempänä olevilla betoni- ja tiilimuurilla. Länsipuolisen holvikäytävän pohjoispään kaari on suulta betoniseinämällä korjattu. Holvin lakipisteestä mitattuna ulot-

tuu betoni n. 90 cm ylöspäin. Itäisen holvikäytävän vastaavan suuaukon pielet on korjattu tiilimuurauksella, joka ulottuu holvin yläpuolelle n. 130 cm ja itäpielestä itään 115 cm pituudelta. Näiden tilapäiskorjausten yläpuolella on harmaakivimuuria samoin sivuilla. Muurin juurella on valunutta maata, josta mitattu nykyinen korkeus oli n. 300 cm.

Poternien suiden korjaukset suojaavat ne toistaiseksi, mutta tarpeen vaatiessa on pielet ja suut korjattava siten, että seinä tulee alkuperäiselle paikalleen.

Itäisen sivupoternin sisusta on puhdistettava.

Koska poternia käytetään urheilukentän kulkutienä, olisi sen entistäminen ja korjaus paikallaan ensimmäisessä vaiheessa. Samoin siksi, että sen kohdalla olevassa kaponnieerissä on jo suoritettu korjaus- ja entistämistöitä Haminan kaupungin toimesta.

Kaponnieeri Demi - lune 1. sijaitsee kurtiinivallin pohjoissivustalla, kurtiinivallissa olevassa syvennyksessä, jonka muuriseinä on suora (poternit sen keskellä) sekä molemmista päistä eskarpiinimuurissa olevien kulmasakaroiden suojaama.

Kaponnieeri on 5-kulmainen. Sen kärki suuntautuu pohjois-koilliseen. Etelä-lounaaseen suuntautuva poternien puoleinen sivu on avoin. Kärjen molemmiin puolin olevat siipimuurit ovat umpinaiset, harmaakiveä ja ilmeisesti ainakin ulkopinnaltaan kylmämuurausta. Profiloituja reunakiviä ei ole. Molemmat siipimuurit ovat melko hyvin säilyneet. (ei pahempia korjattavia kohtia). Itäisen siiven kaakkoispää jää tien alle. Kurtiinin suuntaa vastaan kohtisuorassa ovat kaponnieerin molemmat kylkimuurit. Näiden ja siipien välinen kulma on tylppä.

Läntinen kylkimuuri on melko hyvin säilynyt. Siinä on 4 reunakivin varustettua tykkiaukkoa.

Itäinen kylkimuuri on näkyvässä tien itäpuolella neljine tykkiaukkoineen. Sen ja kurtiinin välisessä osassa on valunutta maata - samoin sen pohjoispäässä. Näissä kohdoin voisi tien pengerrystä vahvistaa esim. betonilla ja paikkoja muuten puhdistaa.

Kaponnieerin siipimuurien väliin jää kolmiomainen, maavallien

muodostamien rintasuojien ympäröimä ylätasanne. Maavallit jatkuvat tykkiholvien päällitse eteläreunaan. Ylätasanteen eteläosassa on maa valunut ja poistettava. Eräissä kohdin tätä eteläsivua näkyy kiveystä, jota paljastunee enemmänkin valuneen maan alta. Kiveys korjattava.

Kapornieerin keskelle sen eteläosaan jää neliömäinen, nykyisellään eteläiseltä sivultaan kokonaan avoin sisäpiha (tykkipiha). Pihan länsipuolisessa kylkiosassa on 4 tykkiholvia ja eteläisimpänä kapeampi käytävä, johon sivusta johtaa noin miehen mentävä aukko itäpäässä, tykkiholvien puolelta.

Läntisten tykkiholvien suuosat ovat rikkoutuneet ja nykyisin varustetut kaupungin toimesta laudoituksella korjausta varten.

Kapornieerin läntisen kylkiosan 4 vastaavanlaista tykkiholvia ja kapean eteläisen käytävän on Haminan kaupunki entistänyt ja korjannut hyvin. Sisäseinältä, holvien suulta, puuttuvat yläosasta kiviset vesikourut, joita on säilynyt. Ne on tarkoitus ilmeisesti sijoittaa paikoilleen myöhemmin. Korjaus (kaupungin insinööri Karjalaisen johtama) on noudattanut vastaavia läheisiä vertauskohtia, kuten Demi - lune 2:ssa säilyneitä eräitä detaljeja, ym.

Itäiset tykkiholvit jäävät tien alle. Holvien päällys on piety ja suojattu.

Pohjoisin holvi on varustettu puuovin eril. rakennusaineiden (tiiliä, ym) säilytykseen.

Kapornieeri Demi-lune 1:n korjaus on todennäköisesti keskeytynyt taloudellisista syistä. Korjausta on jatkettava - mikäli Haminan kaupungilla ei ole tähän mahdollisuutta, on jatkettava anottavien määrärahojen turvin.

Kapornieeri Demi - lune 1:n ylätasanteelle on ilmeisesti päästy kurtiinivallin päältä myös puista siltaa pitkin. Tällaisia esiintyy Kansallismuseon venäl. linnoituspiirustuksissa. Luonnossa ei ole näkyvissä silloista merkkejä. Tällaisiin rakennelmiin saattaa liittyä kuitenkin kurtiinivallin päällä vastaavalla kohdalla tien puolella poikittain oleva rikottu kivirivi, jonka vallin sisään jäävä länsisivu on suora, tien puolella taas ri-

kottu murtopinta.

Aivan tien vieressä on myös vallin kohdalla kiviä, mutta ilmeisesti irtokiviä.

Kaponnieerin etelämuuria on säilynyt länsipäässä noin 280 cm korkeuksena. Rikkoutuneet kohdat, varsinkin itäpää tässä katkelmassa on korjattava normaaliin korkeuteensa.

Kaivanto ja kontereskarp-muuri.

Demi - lune 1:n ympärillä oleva kaivanto on suurimmaksi osaksi täytetty. Urheilukentän tasalla on eteläpuoli ja länsipuoli. Pohjoispuolella on kaivantoa näkyvissä. Urheilukentän reunasta itää kohti näkyy kentän tasalla rikottua muurin päällystä, joka ilmeisesti kuuluu kaivannon kontereskarp-muuriin ja osoittaa kaivannon pohjoisrannan. Tämän kaivannon leveys on kaponnieerin kärjen kohdalla 6 - 7 metriä. Kaponnieerin pohjoiseen suuntauvan siven sivulle on lisäksi ajettu maata kummuksi. Tämä maa on poistettava. Samoin on valunut ja täytetty maa poistettava kaponnieerin kärjen kohdalta itään päin näkyvästä kaivannon osasta. Ehdottomasti on vältettävä roskamaan ja yleensä joutomaan ajamista vielä näkyvään kaivannon osaan sekä enempiä täytöjä.

Nuolilinnakkeeseen mahd. johtaneen käytävän jäännöksiä ei ollut ainakaan näkyvissä.

Demi - lune 1:n venäläiset piirustukset ovat säilyneet Kansallisessa museossa. Korjauksissa niitä voi käyttää perustana kun ensin on tutkittu mahd. toteutumattomat kohdat. Pääpiirteissään on piirustukset toteutettu.

Liitteet: Ks. em. venäl. piirrokset (KM, Hamina⁸³) ja niiden mitataavaan tehdyt liiteluonnokset; ks. Valokuvat 49 - 55.

Ks. luonnospiirrokset näistä mitoista seur.

Kaponnieeri Demi - lune 1:n tykkiholveista muutamia mittatietoja:

Esim. läntinen, etelästä lukien kolmas varsin. tykkiholvi:

koko sisäpituus: Noin 16.30 - 16.50 metriä

(= 7 m + 2.1 m + 6.3 m + 0.9 m)

leveys: 285 cm

korkeus: 275 cm (kivinen alaosa 110 cm)

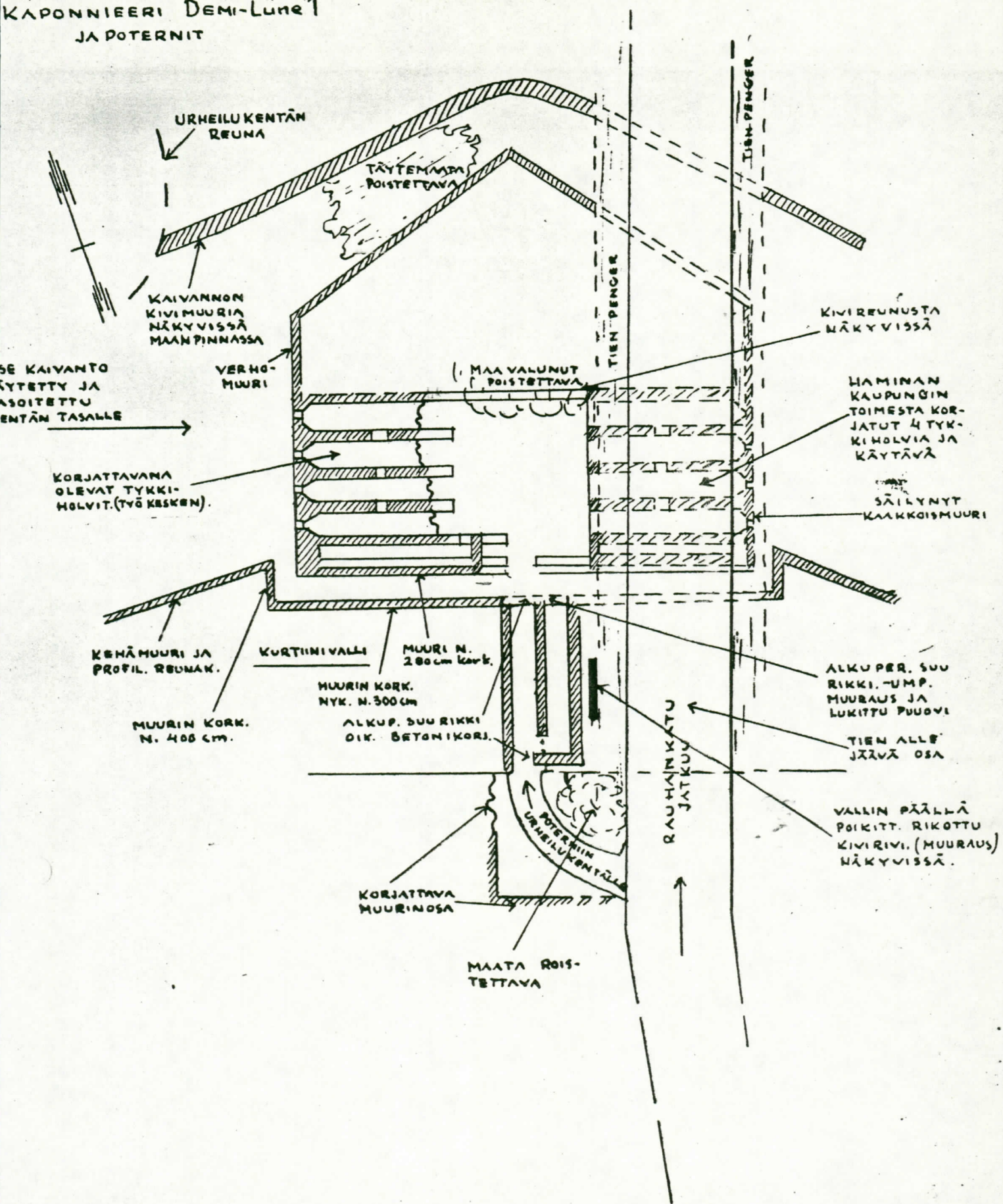
Väliseinän paksuus: n. 120 cm

Poikkikäytävän leveys 210 cm

- " - korkeus n. 240 cm

HAMINA

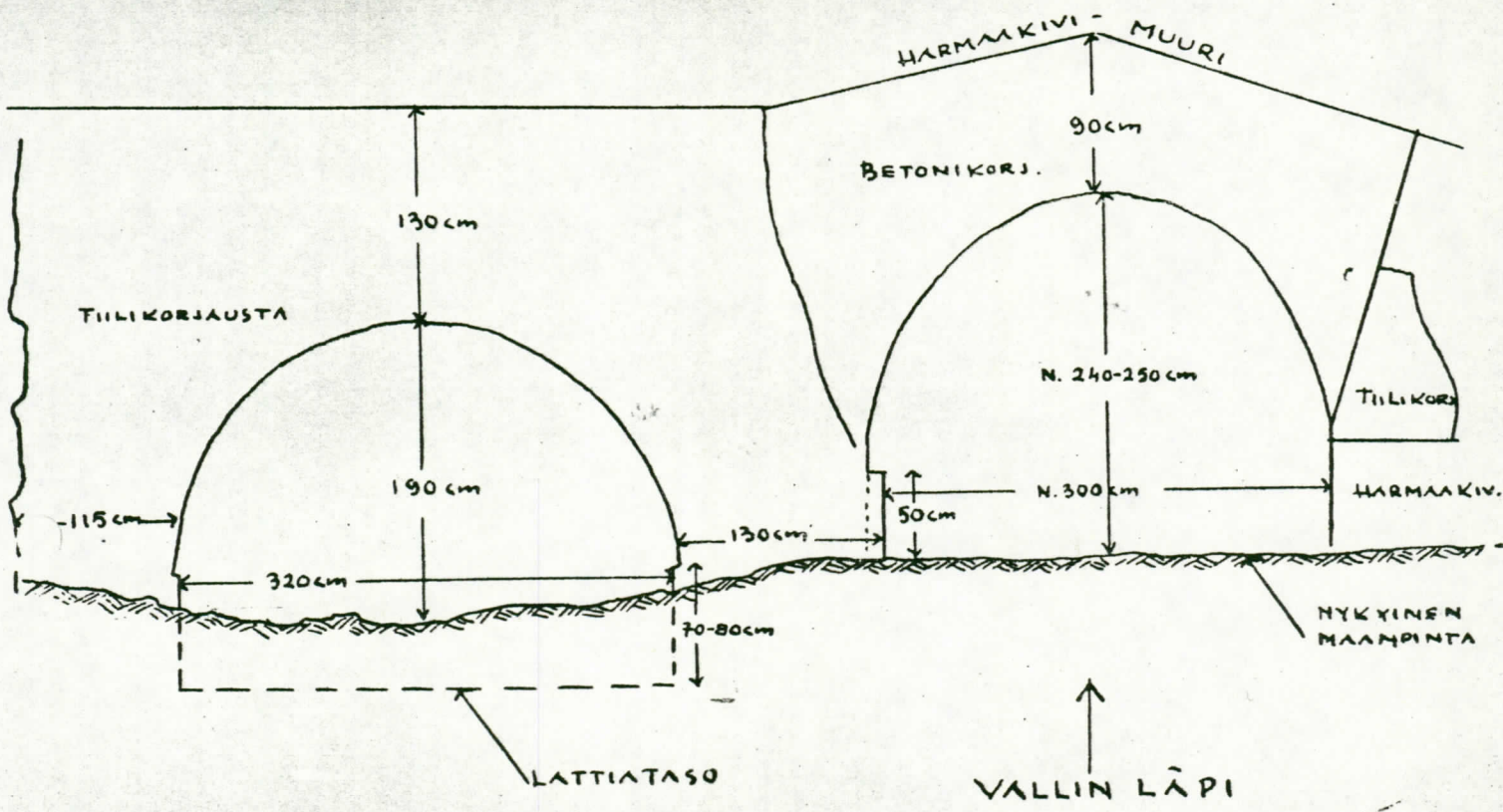
KAPONNIEERI Demi-Lune 1 JA POTERNIT

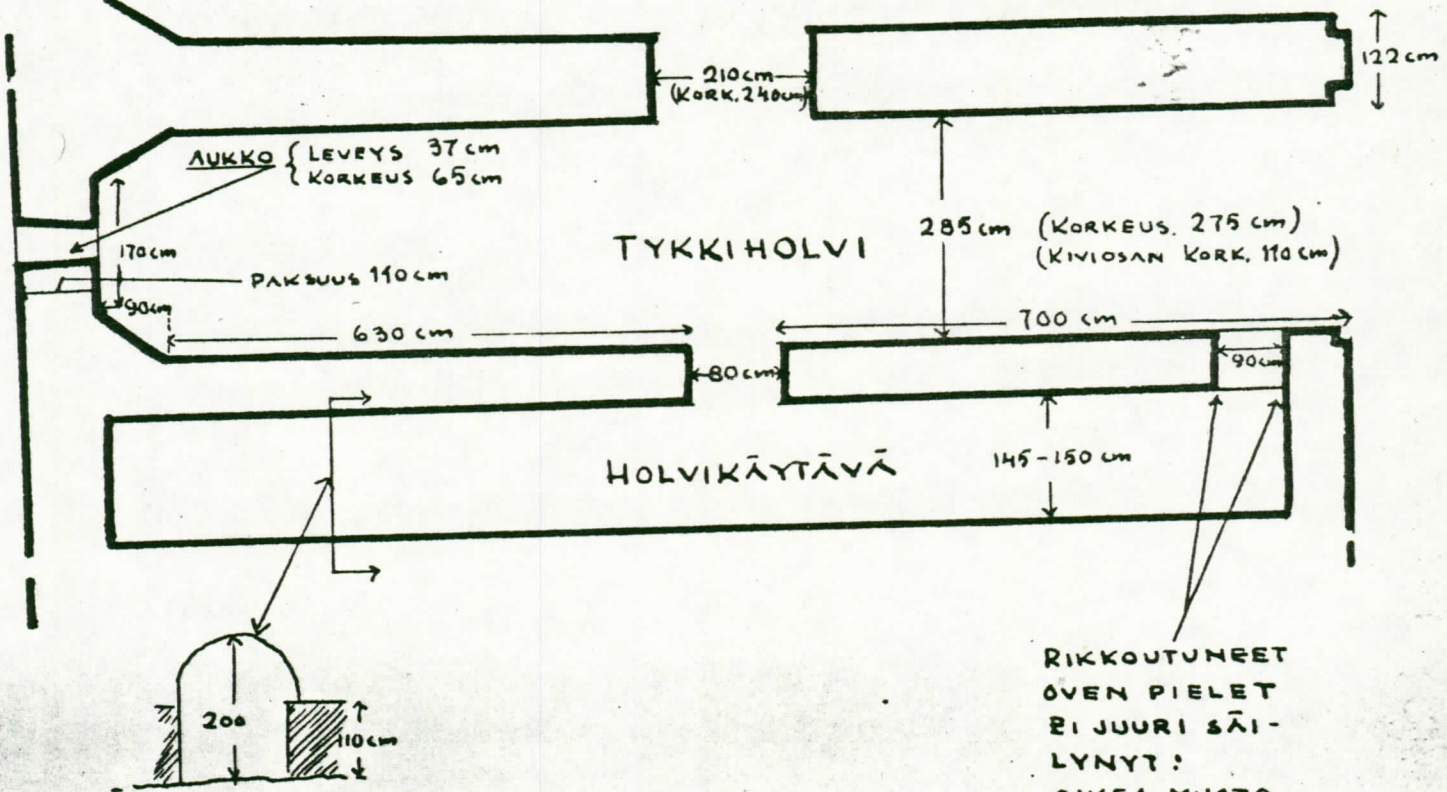
POTERNIT DEMI-LUNE 1:N KOHDALLA

SUUT JA KORJAUKSET POHJOISPÄÄSSÄ

HAMINA - 1959. MK. 1:50

DEMI-LUNE 1:N LÄNTISISTÄ TYKKIHOLVEISTA:
MITTOJA MK(1:100).

RIKKOUTUNEET
OVEN PIELET
EI JUURI SÄI-
LYNYT!
OIKEA MUOTO
KATS. DEMI-
LUNE 2.

Tykkiaukko, sisäm.: kork. 65 cm, lev. 37 cm.

Pyörökaarinen, kivipielet, levenee ulospäin.

Tiilinen tynnyriholvi:

tiilenmittoja: 26 x ? x 6; 25,5 x ? x 6; 25 x ? x 5,5;
? x 12,5 x 6; ? x 12 x 6,5

Eteläinen käytävä.

Ovi l. tykkiholvista, itäpäästä

- rikkoutunut pielineen, n. 90 cm leveä

Sisämuurin paks. 80 cm

Holvin kork. n. 200 cm

Käytävän leveys 145 cm.

Sisäpihan puolella, tykkiholvien suuaukkojen pielissä n. 10 cm syvä ja 10 cm leveä pykälä.

Pohjoisimman länsiosan tykkiholvissa uusia umpeenmuurauksia: muodostaa komeron, johon on ump. muur. ovet kummassakin päässä.

Valokuvia: Demi - lune l. kaponnieeri ja poternit

Kuvat 49 - 55

Numero:

49. Haminan Rauhankadun päässä länsipuolella, pohjoisilla valleilla olevan holvatus käytävän (poternin) eteläpää. Myöh. betonikorjaus. Länsipuolella sortunutta verhomuuria, itäpuolella poistettavaa maata. Tie johtaa nyk. urheilukentälle. Valokuvattu kaakosta.
50. Kuvassa 49 olevien holvikäytävien (poternien) pohjoispää vastaavan kurtiinivallin pohjoisessa verhomuurissa. Myöh. betoni- ja tiilikorjaukset. Valokuvattu pohjoisesta.
51. Haminan kaponnieeri Demi - lune l:n länsipuoli, muuri ja 4 tykkiaukkoa. Valokuvattu lännestä.
52. Kaponnieeri Demi - lune l:n pohjoiskärki, täyttemaata, joka on poistettava. Vasemmalla varustuksen itäosan yli johtava Rauhankadun jatke: Valok. pohjoisesta.
53. Kaponnieeri Demi - lune l:n itäosa ja sen yli johtava tie. Säilynyttä itäpuolen kaivantoa (nyk. jääkiekkorata). Valok. koillisesta.
54. Kaponnieeri Demi - lune l:n 4 läntistä tykkiholvivia va-

rustuksen sisäpuolelta. Korjaus aloitettu kaupungin toimesta, jäänyt kesken. Valok. kaponnieerin sisäpuolelta kaakosta.

55, Kaponnieeri Demi - lune 1:n 4 itäistä tykkiholfvia varustuksen sisäpuolelta lounaasta valokuvattuna. Korjattu Haminan kaupungin toimesta. Kiviset vesikourut puuttuvat. Holvien ylitse kulkee tie.

Keskusbastioni (nyk. kasemattialue, kasematti)
=====

Raatihuoneenkadun päässä koilliseen suuntautuvana sijaitsee Keskusbastioni. Bastionin Kirkkojärvelle osoittava kärkikulma on hyvin tylppä, pohjois- ja itäkulmat vähän terävämmät. Keskusbastioni on symmetrinen: akselin muodostaa Raatihuoneenkatu.

Keskusbastioni on Puolustuslaitoksen alueella, ja bastionin kasemateista on osa kunnostettu varastokellariksi. Varastoina toimivat myös bastionin sisällä olevat 4 puurakennusta, jotka saattavat olla 1700 - luvun lopulta.

Lounaassa, kaupungin keskustaan päin, erottaa bastionin jyrkähkösti nouseva rinne. Rinne on kaakko - luodesuuntainen, hie-
man kaartuva.

Muilla sivuilla ovat bastionin lyhyehköt kyljet ja pitkähköt siivet. Muista Haminan bastioneista poiketen ovat Keskusbastionin molemmat kyljet sekä molemmat siivet täynnä holvattuja suojia. Ilmeisesti miehistösuojia tai sotatarvikkeiden säilytystiloja. Mistään tykkiholveista ei liene kysymys, sillä ulospäin suuntautuvia aukkoja ei ole näkyvissä. Kansallismuseossa on säilynyt myös Keskusbastionin ilm. alkuperäisiä venäläisiä linnoituspiirustuksia (ks. esim. Hamina 83.). Niistä ja itse paikan päältä voidaan todeta, että Keskusbastionissa on ollut ilmeisesti noin 50 - 54 tiilisellä tynnyriholvilla katettua suojaa (kellarimaista) ryhmitettyinä seuraavasti:

- lyhyt länsikylki — 9
- pitkä pohjoissiipi — 18
- pitkä koillissiipi — 18
- lyhyt itäkylki — 9

Kukin tällainen ryhmä muodostaa kokonaisuuden ja on erillään muista ryhmistä. Tynnyriholvilliset tilat ovat tällaisessa ryhmässä vierä vieressä ja kohtisuorassa itse bastionin vastavaan valliin ja ulkosivun eskarp-muuriin nähden. Lyhyiden kylkien bastionin siipien taivekohtaa lähinnä on erillinen holvattu käytävä.

Muut holvatut tilat ovat olleet ryhmittäin yhdistetyt toisiinsa kahdella poikittaisella tynnyriholvilla (Venäl. linnoituspiirustuksiin esim. n:o 83, Hamina) on merkitty 3 poikittaista käytävää, mutta tarkastuksen aikana 1959 nähdyissä tiloissa oli vain kaksi poikittaista holvia), kun taas muurinpuoleiseen päähän jää umpinainen osa.

Puolustuslaitoksen käyttöön kunnostettuina ovat olleet molempien lyhyiden kylkien holvatut tilat. Bastionin siipien kohdalla olleet tilat ovat suosiltaan ainakin sortuneet umpeen niin, että ainoastaan muutamia (3) koillissiiven itäpään tiloihin voitiin 1959 päästä. Pitkin sortuneita siipivalleja näkyy lisäksi jäännöksiä useista tällaisista tiloista.

On ilmeistä, että miltei kaikki em. Siipienkin holvatut kase-mattitilat ovat jossain määrin säilyneinä vallin sisällä. Niiden sortuneiden suuaukkojen kohdalle valunut maa olisi kuitenkin poistettava, ennenkuin lopullinen holvattujen tilojen lukumäärä, kunto ym. voitaisiin todeta.

Keskusbastionin holvatut tilat sinänsä muodostavat hyvin erikoislaatuisen kokonaisuuden, jonka puhdistamiseen ja korjaamiseen olisi syytä kiinnittää myös huomiota. Alueen välitön yhteys keskikaupunkiin Raatihuoneen kadun kautta oikeuttaisi kaavailemaan tälle erikoiselle bastionille sopivampaa ja arvokkaampaa käyttöä. Puolustuslaitokselle sen ei pitäisi olla välttämätön. Nytkin on vain murto-osa käytössä. Toisaalta ei edes voida ajatella, että näin kaupungin keskustassa olevassa paikassa säilytettäisiin räjähdysaineita tai ammuksia. Nykyisellään siellä lieneekin lähinnä muuta välineistöä. Olisi kuitenkin suunniteltava Keskusbastionin alueen vaihtoa ja pyrittävä saamaan se esim. kaupungille.

Em. holvatut tilat

Keskusbastionin luoteiskylki on alkuaan ollut tavallaan suuri kellaritila, jonka ovat muodostaneet muuria vastaan kohtisuorasti tiiliset tynnyriholvit ja 2 poikittaista, vähän matalampaa holvia. Kaakkoon, bastionin keskusta, antavalla seinällä on ollut kutakin varsinaista tynnyriholvia vastaavat käytävään pyörökaariset suut (holvin kokoiset). Näiden suuntaisena on koillis-päässä erillinen tynnyriholvillinen käytävä.

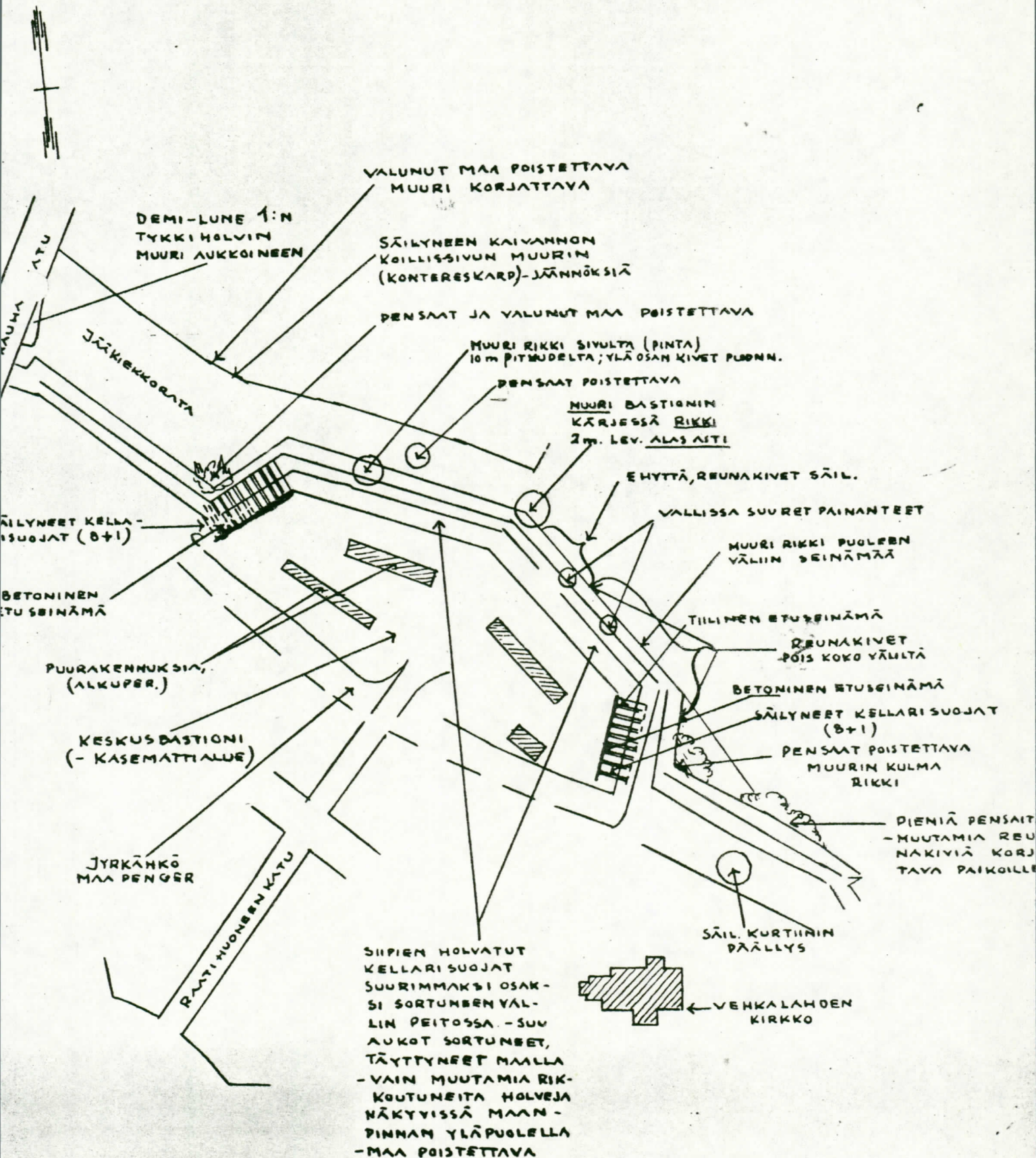
Nykyisin on etuseinä korjattu betoniseksi. Siinä on kunkin tilan kohdalla ilmanvaihtoluukku sekä koko ryhmälle ylin suuri, pyörökaarinen ovi lounaasta lukien kuudennessa välissä. Erilliseen käytävään johtaa kapea, suorakaiteen muotoinen ovi. Ilmanvaihtoa varten on 2 roottoria katolla, itäkulmassa toinen ja länsikulmassa toinen.

HAMINA

KESKUS BASTIONI KASEMATTEINEEN

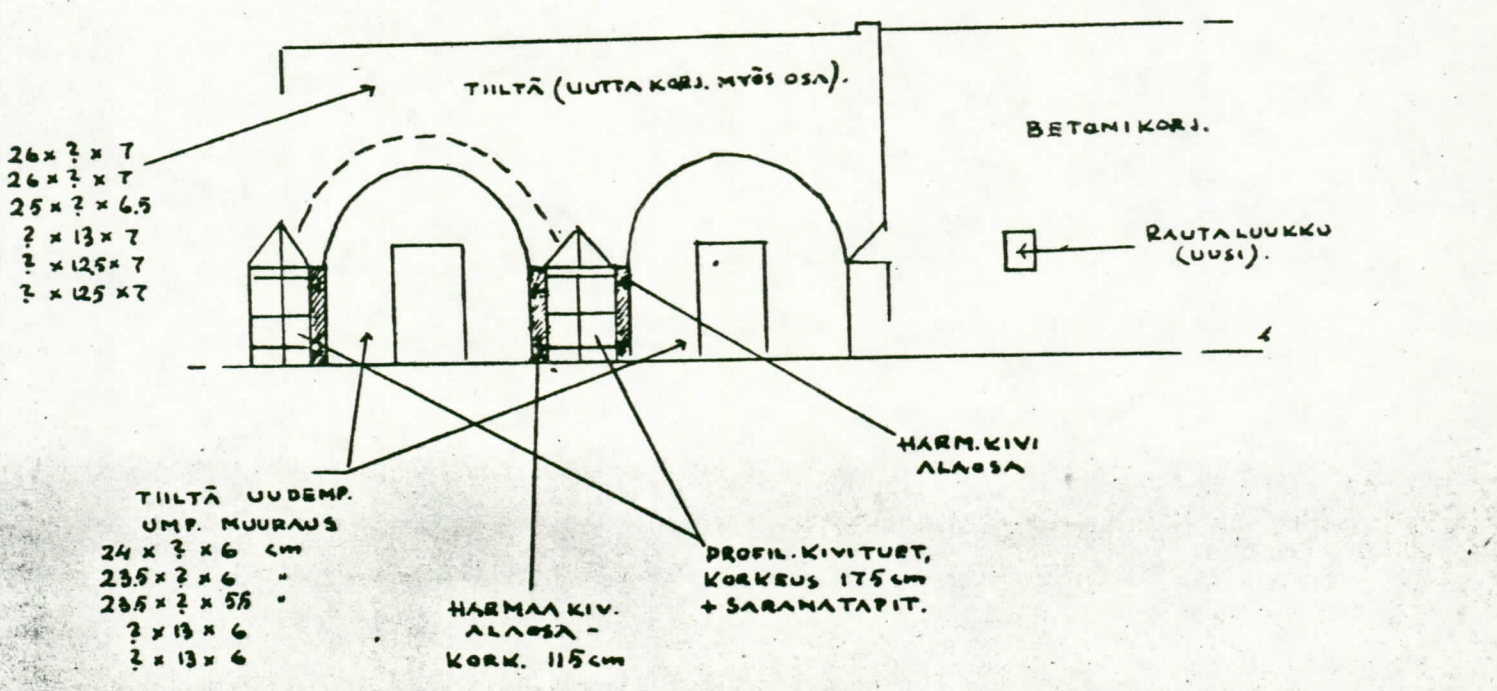
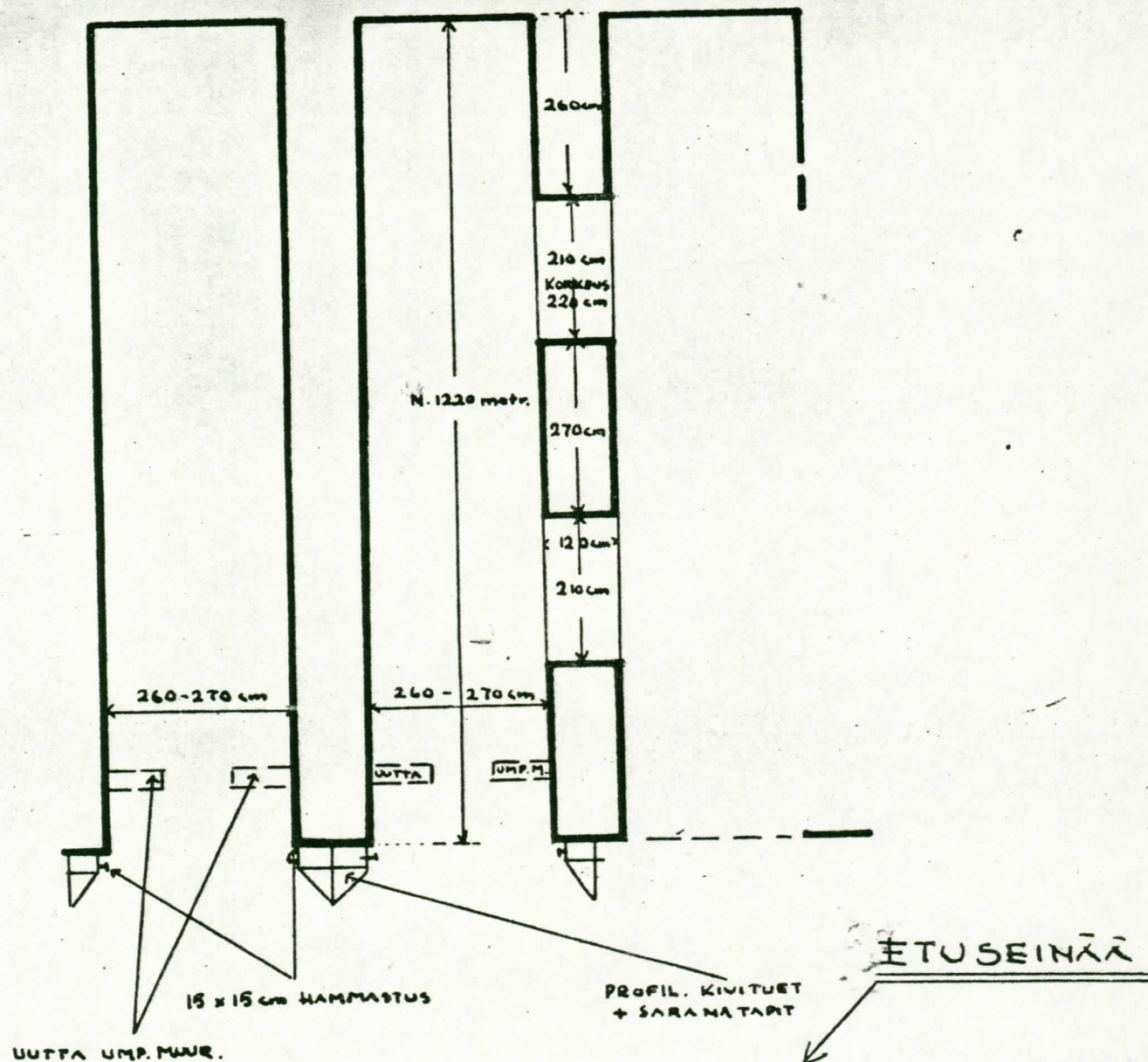
KAIVANTO, VIER. KURTIINIT.

- RIKKOUTUNEET KOHDAT; KORJATTAVAT KOHTAET: 1959.

KESKUS BASTIONI

AKKOISKYLJEN POHJOISPÄÄN
 NYNYRI HOLVILLISIA TILOJA:
 KÄYTTÄVÄ JA KASEMATTEJA.
 MK 1/100

Em. betonivahvistus on ilmeisesti valettu aivan aikaisemman tiilimuurauksen pintaan, sillä seinän alaosan profiloitunut, auran muotoisesti ulkonevat kivituet ovat näkyvissä ja jäljellä holviliisten tilojen suulla jokaisessa välissä. Tällaisenaan vaikuttaa luoteiskyljen kasemattiosa hyväkuntoiselta. Entistämisen kannalta on betoninen etuseinä epäonnistunut ratkaisu. Nykyisellään se ei kaipaa korjausta, mutta mahd. entistettäessä on vaarana alla ehkä säilyneiden tiiliseinän osien rikkoutuminen betonia purettaessa. (Ks. kuvat .).

Pohjoissiivessä aikaisemmin olleista kasemateista on vain jäännöksiä näkyvissä. Suuaukkojen puoleinen etuseinä on sortunut ja maa valunut peittäen ne. Tästä johtuen on myös holvattujen tilojen päällä oleva maavalli menettänyt muotonsa. Mikäli tämän osan kunnostaminen tulee ajankohtaiseksi on maa poistettava ensin ja seuraukset otettava esille.

Koillissiiven kasemattien suhteen on tilanne edellisen kaltainen. Keskiosassa on muutamien rikkoutuneiden holvien jäännöksiä näkyvissä. Jonkin matkaa bastionin kärjestä koillissiiven kasemattihin päin on päällä oleva maavalli erittäin pahoin rikottu - tai alla mahd. olevat tilat sortuneet. Paikalla on huomattavan suuri painanne. Vastaavilla kohdin on eskarp-muurissa ulkosivulla myös huomattavia korjattavia kohtia (ks. vast. muistiinp.). Koillissiiven kaakkoispäässä on ehkä 3 holvattua tilaa, jotka tällä pitkällä sivustalla ovat ensimmäiset korjauskelpoiset kohteet (ks. kuva).

Kaakkoiskyljen kasematit vastaavat luoteiskyljen tiloja. Kaakkoiskyljen pohjoispäässä olevan erillisen käytävän ja sitä seuraavan tynnyriholvillisen, ryhmään kuuluvan tilan, suuaukkojen piilet ja etuseinä ovat tiilestä. Tämä katkelma on melko ehyt ja vastannee keskusbastionissa lähinnä alkuperäistä, joskin on ilmeisesti suureksi osaksi uudempaa korjausta. Tässä kohdin tiilinen etuseinä nousee harmaakiviseltä jalkaosalta, jossa on säilynyt myös auranmuotoiset kivituet, kuten lounaiskyljen kasemateissa. Nämä kivituet saattavat olla esim suurien ovien saranaosaa varten, sillä saranatappeja on säilynyt. Holvien suut näissä kahdessa tapauksessa on umpeenmuurattu tiilellä, ja umpeenmuurauksissa on normaalikokoiset oviaukot ja ovet. Umpeenmuuraus on melko uutta.

Kaakkoiskyljen 7 muuta holvattua tilaa on nykyisellään armeijan varastona. Ovi on neljännessä välissä etelästä lukien. Tämä osa

etuseinää on betonilla ainakin päällystetty ja vahvistettu.

Jalustan auranmuotoisesti profiloidut kivituet (sarana-) on tästä osasta kokonaan poistettu.

Jokaisen alkuper. holviaukon paikalla on betonissa pieni neliömäinen ilmanvaihtoluukku (rautaa). Roottorit länsiosassa, 1. ja 6. aukon kohdalla, tuuletusta varten.

Alkuperäinen etuseinä ovenpielineen saattaa olla purettu.

Kaakkoiskyljen kunto nykyisellään: säilymiskelpoinen. Entistämismielessä epäonnistuneesti betonilla korjattu ja rikottu. Mahd. entistäminen voidaan sop. alkaa tiilisen etuseinäkatkelman kohdalta ja yleensä ko. kulmasta.

Eräitä mitta, ym tietoja kaakkoiskyljen kasemateista.

Tiillisellä tynnyriholvilla varustetun kellaritilan pituus on n. 12,20 metriä

sen leveys on 260 - 270 cm

sen korkeus n. 260 - 270 cm

Seinän alaosa 115 cm korkealle on harmaakivimuuria.

Poikittainen holvi:

- tiloja yhdistää 2 poikitt. tynnyriholvia. Tämän aukon leveydenä toistuu 210 cm ja korkeus on noin 220 cm.

Välimuurien paksuus on n. 120 cm.

Etuseinän säil. tiiliosa (yläpuoli)

- ehkä osaksi vanhaa, mutta myös uutta korj.

- tiilenmittoja 26 x ? x 7; 26 x ? x 7; 25 x ? x 6,5; ? x 13 x 7; ? x 13 x 7; ? x 12,5 x 7; ? x 12,5 x 7

(keskim. 26 x 13 x 7 cm tiiltä)

Aukkojen uudemmat ump. muuraukset ja ovien pielet niissä:

- tiilenmittoja: 24 x ? x 6; 23,5 x ? x 6; 23,5 x ? x 5,5; ? x 13 x 6; ? x 13 x 6

(keskim. 23,5 x 13 x 6 cm tiiltä)

Liitteet:

Ks. venäl. linn. piir. KM: Hamina, n:o 83 ym.

Luonnospirros

Valokuvat, n:ot 63 - 73. Luettelo tämän kohdan lopussa.

Kapponneeri Demi - lune 1:n ja Keskusbastionin välinen kurtiinivalli.

Vallin koillisen ulkosivun eskarp-muuri on melko ehyttä. Siinä olevat pienet pensaats on poistettava. Vallin rinteessä olevat suurehkot pensaats on poistettava.

Keskusbastionin puoleisesta kulmasta on poistettava pensaikko ja mahdollisesti valunut maa.

Demi - lune 1:n puoleisessa kulmauksessa on runsaasti valunutta maata. Kyseisessä kohdassa olisi tien pengeri vahvistettava betonilla tms., jolloin valunut maa voitaisiin poistaa.

Kurtiinivallin päällä, sisäreunasta lähtien on puurakennuksia (yksityisten). Kohtaa ei lähemmin tutkittu, mutta vallin päällä näytti kauempaa ehyeltä.

Alkuperäinen kaivanto ja kontereskarp-muurin jäännöksiä sen koillisreunassa on säilynyt edellä kuvatun kurtiininosan edessä suunnilleen Demi - lune 1:stä Keskusbastionin kärjen kohdalle saakka. Kaivanto on vieläkin vesiperäistä. Kurtiinini kohta on käytössä jääkiekkoratana, joka sopii paikalle varsin hyvin (pukusuoja huonosti sijoitettu), Keskusbastionin puolella on pensaikka, joka on poistettava.

Kaivannon koillisreunan kontereskarp-muurin reuna ja muuri sinänsäkin on paikka paikoin melko rikkoutunutta. Tämä säilynyt muuriosa olisi ehdottomasti korjattava ja entistettävä, sillä pohjoissivustan kaivannot ovat valtaosaltaan jo täytetyt tai muuten hävitetyt.

Keskusbastionin ulkosivun (eskarp) muuri Kirkkojärven puolella.

Bastionin lounaiskyljen ulkomuuri on melko ehyttä. Juurella oleva pensaikko on hävitettävä, samoin mahd. valleilla (muurissa) olevat pensaats.

Kurtiinini puoleisesta kulmasta on pensaikko hävitettävä ja mahd. valunut maa poistettava, sekä korjattava, mikäli kulmaus on rikki.

Vallin päällisyys on tällä kohden suhteellisen ehyt.

Pohjoissiiven ulkomuuri (eskarp.) on sivulta rikkoutunut noin 10 metrin pituudelta, samoin yläreunan kiveys rikkoutunut. Kohdalla on valunutta maata ja pensaats on sekä vallissa että edessä kaivannossa. Pensaats on poistettava, rikkoutunut muuri korjattava

ja valunut maa poistettava. Maavallin päällyksen muotoa on kohennettava epätasaisuuksia korjaamalla.

Keskusbastionin kärjen ulkomuurin kiveys on rikkoutunut ja sortunut noin 2 metrin leveydeltä alas saakka. Ehdottomasti korjattava.

Koillissiiven ulkomuuri (eskarp) on bastionin kärjestä lähtien jonkin matkaa säilynyt melko ehyenä ylös saakka profiloituine reunakivineen.

Noin 2/3 pituiselta osalta puuttuvat sitten reunakivet kokonaan Korjattava.

Koillissiiven keskiosan maavallissa on päällä suuri painanne (sortuneita kasematteja), joka on korjattava. Lähempänä bastionin itäkulmaa on muuri rikki seinän puoleen väliin.

Keskusbastionin itäkulmassa on ulkomuuri (eskarp-) yläosasta rikki. Profiloituneet reunakivet puuttuvat kaakkoiskyljen muurista noin 6 metrin pituudelta em. itäkulmasta lukien.

Kaakkoiskyljen ja kurtiinivallin kulmasta on poistettava pensaat. Mitään merkkejä ampuma-aukoista, umpeenmuurauksista tms. ei näytä olevan keskusbastionin muurien ulkosivuilla (ei ole ollutkaan).

Keskusbastionin em. sivujen maavallin päällyksessä on siipien kohdalla painanteita, jotka johtunevat vastaavien kasemattien sortumisesta. Mikäli niitä tasoitetaan, on ensin avattava mahd. sortunut kasemattiholvi, jotta sen kunto voitaisiin todeta ja jotta se tuettaisiin, ettei uusia sortumia pääsisi tulemaan.

Kaivanto Keskusbastionin koillissiiven edustalta, bastionin koilliskärjestä lähtien kaakkoa kohti on kokonaan täytetty ja tasoitettu (hävitetty?). Paikalla sijaitsee nyt pesäpallokenttä, jonka katsomon puiset penkkirakennelmat ovat bastionin koillissiiven sivustalla, muutaman metrin päässä muurista. Kaponnieeri Demi - lune 2:een saakka on kaivanto em. tavalla tasoitettu. Pesäpallokenttää seuraa jalkapallokenttä.

Kaivanto on siten tasoitettu (hävitetty) suunnilleen keskusbastionin koilliskärjen kohdalta Demi - lune 2:n luoteismuuriin saakka ja kurtiinin edustalla tällä alueella ovat luoteisempana pesäpallokenttä ja sitten jalkapallokenttä.

Kurtiinin luoteisosa:

Keskusbastionin ja Savonlinnan bastionin välisen kurtiinivallin

luoteisosa Keskusbastionista - kaponnieeri Demi - lune 2:een on melko hyvin säilynyt. Sen koillissivun muuri (eskarp-) on säilynyt reunakivineen, joista muutamia on korjattava paikoilleen. Muurin raoissa on pensaita, jotka on poistettava.

Tämän Keskusbastionista kaakkoon olevan kurtiin kohdalla tunkeutuu sen levyisenä kaupungin alue Vehkalahden kirkon tontista lähtien puolustuslaitoksen alueiden väliin (Keskusbastionin ja Res. upseerikoulun alue).

Kyseinen kurtiinivallin päällys Vehkalahden kirkon kohdalla on melko hyvin säilynyt, joskin jonkin verran tasoittunut.

Koillisreunan eskarp-muurin päältä nousee maavalli kaartuen lounasta kohti. Tätä pengertä seuraa n. 3 metrin levyinen tasainen rintasuojan päällys, joka tällä matkalla nousee noin 40 cm.

Rintasuojan harjalta maa viettää jyrkähkösti lounaaseen. Tässä portaassa rintasuojan sisäreunassa on näkyvissä jokunen kivi. Varsinaista kivireunusta ei selvästi näy, mutta sitä saattaa löytyä valuneen maan alta.

Tasainen, rintasuojan takana oleva maapenger jatkuu sitten noin 1 metriä alempana tasaisena ja n. 6 metrin levyisenä, viettää taas lounaaseen n. 1,5 metrin matkalla n. 0,7 m. syvemmälle. Tällä tasolla on suhteellisen tasaista Vehkalahden kirkon aitaan saakka, josta maa alkaa luonnonmukaisena nousta kirkkoa kohti.

Tällä Vehkalahden kirkon kohdalla olevalla kurtiinivallin päällyksellä ei ole ollut juuri mitään sen rakennetta vahingoittavaa käyttöä. Tasainen osa on toiminut sellaisenaan ilmeisesti lentopallokenttänä. Rintasuojan vieressä on pari yksinkertaista, selkänojatonta penkkiä.

(Muu osa ko. kurttiinista ks. seur. muistiinpanot poternien ja Demi - lune 2:n yhteydessä.)

Valokuvat: n:ot 56 - 62. Luettelo seur. sivulla.

Valokuvat:

Keskusbastioni ja sen luoteispuolella olevan kurtiinin sekä kaakkoispuolella olevan kurtiinin osat, kaivanto Keskusbastionin edustalla, Keskusbastionin sisäosat, kasematit, rakennukset. Kuvat, n:ot 56 -

Numero

56. Raahenkadun ja Keskusbastionin välinen kurtiinivalli koillisen ulkosivun muureineen (eskarp-), kurtiinin edessä oleva kaivanto (nyk. jääkiekkorata). Valokuvattu pohjoisluoteesta, kaponnieeri Demi-lune 1:n päältä tieltä.
57. Kuvan 56 kurtiinin koillissivustan kaivanto Keskusbastionin luoteispuolella, koillisreunassa kaivannon kontereskarp - muurin jäännöksiä (valunut maa poistettava, korjattava), nyk. jääkiekkorata kaivannossa, taustalla (kaakossa) Keskusbastioni. Valokuvattu luoteesta, Demi - lune 1:n päältä tieltä.
58. Keskusbastionista luoteeseen Demi - lune 1:een ulottuvan kurtiinivallin osan eskarp - muuri ja maavalli. Valokuvattu kaakosta Keskusbastionin vallilta.
59. Keskusbastionista luoteeseen oleva kaivanto (nyk. jääkiekkorata), sen koillisreunan kontereskarp - muurin jäännöksiä (korjattava !), taustalla (luoteessa) kaponnieeri Demi - lune 1 ja sen koillisosan yli johtava nyk. tie sekä (vasemmalla) kurtiini.
Valokuvattu kaakosta Keskusbastionilta, jonka valleja etualalla.
60. Keskusbastionin pohjoissiipi sortuneine valleineen, eskarp - muuri, kaivanto ja etualalla kaivannon koillisreunaa. Valokuvattu pohjoisesta.
61. Keskusbastioni kaakosta, Demi - lune 2:n valleilta valokuvattuna. Keskusbastionista kaakkoon oleva kurtiinivalli muureineen, etualalla kaponnieeri Demi - lune 2:n valleja ja em. kurttiininosan kaakkoiskulma. Kaivanto tasoitettu, nyk. jalkapallokenttänä (edessä) ja pesäpallokenttänä.
62. Keskusbastionista kaakkoon olevaa kurtiinivallia muureineen. Kauimpana kaakossa Demi - lune 2. Koillissivustan kaivanto (edessä) pesä- ja jalkapallokenttänä.
Valokuvattu pohjoisesta.

Keskusbastioni sisältä (Kasemattialue), holvatut kellarisuojat, rakennukset:

Numero

63. Keskusbastionin kaupunginpuoleisen lounaissivustan jyrkähkö rinne, alueen puurakennuksia (varastoja) taustalla kaakkoiskyljen kasemattiryhmän suu. Valokuvattu luoteesta.
64. Keskusbastionin sisällä oleva alue rakennuksineen (puuraken.). Valokuvattu luoteesta.
65. Keskusbastionin luoteiskyljen holvattujen kellarisuojien ja 66. ryhmä: 8 + 1 (erill. käytävä koillispäässä). Etuseinämän myöh. betonikorjaus. Oven kaariaukko vastaa melkein alkuperäisiä. Jalustaosan profiloituneet auranmuotoiset saranatappien tukipilasterit säilyneet.
Kuva 65. Koillisosa etelästä valok.
Kuva 66. Lounaisosa kaakosta -"- .
67. Keskusbastionin pohjoissiiven ja koillissiiven sortuneet holvattujen kellarisuojien suosat, painunut valli. Valokuvattu luoteesta. Alueella ollut todennäköisesti 18 + 1 holvattua suojaa muodostaen 2 ryhmää (vrt. KM:n venäl.piiir esim. n:o 83, v. 1803).
68. Keskusbastionin koillissiiven kaakkoispään parhaiten säilyneitä holvitiiloja. Kolmen em. tilan poikittainen holvikäytävä luodetta kohti.
69. Sortuneiden holvattujen kellaritiilojen suuaukkojen paikka, sortunut valli, Keskusbastionin kärjen kohdalla sisällä (lounaisrinne). Valokuvattu lounaasta. Maavallissa suuria painumia.
70. Keskusbastioni, kaakkoiskyljen holvattujen kellarisuojien ryhmän (8) etuseinämää: sen lounaisosan betonikorjaus ja koillisosan tiilinen suosa, jossa ehkä osaksi alkuper. säilynyt. Betonikorjauksen kohdalta hävitetty jalkaosan profiloituneesta kivistä tehty auran muotoiset tukipilasterit (saranatappien -). Valokuvattu lounaasta.
71. Keskusbastionin kaakkoiskyljen koillispään erillinen, holvattu kellarisuoja. Valok. suulta.
72. Keskusbastionin kaakkoiskyljen holvattuja kellarisuojia: kuvan 71 käytävästä seuraava, eteläisempi ja siitä lähtevät 2 holvattua yhdyskäytävää, joissa myöhäinen umpeenmuuraus. Valokuvattu kellarisuojan suulta.
73. Keskusbastionin koillissiiven kaakkoispään sortuneita holvattuja kellarisuojia. Valokuvattu etelästä.

Keskusbastionin ja Savonlinnan bastionin
välinen kurtiinivalli.

Luoteisosa Vehkalahden kirkon kohdalla on käsitelty edellä,
Keskusbastionin yhteydessä.

Poternit. Keskusbastionin ja Savonlinnan bastionin välisen kurtiinivallin keskikohdalla on 2 poternia, joista luoteinen on alkuaan johtanut kurtiinivallin lävitse, mutta on nyt lounaispäästään kokonaan tukittu täytemaalla. Täytemaa on Upseerikoulun takapihan tasossa.

Poternin kohdalla on koillinen-lounaus-suunnassa kurtiinivallin päällä matalahko, satulakattoinen puurakennus, joka muistuttaa kellareissa käytettyä kattorakennelmaa. Tämän katoksen pituus on n. 10 metriä, ja se on ilmeisesti sinänsä samalla suojanut poternien holvien päällystä. Tämän (puolustuslaitoksen?) katoksen varsinainen käyttö jäi epäselväksi.

Suunnilleen kurtiinivallin suuntaisena on em. katoksesta 3 metriä lounaaseen (n. 13 metriä vallin eskarp-muurin reunasta) Upseerikoulun uusi, puinen, polkupyörävarasto. Kesällä 1959 ei voitu tarkkaan todeta, miten pitkälle pp-varaston alle itse poternit ulottuvat. On kuitenkin mahdollista, että varsinainen poternien lounainen suuaukko sattuu pp-varaston koillisen betonikivijalan kohdalle, ja että varsinaisesti rakennuksen pohjaa täytettäessä tukittu osa olisi ollut vain poterniin johtava avokäytävä. Tämä on joka tapauksessa kivillä ja maalla täytetty UK:n takapihan tasoon perustusta tehtäessä. Uuden rakennuksen betoninen kivijalka oli v. 1959 juuri täytetyltä kohdalta murtunut.

Koillispäästä em. holvikäytäviä tarkastettaessa ne näyttivät sisältä lounaispäästäänkin melko ehyiltä. Ei voitu todeta, oliko em. rakennustöiden yhteydessä siten jouduttu rikkomaan itse holvauksia.

Koillissivustan eskarp-muurin puolella ovat poternien tiilliset suuaukot ja etuseinämä säilyneet, joskin niitä on korjattava.

Molemmat poternit (kaakkoinen on pohjatasoltaan alempana eikä ilmeisesti johda vallin läpi) on nykyisellään varustettu luku- ja puuvilla, eikä niitä 1959 tutkittu sisältä.

Kurtiinivallin eskarp-muuri on em. poterneista kaakkoon Demi - lune 2:n kaakkoisosan kohdalta melko pahoin rikottu. Samoin

AMPUNGIN
ILKAPALLO
KENTTÄ

KENTÄN
ATSOJON
PENKIT
AVOKATSO

SIIVI PUUTTU
UKON ALTA

MAATA
POISTETTAVA

KULMA RIKKI
MELKO ALAS

REUNAKIVET
KORJATTAVA

POTERNI, YLEMPÄNÄ
JOHT. VÄLLIN LÄPI

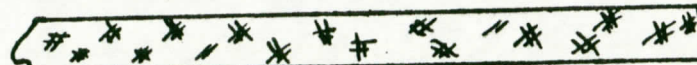
POTERNI, ALEMPI

UK:N POLKURVARASTOT - PUUTA,
(UUSI).

STOT - PUUTA, BETONI-
(VANH). KIVIJALKA

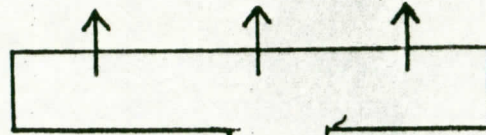
MAALLA, KIVILLÄ. TMS.
TÄYTETTY, ALASPÄIN
VIETTÄNYT AVOIN
KÄYTLÄVÄ - JOHTI
AIKAIK. POTERNEIHIN

(HUOM! PP. VARASTON
KIVIJALKA MURTUNUT
TÄYTTEEN PÄTTÄESSÄ).

AMPUMARATOJEN
UUSIA SUOJAVALLEJA
- KIVEÄ, MAATA, YM:

UK:N
SUURI PIST. AMP. RATA
(NOIN JOUKKUETTA VARTEN)

UK:N
PIENI PIST.
AMP. RATA

PUINEN SATULAKATT.
RAKENNUS, MATALA

BAST. VÄLISIA KURTIINI VÄLLIN:
- POTERNIT = 2 HOLVIKÄYTLÄV.
- KAPONNIEERI DEMI-LUNE 2
- KAIVANNON JÄÄNNÖKSET JA
UK:N PISTOOLIAMPUMARATO-
JEN AHEUT. MUUTOKSET.
KAIVIOPIAINEN LUONNOSPII-
RUSTUS - EI MITTAKAIVASSA.

rikottu maavalli viettää tässä kohdassa koilliseen, ja kurtiinivallilta on uurrettu polku alas kaponnieeriin sen kaakkoiskyljen (tykkiholvien) keskiosan kohdalta.

Eskarp-muurin kaponnieerin puoleinen nurkka on ehyt; samoin koko muuri on Savonlinnan bastionin suuntaan melko ehyttä profiloituine reunakivineen. Muutama kivi on pudonnut, jokunen pensas on poistettava ja pienehkö pullistuma korjattava.

Portaat koillissivustalle. Savonlinnan bastionin puoleisesta päästä johtavat portaat alas luodetta kohti pitkin eskarp-muurin sivua UK:n pistooliampumaradoille. Portaat eivät ole aivan viimeaikaiset. On huomattava, että nämä portaat on aikoinaan tehty eskarp-muurista otetuista profiloiduista reunakivistä. Kiviä on ainakin 33 askelmaa. Jos keskimääräisenä kiven pituutena on esim. 120 cm, on portaita varten jouduttu repimään - tai keräämään - noin 40 metrin pituisen muurin reunakivet. Kesällä 1959 ei voitu todeta, mistä em. reunakivet on otettu, sillä läheiset muurit näyttivät tässä mielessä suhteellisen ehjiltä.

Muureja mahd. korjattaessa ja entistettäessä on portaat ehdottomasti purettava ja korvattava toisilla - jollei UK:n kulkua Pistooliampumaradoille voida mieluummin järjestää esim. entistämällä juuri em. holvikäytävät (poternit) ja avaamalla pihan puolinen suuaukko, sekä edelleen poistamalla ajettu maa kaponnieerin kaakkoiskyljen ja eskarp-muurin välistä sekä varustamalla mainitut kohdat ovilla tms. Joka tapauksessa muodostavat profiloidut reunakivet niin huomattavan menoeran korjauksissa, että niiden käyttöä edelleen esim. mainitunlaisissa portaissa ei ole suotava.

— Kesällä 1959 todettiin mainittuja reunakiviä käytettävän porraskivinä (sekä puolustuslaitos että yksityiset) siellä täällä eri puolilla kaupunkia. Tarvittaessa voitaisiin velvoittaa palauttamaan nämäkin korjaustöitä varten.

Kurtiinivalli päältä. Keskusbastionin yhteydessä kuvattua vallin luoteisosaa lukuunottamatta on kurtiinivallin päällyys tasotettu kaponnieeri Demi - lue 2:n kohdalta kaakkoon Savonlinnan bastioniin saakka. Siten ei UK:n uuden pp-varaston eikä sen jatkona kaakkoispäässä olevan vanhan varaston kohdalla ole näkyvissä rintasuojaa eikä ampumapengertä. - Mainitut pyörävarastot ovat yleensä n. 10 - 13 metriä eskarp-muurin reunasta, joten perustuksia kaivettaessa ei itse vallia liene rikottu.

PP-varaston itänurkka on vallia lähinnä.

Kaikki muut rakennukset UK:n takapihalta oli kesään 1959 mennessä purettu päärakennuksen ja vallin väliseltä alueelta, joten vallien kohta sinänsä on Savonlinnan bastioniin saakka vapaina. Vallien rakenne ei kuitenkaan ole näkyvissä. Ei voitu todeta miten paljon valleja oli päältä tasoitettu alas, miten paljon taas hävinnyt näkyvistä itse pihaa mahd. täyttämällä.

Tämä kurtiinivallin päällys rintasuojineen ja ampumapenkereineen voitaisiin ottaa esille tai korjata. Työn suorittamisessa voitaisiin käyttää juuri tässä sitä työvoimaa, jota UK:n johtaja, eversti Korhonen otaksui voitavan vapauttaa upseerioppilaista kunkin kurssin parina viimeisenä päivänä.

Savonlinnan bastionin pohjoiskyljen ja em. kurtiinin liittymäkohta on kokonaan sen maan peitossa (pensaita myös), joka on joko valunut tai ajettu ylhäältä. Juuri tälle maaperustalle on ilmeisesti tehty em. kiviportaot. Portaiden alapään kohdalla on eskarp-muuri reunakivineen n. 4 metriä korkea ja ehyt vielä portaiden kohdalla näkyviltä yläosiltaan. Muurin päällä on maata n. 2,5 - 3 metrin paksuudelta, joten rintasuojan valleja liepee (vrt. edellä) jäljellä. Toisaalta ovat Savonlinnan bastionin vallit huomattavasti korkeammalla.

Kurtiinin ja bastionin liittymäkohdan sisäkulma on otettava esille sen jälkeen, kun em. portaot on purettu.

Tässä kohdassa on vallien päällä likakaivo, mutta 1959 ei käynyt selville, johtaisiko mainittuun kulmaukseen muurien ulkosi-
vulle likaviemäri tms.

Kapornieeri Demi - lune 2

Kapornieeri Demi - lune 2 sijaitsee keskusbastionin ja Savonlinnan bastionin puolivälissä olevien poternien kohdalla kurtiinivallin edustalla. Kapornieerin kärki suuntautuu koilliseen.

Kapornieeri Demi - lune 2 on aikaisemmin kuvatun Demi - lune 1:n kaltainen rakenteeltaan: Sen luoteisosassa (-kyljessä) on 4 tykkiholvaa ja niiden lounaispuolella käytävä. Sen kaakkoisosassa (-kyljessä) on 4 tykkiholvaa ja niiden lounaispuolella on samoin holvattu käytävä.

Kapornieerin holvien mitat vastaavat suunnilleen Demi - lune 1:n vastaavia mittoja :

JALKAPALLO KENTÄN
AVOKATSOMO

JALKAPALLO-
KENTTÄ
(TASOITETTU)

IVI PUUTTUU
MPUMA-AUKON
ALTA.

MAATA POISTET-
AVA EDUSTALTA

NURKKA RIKKI
MILTSE ALAS.

REUNAKIVET
KORJATTAVA

TIIKKEET TYNNYRI-
HOLVIT N.5M RIKKI.

MYÖHEMMÄT KIVIRCUNAISET TÄYTTEET
(SODANAIK. SIRPALE SUOJAKSI?).

MAATAVALUNUT

SÄILYNYT
KAIVANNON
KATKELMA
MAA,
POISTETTAVA
KUNNOSTET.

VÄLLI
PÄHIM. RIKKI

REUNAKIVIÄ KORJATTAVA

HOLVILTAAN
ENYEMMÄT

SUHT. HYVIN SÄILYNYT
KAIVANNON KONTRESKARP-
MUURIN KATKELMA.
- SÄILYTETTÄVÄ, - KORJATTAVA!

KAIVANNON KONTRES-
KARP.-MUURIN KATKAISTU
- KAAKKOON TASOITETTU
AMPUMARADAKSI.

KAPONNIEERIN KAAKKOIS-
KYLKI RIKOTTU.
TYKKIAUKOT TUKITTU.

UUDEN PISTOOLIAMPUMARADAN SUOJAVALLI

KAIVANTO UK:N AMPUMA-
RATOJEN KOHDALLA HÄVI-
TETTY JA TASOITETTU.

MATALA SATULAKAT-
TOINEN PUURAKENNUS

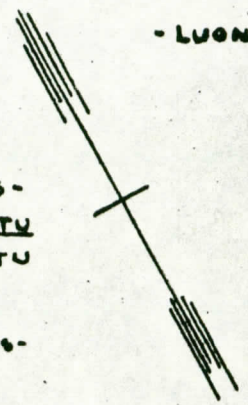
UK:N PUISET, BETONIKIVIJALKAISET POLKUPYÖRÄVARASTOT

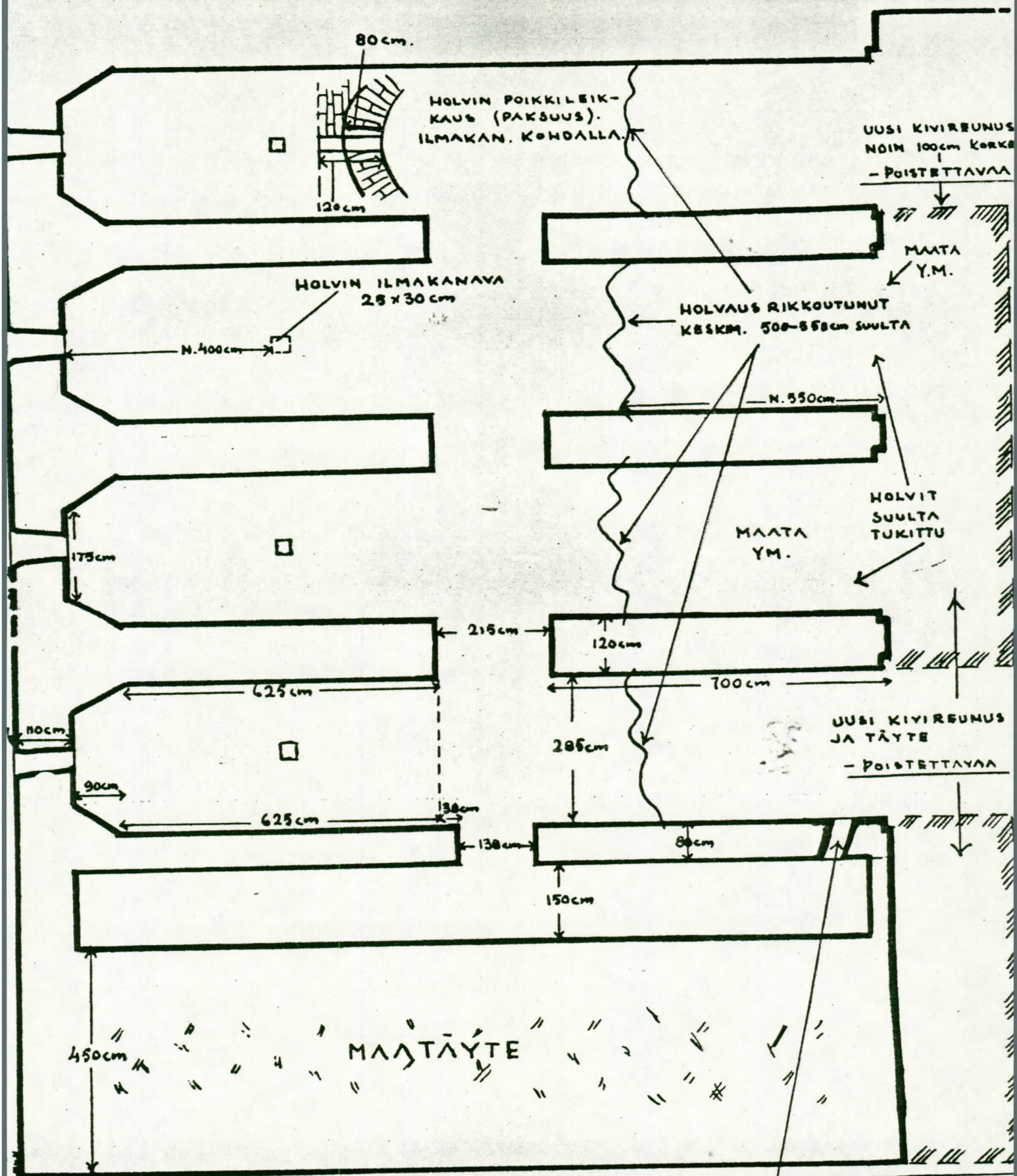
- UUSI

- VANHA

KAPONNIEERI DEM
LUNE 2 JA VASTA-
VAT POTERNIT

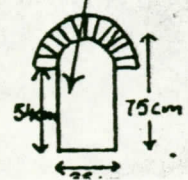
- LUONNOS - SIMITAK.

TÄTÄ SÄILYNYTTÄ KAARIAUKKOA KÄYTETTY ESIKUVANA MM. DENISLUNE 1:N VASTAANVASSA (KAUPUNGIN SUOR. ENTISTYS).

HOLVATUN KÄYTÄVÄN JA TYKKIHOLVIN VÄLINEN KAARIAUKKO
 MK 1:50

26.5 x 14 x 6.5
 25 x 13.5 x 6
 25 x ? x 6
 ? x 12.5 x 6.5

- tykkiholvin pituus on noin 16.3 metriä
- " - leveys 285 cm
- tiilisen holvin paksuus (80 cm kaareva holvattu osa
(120 cm kokonaisuudessaan päällä olevi-
ne tiilitasoituksineen
- käytävän leveys noin 150 cm.

Demi - lune 2:n luoteisosan käytävän kaakkoisosan pieni kaari-
aukko on säilynyt . Sen korkeus on 75 cm ja leveys 35 cm
(ks. piirros).

Tiilennittoja em. aukon kaaressa:

26,5 x 14 x 6,5; 25 x 13,5 x 6; 25 x ? x 6, ? x 12,5 x 6,5.

Aukko on ollut esikuvana Demi - lune 1:n vastaavaa kohtaa kor-
jattaessa.

Muita tykkiholvien mittoja on liitteenä olevassa piirroksessa.

Kaponnieeri Demi - lune 2:n kunto

Luoteisten tykkiholvien suulta, kaponnieerin sisäpuolelta, on
holvia sortunut noin 5,5 m. pituudelta. Tykkiholveja on ilmei-
sesti viime sotien jossain vaiheessa varustettu sirpalesuojik-
si tms. Sitä varten on sortuneet suuosat kahdessa keskimmäi-
sessä luoteisessa tykkiholvissa tukittu maapengerryksellä, joka
ulkonee jonkin matkaa alkuperäisestä suuaukkojen seinästä ja
on reunustettu noin 1 metrin korkuisella kivityksellä. Saman-
lainen lisäys on kaakosta umpinaisen lounaiskäytävän seinän
kohdalla.

Luoteiset tykkiholvit ovat täysin entistämiskelpoisia. Em. lisä-
penger on tällöin poistettava ja sortuneet holvit korjattava.

Nykyisellään ovat molemmat reunimmaiset tykkiholvit suultaan
avoimia.

Sisällä on holvin laessa n. 25 x 30 cm:in suuruinen ilmakanava
noin 4 metriä ulkomuurin puoleisesta päästä. Kanavista va-
luu täytehiekkaa sisälle, mutta ei vielä vaarallisesti.

Kaakkoisosan tykkiholvit ovat edellisten kaltaisia, mutta suul-
taan suhteellisen ehyitä. Mitään edellisen kaltaisia lisäpen-
gerryksiä ei tällä sivulla ole. Näitä holveja on käytetty
eräänlaisina varastoina vielä viimeaikoina ja ne on varustett
puuvilla.

Kaponnieerin päällysvallit ovat etenkin kaponnieerin sisäpuo-

lelta pahoin rikki ja muodottomina. Tykkiholviryhmien väliseen avopihaan on valunut maata.

Kapornieerin ulkomuuri on luoteiskyljessä muuten ehyt, mutta kurtiin puoleinen kulma on rikki miltei alas saakka ja reunakiviä on korjattava. Lisäksi puuttuu koillisimman ampuma-aukon alta kivi. Juuresta olisi maata poistettava.

Kapornieerin pohjoissiipi on melko ehyt, itäsiipi taas melko helposti kunnostettavissa.

Kaakkoiskylki on ulkosivultaan rikottu, ja sen muurissa olevat ampuma-aukot tukkii välittömästi siipeä vastassa oleva uuden, suuren pistooliampumaradan suojavalli.

Kapornieerin kaakkoissiiven (kulman) ja vastaavan kurtiinivallin eskarp - muurin väli on ajettu täyteen maata ja roskaa. Tältä kohdalta johtaa polku kurtiinivallilta alas ja sitten ylös kapornieerin kaakkoiskyljen vallille. Maa ja roskat on poistettava, ja mikäli on syytä sulkea pääsy ampumaradan suuntaan, voidaan tehdä esim. lankkuaita tai portti.

Mikäli toisaalta halutaan järjestää kulkuyhteys kurtiinin päältä kapornieerin valleille, vastaisi puusilta ehkä myös alkuperäistä käytäntöä (vrt. venäl. linnoituspiirustukset Kansallismuseossa).

Kaivanto kapornieeri Demi - lune 2:n ja kurtiinin edustalla.

Kapornieeri Demi - lune 2:n luoteispuolella olleesta kaivannosta todettiin edellä (ks. vast. muistiinpanot Keskusbastionin yhteydessä), että se on mahdollisine kontereskarp - muureineen kokonaan tasoitettu ja että paikalla on nykyisin jalkapallokenttä.

Kaivantoa ja kontereskarp - muuria on säilynyt kapornieeri Demi - lune 2:n pohjois- ja itäsiipien edustalla. Jalkapallokentän vieressä kaakkoisreunassa on avokatsomo penkkeineen. Siitä kaakkoon on säilynyttä kaivantoa ja kontereskarp - muuria. Kapornieerin kärjen kohdalta itään on kontereskarp - muuri noin 3 metrin pituudelta rikki. Kyseisestä kohdasta on kaivantoon valunut runsaasti hiekkaa. Kaivanto olisi puhdistettava valuneesta maasta. Kontereskarp - muurin rikutun kohdan kaakkoispuolella on alkuperäisten profiloitujen reunakivien päälle ladottu myöhemmin 3 ri-

viä samanlaisia reunakiviä n. 3 metrin pituudelta. Kyseinen kontereskarp - muurin kohta on korjattava.

Kapornieeri Demi - lune 2:n kaakkoiskyljen muurin suunnassa oleva pistooliampumaradan uusi valli katkaisee kaivannon ja kontereskarp - muurin.

Kapornieeri Demi - lune 2:n ja Savonlinnan bastionin pohjoiskulman välillä sijainnut kaivanto kurtiin edessä on kokonaan hävitetty. Paikalle on rakennettu Upseerikoulun uusi suuri pistooliampumarata (joukkueen-) puisine, betonikivijalalla varustettuine ampumakatoksineen sekä tästä välittömästi kaakkoon uuden suojavallin erottamana pieni pistooliampumarata.

Kesällä 1959 ei voitu todeta miten paljon kaivantoa, kontereskarp - muuria ja katvetien etuvarustuksia oli ollut jäljellä ja siten jouduttu hävittämään.

Pienen ampumaradan kaakkoispuolella lienee ainakin ollut melko hyvää kontereskarp - muuria, jota on saatettu hävittää viimeksi lähes 10 metriä.

Pistooliampumaratojen ja niiden suojavallien kohdalla ei kunnostamis- ja säilyttämismielessä ole nykyisellään mitään enää tehtävissä. Sen sijaan ovat em. kapornieerin kohdalla oleva kaivannon katkelma ja Savonlinnan bastionin koillissiiven edustan kaivanto säilytettäviä.

Valokuvat. Keskusbastionin ja Savonlinnan bastionin välinen kurtiinivalli, poternit ja kapornieeri Demi - lune 2 sekä kaivanto.

Nº

74. Poternien koillispää eskarp-muurissa. Keskusbastionin ja Savonlinnan bastionin välisessä kurtiinissa.
75. Poternien koillispää eskarp - muurissa. Keskusbast. ja Savonl. bastionin välinen kurtiini.
76. Kurtiinivallin eskarp-muuri poternien ja Savonlinnan bastionin (taustalla) välillä. Savonlinnan bastionin pohjoiskylki. Valokuvattu Demi - lune 2:n valleilta pohjoisesta.
77. UK:n uudet pistooliampumaradat. Ent. kaivannon paikka kapornieeri Demi - lune 2:n kaakkoispuolella, (kaakkoon).
78. Profiloituista reunakivistä myöh. tehdyt portaat Savonlinnan bastionin pohj. kyljen ja kurtiinivallin eskarp-muurin (oikealla) yhtymäkohdassa. (Etelää kohti valok.).

79. Ent. kaivannon paikka Savonlinnan bastionin ja Demi - lune 2 - kaponnieerin väliltä, kurtiinin edustalta. Nyk. UK:n pistooliampumaradat. Valok. kaakosta, Savonlinnan bastionista.
80. Ent. kaivannon paikka, nyk. UK:n pieni pistooliampumarata Savonlinnan bastionin pohjoiskyljen edustalla. Valok. luoteesta.
81. Kurtiinivallin päällys kaponnieeri Demi - lune 2:n ja Keskusbastionin (taustalla) väliltä. Valok. luodetta kohti.
82. Savonlinnan bastionista luoteeseen oleva kurtiini kaponnieeri Demi - lune 2 (taustalla) ja nyk. UK:n pistooliampumaradat. Valok. luodetta kohti Savonl. bastionista.
83. Savonlinnan bastionin koillissiiven edustalla olevan kaivannon kontereskarp - muurin (katkaistu) luoteispää. Valok. koillista kohti Savonlinnan bastionilta.
84. Kaponnieeri Demi - lune 2 luoteesta nähtynä. Edessä jalkap kenttä, vas. katsomon penkit.
85. Kaivannon säil. katkelma kontereskarp - muureineen kaponnieeri Demi - lune 2:n edustalla. Valok. pohj. kohti.
86. Kaponnieeri Demi - lune 2:n luoteiset tykkiholvit (2 keskimäistä tukittu suulta) ja vallit kaakosta nähtynä.
87. Kaponnieeri Demi - lune 2:n koilliset vallit kaponn. sisältä, lounaasta.
88. Kaponnieeri Demi - lune 2:n kaakkoiset tykkiholvit ja vallit luoteesta nähtynä.

Savonlinnan bastioni

Savonlinnan bastioni on Puolustuslaitoksen alueella. Bastionin vallien ympäröimällä paikalla sijaitsee varuskunnan sairaala, jonka vuonna 1959 valmistumaisillaan olleen uuden rakennuksen etelänurkka tapaa bastionin kaakkoissiiven valliin. Osa vanhaa sairaalarakennusta oli vielä jäljellä, mutta sairaalan rakennuksia lukuunottamatta ei Savonlinnan bastionissa ollut enää kesällä 1959 muita rakennuksia (UK:n vanha varasto oli purettu).

Vallien päällys ja niiden erottama alue.

Savonlinnan bastionin pohjoiskyljen vallit ovat päältä tasoituneet ja mataloituneet. Kurtiinivallin sisäkulmassa ne ovat

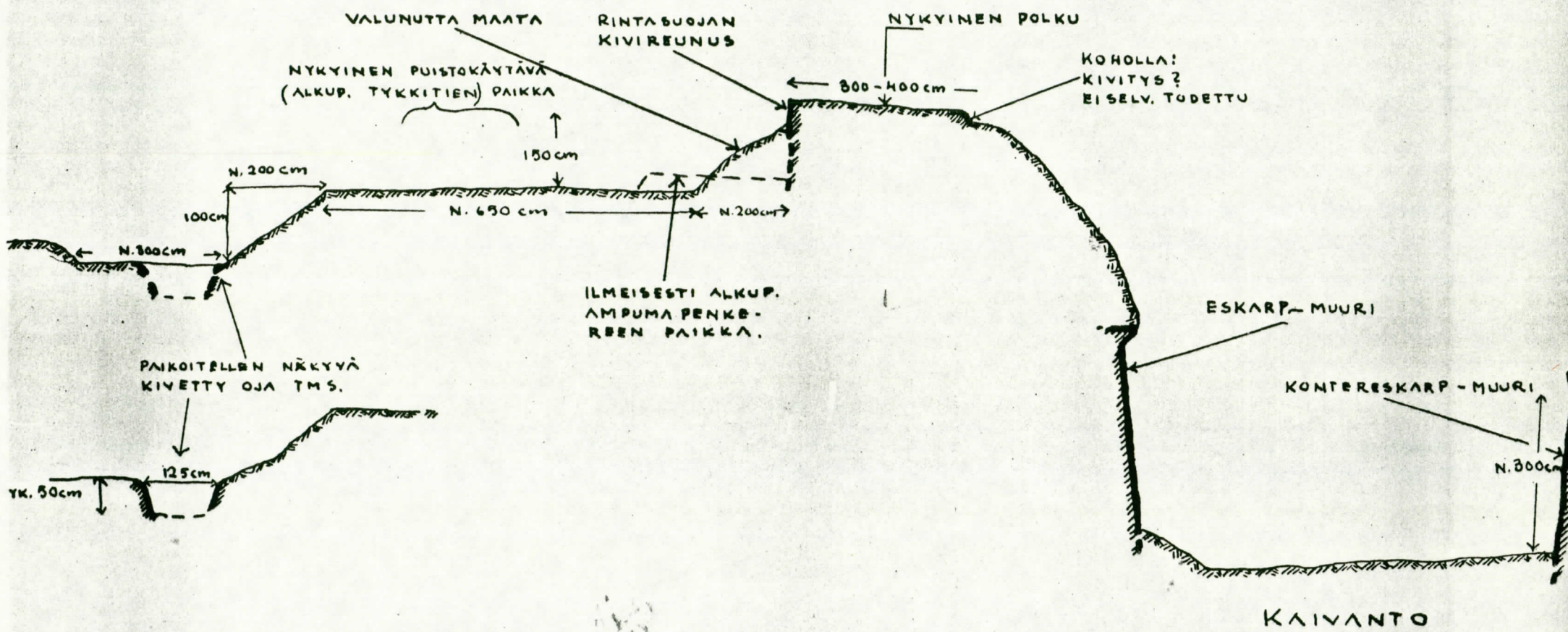
suunnilleen kurtiinivallin tasalla, joka puolestaan on tasoit-
tunut (tasoitettu) UK:n takapihan tasoon. Tässä kurtiinin kul-
mauksessa vallien päällä sijaitsee likaviemäriin kuuluva lika-
kaivo betonikehineen ja kansineen. Pohjoiskyljen vallit koho-
vat loivasti koillista kohti koillissiiven kulmaan asti. Ta-
soittumisesta huolimatta vallin päällyksen eri osia on näky-
vissä ja voidaan hyvin kunnostaa. Uloimpana on eskarp - muu-
rin päälle jyrkähkösti viettävä penger, joka on nurmettunut.
Tämän päältä nousee loivasti etelää kohti rintasuojan maa-
vallin päällys n. 3,5 - 4 metrin levyisenä. Rintasuojan sisä-
reunan kivimuuria on säilynyt, joskin se on valuneen maan
peittämä ja varmaan yläosastaan madallettu. Valunut maa on
poistettava. Itse matalaa ampumapengertä ei juuri ole näky-
vissä rintasuojan takana. Kyseinen osa on n. 8 - 8,5 metrin
levyistä tasannetta, jonka eteläreunana on keskimäärin 1 metrin
korkuinen, jyrkähkö maapenger. Tämän juuressa pitkin eteläis-
tä vallin sisäsivua jatkuu vallin suunnassa lännestä itään
ojan tapainen n. 1 metrin levyinen painanne. Siitä etelään on
varsinainen bastionin sisäosan tasanne.

Koillissiipi. Bastionin koillissiiven maavallin päällys on edel-
leen kaakkoisen vallin päällystä matalammalla. Maavallin rin-
teet ovat heinittyneet, mutta pensaita ei juuri ole. Rinta-
suojan etureunan päällä johtaa vallia pitkin vaahteroiden ja
sireenien reunustama polku. Näistä puista ja pensaista ei ilmei-
sesti ole haittaa eskarp - muurille. Vallin leveämmällä, rinta-
suojan lounaisen sisäsivun, tasanteella (ampumapenger ym.) kas-
vaa koivuja ja muutama vaahtera.

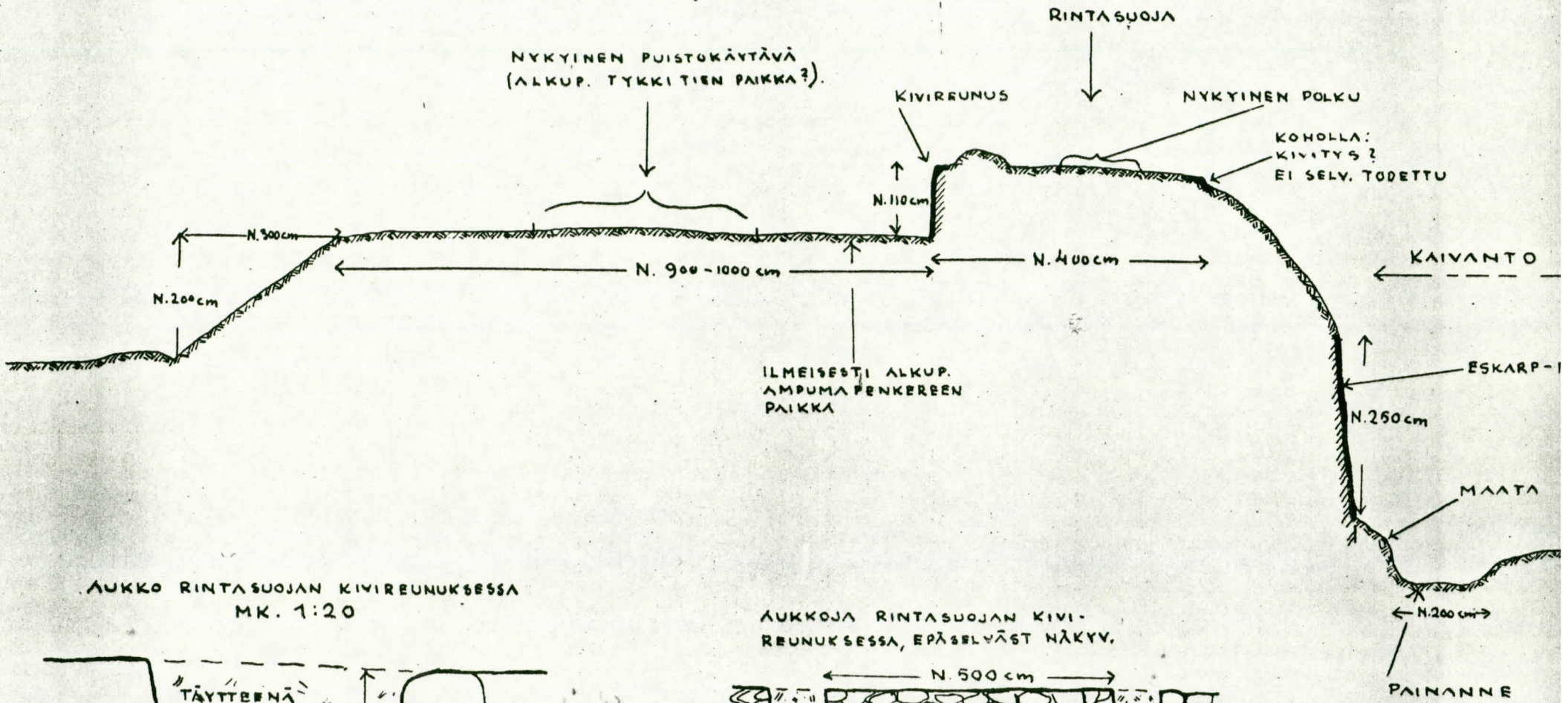
Valli on koillissiivessä poikkileikkaukseltaan bastionin muiden
vallien kaltainen: koillisesta lukien on jyrkkä, eskarp-muurin
päältä kohoava maapenger, sen päällä leveydeltään n. 3 - 4 met-
rin välillä vaihteleva rintasuojan päällys. Tämän sisäreunassa
on rintasuojan kiveys, joka kaikesta päättäen on ollut n.
150 cm korkea, mutta on nyt alaosiltaan valuneen maan pei-
tossa (maa poistettava). Tämä maa peittää myös sisäsivustalla
mahd. olleen matalahkon ampumapenkereen ulottuen n. 2 metrin
pähän em. rintasuojan sisäreunasta. Lounaaseen päin seuraa
n. 6,5 metrin levyinen tasanne, sitten penger, joka n. 2 met-
rin matkalla viettää n. 1 metrin. Tämän jälkeen on paikka
paikoin n. 3 metrin levyinen matalahko painanne, jonka jäl-

HAMINA - 1959.

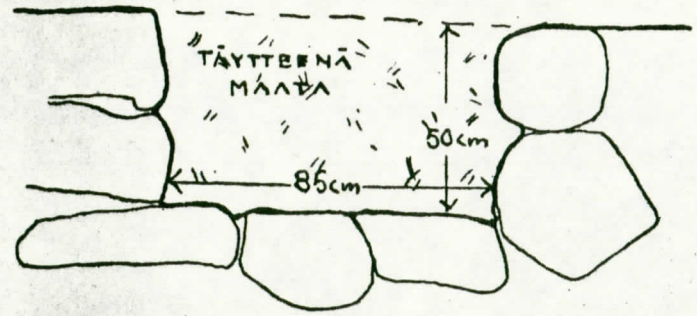
SUMMITAINEN LEIKKAUS (Ä-Ö)
SAVOLINNAN BAST. KOILLIS-SIVEST
EI MITTAK.

SUMMITAINEN LEIKKAUS SAVONLIN
BASTIONIN KAAKKOISSIVESTÄ (X
EIMITTAK.

AUKKO RINTASUOJAN KIVIREUNUKSESSA
MK. 1:20

AUKKOJA RINTASUOJAN KIVI-
REUNUKSESSA, ERÄSELYSTÄ NÄKYV.

UK:N SUUREMPI
PISTOAMMUNNAT
(UUSI)

AMPUMASELAN UUSIA
SUUNAVALLEJA (MURTA, KIVET).

UK:N PIENEMPI
PISTOAMMUNNAT
(UUSI)

MURAN REUNA KIVESTÄ
AINA OUVON TÄHTY PISTOAMMUNNAT

VALUUNTTA TAI
AISTUUNNAT

SÄIL. KONTROKKAR-
SIUNEN KATKELMA

PURETUN
UK:N VAS-
TOS PISTO-
AMMUNNAT

LIKAKANVA

RIKOTTO
EMOTTU
MONTROKKAR

VANHA VARUSE.
SABALA
-JÄLJ. OLVN OVA

UUSI
VARUSE-
KANVA SA-
RALLA

KIVI OUVON

ERÄÄ

KIVILÄTÖNNUSTA

KANVA

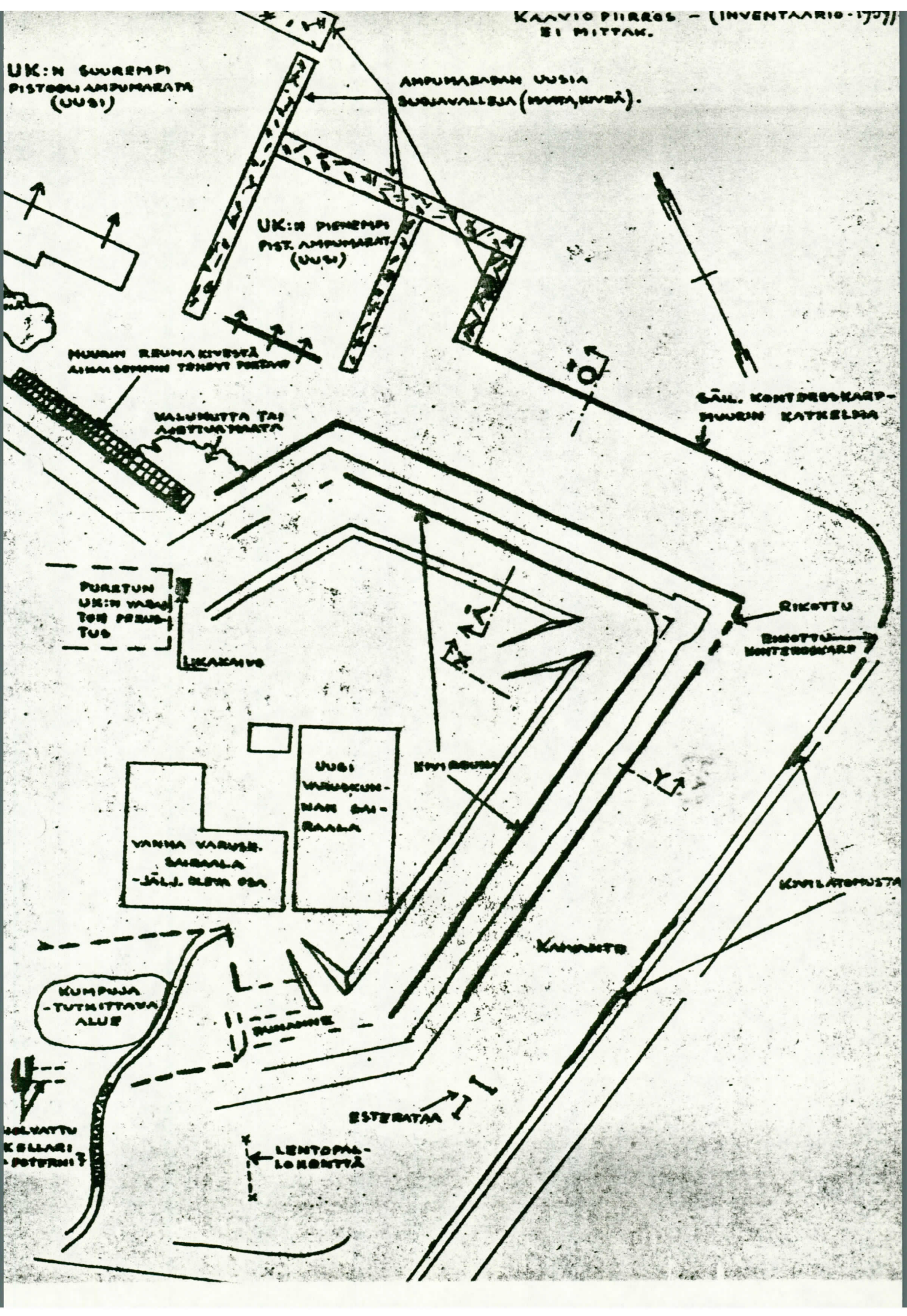
KUMPUN
-TUTKITTAVA
ALUE

SAUNANNE

ESTERATAA

LENTOPAL-
LOKONTA

KOLVATTU
KELLARI
-POTERNIT

keen alkaa tasainen sisäosa, tai painanteen kohdalla paikoittelun näkyvä, n. 125 cm leveä ja nyk. n. 50 cm syvä kivireunainen oja, joka seuraa vallin suuntaa (ks. vast. leikkausluonnos) ja sitten bastionin tasainen keskiosa.

Savonlinnan bastionin kärki suuntautuu suunnilleen itää kohti. Rintasuojan päällä, aivan kärjessä, on painanne, joka ulottuu molempien siipien puolelle melko säännöllisenä sen kivipaalan ympärillä, joka on myöh. pystytetty osoittamaan bastionin nimeä. Painanne saattaa olla myöhempi. Rintasuojan sisäreunan koillissiiven ja kaakkoissiiven kiveyksen muodostama kulma on säilynyt, mutta valuneen maan peittämä (poistettava).

Kaakkoissiiven puolella lähellä bastionin kärkeä on eskarp-muurin päälle jyrkästi viettävä maavalli pahoin rikottu ja siitä johtaa polku alas em. muurin vastaavasti rikotusta kohdasta.

Tämän Savonlinnan bastionin kärjen korjaus kaakkoissiiven puolelta kuuluneen ensimmäisessä vaiheessa suoritettaviin.

Rintasuojan takaisille ampumapenkereelle ja -tasanteelle on nousut lännen puolelta tykkitie, jonka paikka on selvästi näkyvässä ja korjattavissa. Paikalla oli 1959 hiekkakasa (rak. töitä varten).

Kaakkoissiiven valli on ainakin nykyisellään koillissiiven vallia jonkinverran korkeampi, mutta poikkileikkaukseltaan suunnilleen samanlainen (ks. vast. kaaviopiirros). Eskarp - muurilta nousevan jyrkän maavallin päällä on n. 4 metrin levyinen loivasti kaakkoon viettävä rintasuojan ulkoreunan maapäällyys. Nykyisin sitä pitkin johtaa vaahteroiden reunustama polku. Rintasuojan kiveettyä sisäreunaa on pitkin matkaa säilynyt paikka paikoin näkyvässä 70 - 100 cm korkuisena, mutta osa siitä on valuneen maan peittämä. Rintasuojan kivilatomus voitaneen helposti saada esille ja korjata.

Rintasuojan kiveyksen nyk. yläreunasta nousee paikka paikoin 40 - 50 cm korkeammalle maakumpu, jonka sisäpuolella on rintasuojan sisäreunan kanssa muodostuva pykälä. Ei tutkittu, onko tämän maan alla kivitystä. Samoin osa kaakkoissiiven rintasuojan kivityksestä sekä ampumapenger ja tasanne olivat kesällä 1959 rakennusjätteiden peitossa, joten sitä voitaisiin tutkia vain osittain. Lähellä eteläkulmaa näytti kuitenkin siltä, että rintasuojan kivityksessä olisi säilyneenä päältä avoimia ampumaukkoja. Yhdessä kohdassa oli n. 85 cm pituudelta ja n. 50 cm

korkeudelta kiveyksessä pelkkää maatyötettä (ks. Kansallismuseon venäl. linnoituspiirustuksia vast. kohtaa). Noin 5 metrin etäisyydellä edellämainitusta oli samantapaista. Rintasuojan kiveyksestä on liika maa poistettava, jolloin mahd. ampuma-aukot voidaan todeta ja ottaa esille (ks. vast. luonnospierros).

Puistokäytävän tapainen johtaa pitkin rintasuojan tällaista ampumapengertä ja tasannetta. Tämän jälkeen maavalli viettää bastionin keskitasanteelle n. 3 metrin matkalla n. 2 metriä.

Savonlinnan bastionin eteläkylki on ulkosivulta ja osaksi päältäkin pahoin rikkoutunut. Vallin päällys laskee länttä kohti. Edellä kuvattuja vallin osia on epäselvästi näkyvissä, kuten rintasuojaa kivireunuksineen.

Tykkitie nousee luoteesta, nyk. varuskunnan sairaalan edestä ampumapenkereen paikalle.

Tutkittava alue. Varuskunnan vanhan sairaalarakennuksen eteläpuolelta Kadettikoulun katua kohti on maakumpuja, jotka kuuluvat Savonlinnan bastionin ja siitä etelään sijaitsevan kurttiinin kulmauksen varustuksiin. Tämän osan pohjakaavan ääriiviiva on maastossakin suunnilleen näkyvissä, mutta muuten ei tässä yhteydessä ko. vallinosan rakennetta voida kuvata.

Kadettikoulunkadulta johtaa alueen halki kapea puistokäytävä (polku) sairaalan eteen. Käytävän molemmilla puolilla on varustuksiin kuuluneita kumpuja. Paikalle on myöh. istutettu koristepensaita eräisiin kohtiin, ja kumpujen päällys on tasoittunut. Alue on tutkimisen arvoinen ja vain siten tarkemmin selvitettävissä. Sen sijainti sinänsä edellyttäisi mahd. löytyvien varustusten kunnostamista ja entistämistä.

Poterni. Edellä kuvatussa kohdassa on saattanut olla Haminassa tavanomainen laaka-ammunta-asema Savonlinnan bastionin eteläkyljessä, sillä nähtävästi kurttiinin läpi ulottunut holvattu kellaritila (nyk. käytetään kellarina) poterni, juuri on säilynyt UK:n ns. "Kanakoppi" nimisen piharakennuksen takana. Kellaria ei tutkittu tarkemmin, mutta suuntansa, sijaintinsa ym. seikkojen perusteella se vastaa muita Haminan poterneja. Holvattu kellaritila on tutkittava ja sen säilyttäminen ja kunnostaminen otettava käsiteltäväksi.

Savonlinnan bastionin ulkomuurit (eskarp-)

Pohjoiskylki. Kurtiinin kulmauksessa on valunutta ja ilmeisesti ajettua maata hyvin runsaasti. Kyseisen kohdan ulkomuurin kunto voidaan todeta vasta kun maa on poistettu.

Pohjoiskylki on kuitenkin suureksi osaksi näkyvissä. Se on säilynyt melko ehyenä ja hyväkuntoisena profiloituine reunakivi-neen. Ehkä muutamia pudonneita kiviä voidaan korjata paikoil-leen. Pohjoiskylki on koillissivua noin 40 cm. matalampaa.

Koillissiiven ulkomuuri (eskarp-) on ehyttä ja hyväkuntoista, sekä säilynyt edellä kuvatun pohjoiskyljen tavoin reunakivi-neen. Bastionin itänurkka (kärki) sen sijaan on pahoin rikki yläosasta. Koillissiiven puolelle tämä rikkoutuma ulottuu n. 150 cm pituudelta ja ylhäältä n. 100 cm korkeudelta, jolloin luonnollisesti profiloituneet reunakivet puuttuvat vastaavalta koh-taa.

Sen sijaan on bastionin itänurkan suurehkoista säännöllisistä kivistä tehty nurkkaketju ehyt - em. yläosaa (n. 100 cm) lukuun-ottamatta molempien siipien puolella.

Kaakkoissiiven ulkomuuri (eskarp-). Ulkomuuri on ylhäältä melko alas pahoin rikottu bastionin kärjessä (vrt. ylhäällä polku maavallissa). Säännöllinen nurkkaketju on tälläkin sivulla ehyt muuten, paitsi n. 100 cm yläosasta rikottua.

Näyttää siltä, että kaakkoissiiven eskarp - muurin kivilatomus olisi tehty ilman kivistä anturaa, ehkä osaksi pelkälle maapen-kereelle. Tämä muuri, joka bastionin kärjen luota on n. 3,5 metriä korkea ja keskemältä n. 2,5 metriä (näkyvissä) korkea, ei ole varustettu profiloitunein reunakivin. Näin on saattanut olla myös alun alkaen, koska inventaarion yhteydessä ei tavat-tu reunakiviä. - Toisaalta on vaikea osoittaa, mistä pistooli-ampumaradalle laskeutuviin kiviportaisiin on saatu profiloituja reunakiviä, sillä sieltä lähimuureista niitä ei puutu.

Kaakkoissiiven muuria on tarkkailtava. Nykyisellään on siiven keskiosassa alhaalla muurissa noin 6 metrin pituinen pullistu-ma ja ylhäällä vastaavassa kohtaa muuri on rikki noin 3 met-rin pituudelta.

Muurin alaosaan viettää Kaivantoon jyrkähkö maapenger. Ainakin eräin paikoin muuri näyttää olevan tämän päällä. Tilanne on tutkittava koko siiven pituudelta ja mahd. suunniteltava muurin perustan vahvistamista.

Eteläkulmassa jatkuu eskarp - muuria nykyisellään vielä näkyvis-

sä jonkin matkaa Savonlinnan bastionin eteläkyljenkin puolelle. Eteläkyljen kaivannon puoleisessa sivussa ei ole kivimuuria näkyvissä. Valli on pahoin valunut kaivantoon. Vallin päälle on istutettu rivi kuusia rintasuojan ulkosivustalle.

Kurttiinivalli Savonlinnan bastionista Kadettikoulun katuun (Haminan bastionia kohti).

Kurttiinivallin päällys em. poternin läheisyydessä on tutkittava myöh. tarkemmin mahd. koekaivausten (korjausten) yhteydessä. Siinä olevat kummut ovat samanlaista aluetta kuin bastionin eteläkyljen päällä. Kurttiinivallin ulkosivulla (kaivantoa kohti, itään) ei ole kivitystä näkyvissä. Maavalli on valunut yhtä pahoin kuin viereisessä bastionin kyljessäkin. Kurttiinin päällä johtaa polku kadettikoulunkadulta varuskunnan sairaalan luo ja Kadettikoulunkadun suuntaisena viettää tie kurttiinin päältä itää kohti kaivannon pohjalle.

Savonlinnan bastionia ympäröivä kaivanto

Koillissivustan kaivanto on kontereskarp-muureineen melko hyvin säilynyt miltei koko bastionin koillissiiven pituudelta.

Kontereskarp - muuri kaivannon ulkosivulla on säilynyt profiloituine reunakivineen. Muurin korkeus on luoteisosasta nykyisellään n. 270 cm. Bastionin vast. siiven puolivälistä kaakkoa kohti on muuri n. 300 cm korkea nykyisellään, joten sen keski-osassa on n. 30 cm pykälä.

Kontereskarp - muurin luoteispään ja samalla koko kaivannon katkaisee UK:n pistooliampumaratojen alue.

Poikittaisen uuden suojavallin kohdalta luoteeseen lienee kontereskarp - muuria vielä ollut säilyneenä, mutta se on nyt hävitetty ampumaradan kohdalta. Hävitetyn ehyen osan pituutta ei inventaarion yhteydessä voitu todeta (ehkä 6 - 10 m.).

Kaivannon pohja on nykyisellään tasainen ja sen itäpäähän mutkassa on jälkiä jonkin rakennuksen tms. kiviperustuksesta (4 x 8 m). Katvetiestä ja sen etumaastosta ei ole alkuper. muotoa näkyvissä. Kirkkojärven sivusta on pöyhitty kauttaaltaan koneellisten maansiirtojen yhteydessä. Mitään suurempia etuvarustuksia ei tällä sivustalla ole kaikesta päättäen ollutkaan.

Kontereskarp - muuri jatkuu bastionin kärjen itäpuolitse kaar-

tuen. Tämäkin kaartuva osa on reunalistoineen melko hyvää, ja n. 300 cm korkuista nykyisellään. Aivan bastionin kärjen kohdalla kontereskarp - muuri on profiloitujen reunalistan alta rikki noin 1 metrin korkeudelta ja n. 3 metrin pituudelta. Laastilla muurattu muurinydin on näkyvissä. Rikkoutuma on korjattava.

Kaakkoissivustalle tultaessa puuttuu kontereskarp - muurista noin 5 metrin pituudelta profiloituja reunakiviä. Tästä lounaaseen on kontereskarp - muurin kivitystä näkyvissä noin 10 metrin pituudelta, mutta muurin yläosat puuttuvat. Muuri ulottuu siten tällä sivustalla v. 1959 olleen koivun kohdalle. On todennäköistä, että tästä kohdasta kontereskarp - muuri on saatanut vielä jatkua. Venäläisten linnoituspiirustusten mukaan on paikalle merkitty etuvarustus, katvettiessä sijainnut avoin tykkiasema. Nykyisellään se on kokonaan hävinnyt ja paikka on jäänyt Laurinkadun ja Viipurinkadun risteyksen alle. Tällä kohdilla on kaivannossa valunutta maata, sitten lounaaseen tultaessa näkyy kaivannon ulkoreunassa kiveä, jälleen maapenger ja valunutta maata sekä bastionin kaakkoissiiven eteläkylmän puoleista päätä vastassa kaivannon ulkoreunassa jyrkkää laastitonta kiviseinämää.

Kuitenkaan ei inventaarion pohjalla voida todeta, mikä em. pengerryksistä ja kivityksistä kuuluu alkuperäisiin, mikä taas Laurinkatua varten tehtyihin.

Kaivannon pohja on kaakkoissivustalla epätasainen bastionin puolelta: bastionin muuria seuraten kulkee sen juurella kaivannossa n. 2 metrin levyinen oja miltei koko sivun pituuden. Kaivannon pohja viettää bastionin kärjen lähellä koilliseen. Kurtiin edustalla on kaivannossa lentopallokenttä ja bastionin kaakkoissiiven kohdalla armeijan esteradan puusteitä.

Valokuvat n:o 89 - 94. Hamina, Savonlinnan bastioni.

89. Savonlinnan bastionin rikottu itäkärki, säilynyt osa kaivantoa kontereskarp - muureineen. Valokuvattu kaakosta.
90. Savonlinnan bastionin itäkärki: rikottu kaakkoissiiven puoli ja koillissiipi, kaivantoa koillissiiven edustalla. Valok. luodetta kohti.
91. Savonlinnan bastionin kaakkoissiipi ja kaivantoa sen edustalla. Valok. koillista kohti.
92. Kaivanto Savonlinnan bastionin eteläkyljen ja kaakkoissi-

ven edustalla. Valok. koillista kohti.

93. Varustuksiin kuuluvia kumpuja Savonlinnan bastionin eteläkyljen ja kurtiinivallin yhtymäkohdassa, Varuskunnan sairaalan edessä. Valok. länttä kohti.
94. Savonlinnan bastionin koillissiiven valleja päältä. Valok. luodetta kohti.

Kadettikoulunkadun (ent. Viipurin portin) ja Haminan bastionin välinen kurtiinivallin puolisko.

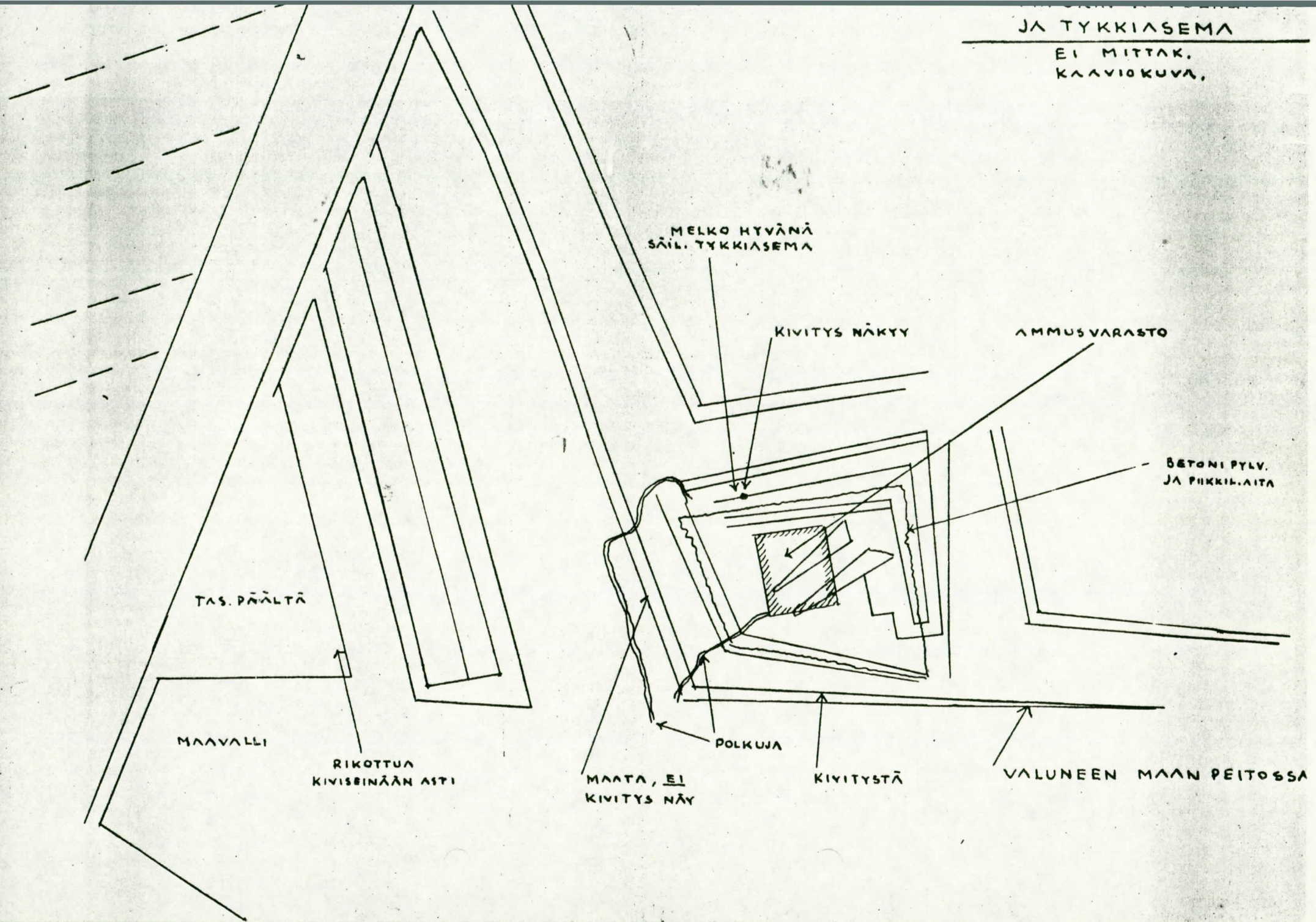
Kaakkoon suuntautuvan vallinosan harja rintasuojineen on tasoittunut näkymättömiin ja viettää nykyisellään nurmeltuneena edessä olevaan kaivantoon. Kadettikoulunkadulta johtaa rinnettä pitkin tie alas kaivantoon jatkuen sen pohjalla pitkin Haminan bastionin itäistä ulkosivustaa etelää kohti.

Kurtiinivallin harjan suunta on enää vain otaksuttavissa sen kääntyessä loivasti luoteeseen. Sitten harja kääntyy suorakulmaisesti suuntautuen kaakkoon ja päättyen Haminan bastionin koilliskyljen lounaiseen sisäreunaan. Tämän kurtiinin osan edusta on tasoittunut, madaltunut ja nurmeltunut. Se muodostaa pihamaan paikalla sijaitsevalle armeijan kantahenkilökunnan 2-kerroksiselle puurakennukselle. Kyseisen kurtiinin osan ja Haminan bastionin koilliskyljen välissä, olisi saattanut olla myös Haminassa tavanomainen laaka-ammunta-asema. Mikäli näin on ollut, olisi myös otaksuttavissa em. asemaan luode - kaakko-suunnassa kurtiinin läpi johtanut poterni. Mitään merkkejä tai tietoa tällaisesta ei kuitenkaan inventaarion yhteydessä tavattu. Mikäli paikalla suoritetaan koekaivauksia, voidaan kaikesta päättäen varustuksen laatu selvittää. Vallien kunnostaminen sinänsä taas muodostunee kyseisessä kohdassa vaikeahkoksi.

Viipurin raveliinien eteläiset siivet ovat säilyneet Kadettikoulunkadusta lounaaseen. Katu sinänsä johtaa alkuperäisen raveliinien keskikohdan päällitse kaakkoa kohti. Raveliinien itäsiipien pohjoispäiden ylitse johtaa Kadettikoulunkadusta koillista kohti haarautuva Laurinkatu. Molempien mainittujen katu-
jen välisessä pihakulmauksessa on näkyvissä raveliinien itäsiipiä vastaavia kohoumia ja vallien välistä kaivantoa vastaava painunut osa. Nämä ven. raveliinien osat eivät ole entis-

JÄ TYKKIASEMA

EI MITTAK.
KAAVIOKUVA,

tettävissä.

Viipurin raveliini sijaitsee ent. Viipurin portin edustalla kaivannossa ja sen ovat muodostaneet kaksi auran muotoista, peräkkäin olevaa vallia, joiden kärki suuntautuu kaakkoon. Mainittujen vallien etelään suuntautuvat siivet sen sijaan ovat säilyneet ja ne voidaan korjata.

Pohjoisempi (sisempi) valli on nykyisellään päältä tasainen. Sen ampumapengertä tms. on otettava esille. Vallin leveydestä ei saa tarkkaa kuvaa; nykyisellään se on joka tapauksessa ulompaa vallia huomattavasti leveämpi ja ulkonee kolmiomaisena Kadettikoulunkadusta. Vallin eteläsivulla on osittain näkyvissä rikottua kiviseinämäverhousta, mutta ilmeisesti huomattava osa jäljellä olevasta muurista on valuneen maan alla. Valunut maa on ensin poistettava ja muuri kunnostettava.

Eteläisemmän (uloimman) vallin erottaa sisemmästä kaivanto. Uloimman vallin sivustoilta on poistettava valunut maa. Vastatällöin voidaan todeta miten paljon mahdollisesti sen eteläsivun ulkomuuria kokonaisuudessaan on jäljellä. Vallin päältä on rintasuojaa otettava kokonaan esille valuneen maan alta. Nykyiselläkin sitä on näkyvissä.

Viipurin raveliinin edustalla on kaivanto, jonka mahdollinen kontereskarp - muurin latomus on raveliinin kohdalla valuneen maan alla. Raveliinin eteläisen vallin länsipään kohdalla tämä kaivannon ulkoreuna kääntyy etelälounaaseen ja siinä osassa on jonkinverran ilmeisesti eskarp - muurin kivilatomusta näkyvissä. Muu osa on otettava esille valuneen maan alta.

Katvetietä ja sen etureunan rintasuojaa on edellä kuvatuilla kaivannon reunustoilla kaikesta päättäen säilyneenä enemmän kuin muualla Haminan valleissa.

Avoin tykkiasema sijaitsee katvetien kulmauksessa Viipurin raveliinin eteläsiiven ja Haminan bastionin itäsiiven edustalla. Ehkä alun perin kymmenestä samantapaisesta varustuksesta on parhaiten säilyneenä jäljellä juuri tämä tykkiasema. Sen sijaan seuraava tykkiasema Haminan bastionin lounaissiiven ja Bolshoi-raveliinin kaakkoissiiven edustalla on miltei kokonaan tasoitettu uusien kasarmien pihakentän tasoon, ja voidaan korkeintaan markkeerata pohjakaavaltaan (on vielä merkittynä Haminan tonttikartassa). Em. asemien välistä katvetietä, sen ki-

vistä rintasuojan muuria sekä kaivannon kontereskarp - muurin latomusta on paikoitellen katkelmina ja jäännöksinä näkyvissä. Toinen avoin tykkiasema lienee kunnostettavissa Bolshoi-raveliin länsipuolella (ks. muistiinp. myöhemmin).

Viipurin raveliin ja Haminan bastionin välinen katvetien tykkiasema on ehdottomasti säilytettävä. Sen ulkovallin rintasuojan kivireunusta on näkyvissä. Säilyneen auranmuotoisen ulkovallin pohjoispäätä ja länsipäätä johtavat polut tykkiasemaan, jonka keskellä nykyisin sijaitsee poltetusta tiilestä rakennettu ammusvarasto (1800-luvulta). Tykkiaseman erottaa kaivannon ulkoreunasta (kontereskarp -) maavalli, joka seurailee katvetien kulmauksen kaivannon puoleista reunaa. Ammusvarasto on eristetty varustuksen valleilla olevalla piikkilanka-aidalla, jonka pylvääät ovat betonia.

Valokuvat n:ot 95 - 96.

- ^{no}
95. Viipurin raveliin vallit ja katvetien kulmauksen avoimen tykkiaseman luoteisvallit: Valok. Haminan bastionin kärjestä koillista kohti.
96. Avoin tykkiasema katvetien kulmauksessa Viipurin raveliin ja Haminan bastionin välissä. Valok. Haminan bastionilta itää kohti.

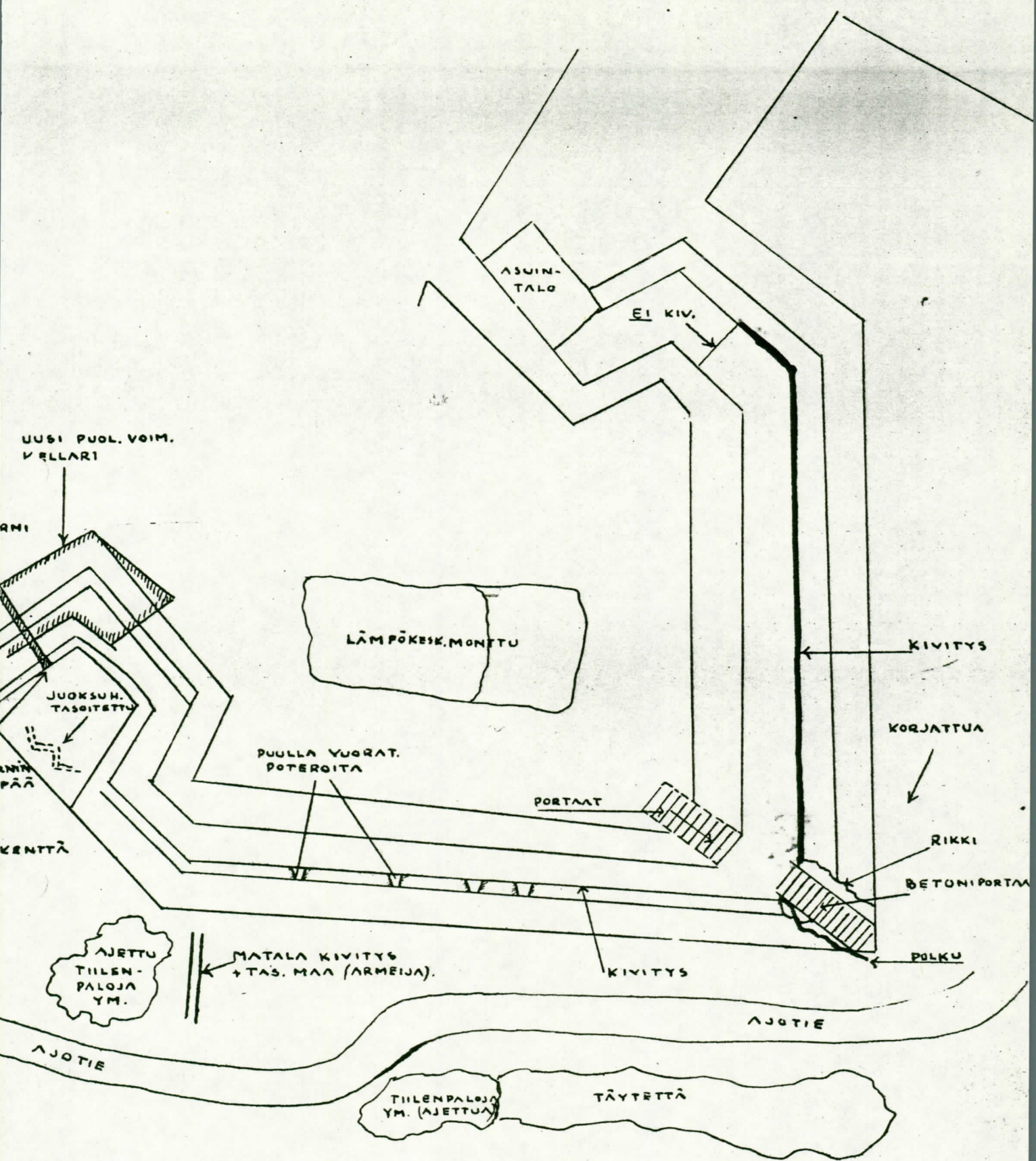
Haminan bastioni

Haminan bastioni sijaitsee Kadettikoulunkadusta lounaaseen Yrjönkadun akselissa sen kaakkoispäässä. Bastionin kärki suuntautuu kaakkoon.

Vallien ympäröimä keskiosa oli rikottu kesällä 1959. Paikalle tulee puolustuslaitoksen tarpeisiin lämpökeskus, jota varten oli kaivettu suuri perusmonttu. Tämä ei kuitenkaan tavoita itse valleja.

Vallien päällys. Bastionin koilliskyljen maavallit viettävät luoteeseen ja niitä on tasoitettu luoteispäästään, jossa rintasuojan tms. kiveystä ei ole näkyvissä.

Bastionin itäsiiven maavalli on koko pituudeltaan päältä melko ehyttä. Rintasuojan sisäreunaman kivilatomusta on säilynyt koko

UUSI PUOL. VOIM.
KELLARI

ASUIN-
TALO

EI KIV.

LÄMPÖKESK. MONITTU

KIVITYS

JUOKSUH.
TASAUTETTU

KORJATTUA

PUULLA VUORAT.
POTEROITA

PORTAAT

RIKKI

BETONI PORTAAT

POLKU

AJETTU
TIILEN-
PALOJA
YM.

MATALA KIVITYS
+ TAS. MAA (ARMEIJA).

KIVITYS

AJOTIE

AJOTIE

TIILEN PALOJA
YM. (AJETTUA)

TÄYTETTÄ

pituudelta. Rintasuojan takainen ampumapenkereen kohta ja sen bastionin keskustaa kohti viettävä rinne näyttivät suhteellisen ehyiltä. Mahd. pintamaata joudutaan poistamaan ja ehkä ampumapengertä kohentamaan (ottamaan esille).

Eteläsiiven vallien päällä on tilanne sama, ja rintasuojan sisäreunan kivilatomusta on myös säilynyt. Lisäksi on todettava, että rintasuojan päälle maavalliin on kaivettu harjoituspesäkkeitä, jotka on puulla vuorattu. Pesäkkeet olisi täytettävä. Bastionin kärkeä kohti nousevat portaat bastionin keskustasta ampumapenkereelle. Kärjen kohdalla oleva rintasuoja ja sen kivireunuksen kulmaus on rikottu betoniportailla, jotka pitkin bastionin kärkeä johtavat alas kaivantoon. Lisäksi mainitut portaat rikkovat luonnollisesti bastionin kärjen. Portaiden vierestä on maavalli rikki ja niiden lounaissivua pitkin johtaa polku alas kaivantoon. Portaiden ympärillä oleva osa on ainakin korjattava, mutta lisäksi on tutkittava mahdollisuutta koko portaiden poistamiseksi ja Haminan bastionin kärjen korjaamiseksi entiselleen.

Haminan bastionin ulkomuuri (eskarp-)

Koilliskyljen eskarp - muuria on rikottu valleja tarvittaessa. Itäsiiven eskarp-muuri on suhteellisen ehyt. Bastionin äkrjestä on muuri betoniportaiden vuoksi rikottu. Eteläsiiven ja lounaiskyljen eskarp-muuri on melko ehyttä. Muurissa ei ole voitu todeta profiloituja reunakiviä. Muurin kuntoa voidaan tarkistaa; sen juuresta voidaan puhdistaa kaivantoa.

Kaivanto Haminan bastionin sivustoilla

Bastionin itäsiiven suuntaisena johtaa kaivannon pohjalla ajotie etelää kohti kääntyen sitten kaivantoa seuraten länttä kohti. Kaivannon kontereskarp - muuria lienee tavattavissa miltei koko tämän matkan, joskin muuri ja kaivannon reuna bastionin kärjen kohdalla jäävätkin kaakkoon johtavan tien alle.

Eteläsiiven edustalle, kaivannon eteläreunaan on sen pohjalle ajettu tiilenkappaleita ym. sisältävää täytettä, joka on poistettava. Samanlaista täytettä on ajettu eteläsiiven ja lounaiskyljen kulmauksen kohdalle kaivannon pohjalle. Tässä kulmauksen kohdassa on kaivannon pohjalla bastionin eteläsiipeä vastaan kohtisuorassa matala, armeijan tarkoituksiin tehty kivitys, jonka kaakkoispuolelta on kaivannon pohjan maa täytetty kivityk-

sen tasalle. Rakennelma kuulune ns. "kylmäampumarataan" tms.

Valokuvat n:ot 97 - 100. Haminan bastioni.

Nº

97. Haminan bastioni etelästä: eteläsiipi, rikottu kärki ja betoniportaot, itäsiipi. Kaivanto jää piiloon edessä.
98. Haminan bastionin kärki, betoniportaot ja itäsiipi etelästä, kaivannosta.
99. Haminan bastionin eteläsiipi ja sen edustalla oleva kaivanto lounaasta Bolshoi-raveliinilta.
100. Haminan bastionin eteläsiiven vallit päältä, bastionin keskellä lämpökeskuksen perusmonttu. Valok. luoteesta.

Haminan bastionin ja Turun bastionin välinen kurtiini.

Kurtiinivallin itäpään vallinharja on kaakko-luode-suuntainen, kääntyy sitten lounaaseen ja sitten loivasti jatkuen suorana osana länttä kohti (Bolshoi-raveliinin kohdalla). Länsiosassa se on ilmeisesti samoin loivasti kääntynyt luoteeseen ja sitten lounaaseen yhtyen Turun bastionin itäkyljen varustuksiin. Kurtiinin itäpään pohjoista kohti suuntautuvassa kulmauksessa ja sen molemmin puolin on valli sisäosiltaan jouduttu rikkomaan kesällä 1959 valmisteilla olleen armeijan kellarin vuoksi. Kellari pyrkii noudattamaan kurtiinin muotoa kohoten samalla jonkin verran vallien yläpuolelle. Sen viistokatto viettää ulospäin.

Poterni on johtanut luode-kaakko-suunnassa kurtiinin läpi sen itäpään kulmauksessa ja Haminan bastionin välissä olleeseen laaka-ammunta-asemaan. Kellarin rakennustöiden yhteydessä poterni rikottiin. Siitä on jäljellä ainoastaan em. aaman puoleinen suuaukko kurtiinin kaakkoisella ulkosivulla. Tämä olisi korjattava ja jätettävä markkeeraamaan poternia.

Laaka-ammunta-aseman lounaaseen suuntautuvan sivun muuria on jäljellä. Itse asema on täytetty siten, että vain osa poternin suuaukosta on näkyvissä. Asema olisi kunnostettava. Sen lounaissivun puolelle on lisäksi kaivettu polveilevaa juokshautaa, joka olisi poistettava.

Kurtiinin itä-länsisuuntaisen suoran osan ulkomuuri (eskarpi-) on keskeltä pullistunut. On kuitenkin todennäköistä, että juuri

KIVITYS. (UUTTA)?

PAINANNE

POTERNI

BETONINEN
AMP. TAULU
SUOJA

TIE

KORKEAMPI

MAALITAU LU
TOTERO

KIVITYS (REUNA).

UUSI REUNAKIVITYS

MATALA

PULLISTUMA

ALASPÄIN VIET-
TÄVÄ POTERNI

BETONI
KELLARI

UUSI

KIVITYS

LEIKKAUS A-B

TURUN JA HÄMINÄN
BAST. VÄLINEN KURTUNI
KAAVIOKUVA -EI MITTAK. -1959.

tähän johtaa se poterni, johon nykyisellään päästään vain vallin pohjoispuolelta. Muuria on tarkistettava ja korjailtava.

Suoran kurtiin osan maavalleja on korjailtu ja muutettu varsinkin pohjoissivulta. Ne olisi kunnostettava entiselleen ja normaaliin leveyteensä kaikkialta.

Em. uuden kellarin länsipuolella on valleissa vanha kellari.

Keskimmäinen poterni. Kurtiinivallin keskellä on säilynyt sen läpi johtanut, tynnyriholvilla varustettu poterni, jonka kautta on päästy Bolshoi-raveliin (poternin on mitannut 1959 piirt. Timo Heininen, ks. vast. piirustus KM.). Poternia sisustettiin inventointia tehtäessä uudelleen ilm. perunakellariksi. Sen eteläpää on tukittu eikä suuaukkoa näy eteläisellä sivulla. Muuri on kuitenkin vastaavalta kohtaa pullistunut.

Kurtiin länsipään valleja on armeijan toimesta korjailtu, ja niillä on kaikista päättäen ainakin osittain väärä suunta sen tien länsipuolella, joka myöhemmin on kurtiin puhkaistu. Valli lienee ainakin pohjoissivulta lisäksi kavennettu.

Poternin suuaukko näkyy yläosiltaan kyseisen kurtiin länsipään eteläsivulla. Sitä ei ole näkyvässä pohjoispuolella, jossa tosin painanne osoittanee paikan. Poternin mahd. jäljellä olevan holvin tilasta ei voitu saada selvää. Ainakin pohjoispäästä sitä lienee rikottu.

Poterni lienee johtanut pohj. eteläsuunnassa kurtiin läpi vastaavalla kohtaa Turun bastionin ja kurtiin välillä olleeseen laaka-ammunta-asemaan. Paikkaa on kaivauksin mahd. tutkittava tarkemmin. Nykyisellään oli asema täytetty, ja sen itäreunaan oli tehty betoninen ampumataulusuoja (ilm. "kylmä" amp. rata), johon liittyy juuri Haminan bastionin lounaiskyljen luona kaivannossa oleva kiveys (tähtäyspenger).

Valokuvat n:ot 101 - 110. Haminan bastionin ja Turun bastionin välinen kurtiini.

Nº

101. Laaka-ammunta-asema Haminan bastionin ja siitä länteen olevan kurtiin kulmauksessa. Taustalla puolustuslaitoksen uusi, kurtiinia seuraava kellari. Valokuvattu lounaasta.
102. Kuvatekstissä 101 mainittu laaka-ammunta-asema Haminan bastionin länsiosassa ja sen edessä olevaa kaivantoa. Valok. lounaasta.
103. Edellisissä kuvissa (101 ja 102) olevaan laaka-ammunta-

asemaan johtaneen poternin eteläisen suuaukon yläosia (Haminan bast. länteen alkavan kurtiinin itäosassa). Poterni katkaistu taustalla olevaa puolustuslaitoksen kellaria rakennettaessa. Valok. kaakosta.

104. Haminan bastionin ja Turun bastionin välisen kurtiinin ulkomuuri (eskarp-). Valok. kaakosta. Kurtiinin suunta itä-länsi.
105. Haminan bastionin ja Turun bast. välisen kurtiinin keski-osan ulkomuuri (eskarp-) ja siinä oleva pullistuma (poternin eteläpäähän paikka ?). Valok. etelästä.
106. Turun bast. ja Haminan bast. välisen kurtiinin ulkomuuri (eskarp-) ja eteläsivusta. Etualalla kurtiinin länsiosan puhkaiseva myöh. tie. Valok. lounaasta. Kurtiinin suunta itä-länsi.
107. Turun bast. ja Haminan bast. välisen kurtiinin itäosan vallien pohjoissivusta ja päällys. Keskim. poternin suupensaan kohdalla. Valok. itää kohti.
108. Turun bast. ja Haminan bast. välisen kurtiinin keskimäinen poterni. Pohjoispää.
109. Haminan bast. ja Turun bast. välisen kurtiinin länsipää pohjoisesta (sisä-) sivulta. Läntisen poternin paikka täytetty suunnilleen lippusalon kohdalla. Valok. länttä kohti.
110. Haminan bast. ja Turun bast. välisen kurtiinin länsipään poterni. Eteläisen (ulko-) sivun suuaukon yläosaa. Valok. etelästä.

Suuri raveliini - Bolshoi.

Turun bastionin ja Haminan bastionin välisen kurtiinivallin edustalla sijaitsee säilynyt Bolshoi-raveliini. Sen pohjoispuolella on välittömästi puolustuslaitoksen omistama suurehko tiilinen rakennus (talli ? tms.). Raveliinin kärki on etelää kohti.

Kaivanto Bolshoin edustalla. Raveliinia ympäröivän kaivannon lounaista, eteläistä ja kaakkoista ulkoreunaa (kontereskarp) on tasoitettu, esim. lounaispäästään syvemmällekin, suunnilleen nyk. kaivannon pohjan tasoon. Tie johtaa nykyisin Bolshoi-raveliinin länsipuolitse raveliinin ja aik. katvetien etuvarustuksen (tykkiasema) välistä siten, että raveliinin lounaissiiven kohdalla

MAAPENGER (UUSI KORJ.)

LIPPUSALKO

UUSI KELLARI

REUNA IHAN RIKOTTU
NYK. PENGER JA SUUNTA

VANHA
KELLARI

POTERNIN
AUKON
YLÄRUMU

POTERNI

TÄYTETTY
LAAKA-AMP.
ASEMA

ILMEIS. PO.
ALUN PERIN

PULLISTUMA

TIE

TIE

BETONINEN
AMPUMATAULU
SUOJA "KYLMA"
AMPUMARATA

TIE

TIE

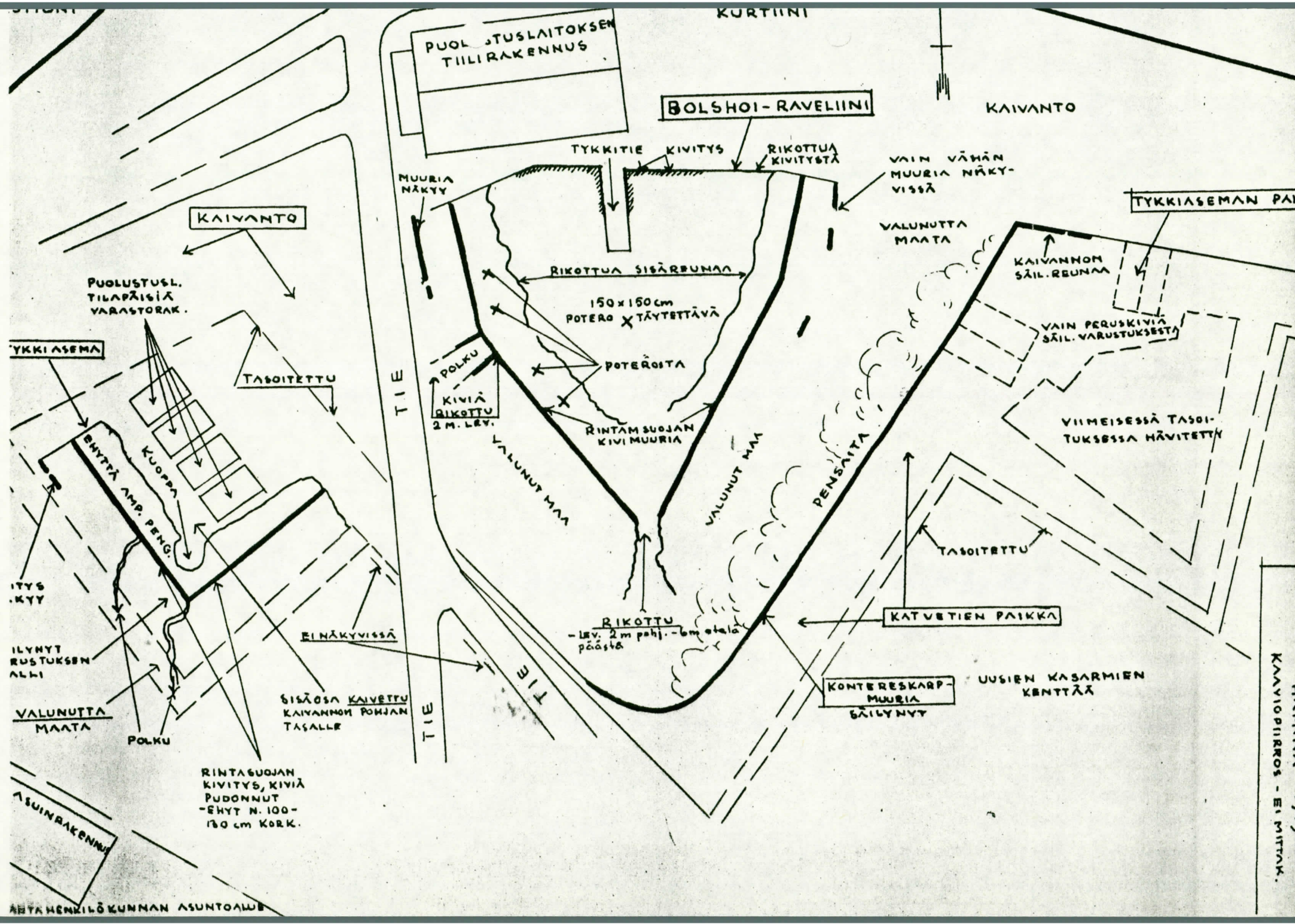
TASOITETTU

RIKOTTU
KIVITYS MÄKYY

TIE

ELNÄY

TURUN JA HAMIINAN
BAST. VÄLINEN KUR-
TIINI JA BOLSHOJ

vallihaudan (kaivannon) reuna jää tien alle. Lounaissiiven kaakkoispäässä on kaivannon ulkoreunan muuria säilynyt, joskin kiviä on pudonnut. Se voitaneen ottaa esille ja kunnostaa. Kaakkois-sivun kaivannon puolella on raveliinin kaakkoissiiven harmaakivistä muuria jonkinverran näkyvissä, mutta yleensä muuri on valuneen maan peitossa. Pohjoisosassa raveliinin koilliskulmauksessa on muurin kivitystä selvästi näkyvissä. Raveliinin sekä vast. kaivannon itä- ja kaakkoisosan rikkovat 3 polkua.

Itäsivustan vallihaudassa on runsaasti valunutta maata, pensaita (pajuja). Tätä kaivantoa on käytetty myös läheisten uusien kasarmien roskankaatopaikkana. Samanlaisena kaivanto esiintyy nykyisellään eteläpään mutkassa: pensaineen, roskineen y.m., mutta tässä eteläosassa on kaivannon ulkoreunan kivimuuria (konter-eskarp-) säilynyt sellaisena, että se lienee suhteellisen helpoa kunnostaa. Kaivannosta on sinne valunut tai ajettu maa poistettava sen jälkeen kun pensaat on poistettu ja roskat poistettu tai poltettu (oljet esim.). Kaivantoa reunustavien muurien jäännökset on siten saatava esille ja kunnostettava.

Katvctie ja kaivannon etureuna on Bolshoi-raveliinin itä- ja eteläpuolella tasoitettu ilmeisesti koneellisilla maansiirroilla raveliinista kaakkoon sijaitsevien uusien kasarmien pihaa (harj. kenttää) tasoitettaessa. Tämä kenttä ulottuu kaivannon kivettyyn ulkoreunaan.

Bolshoi-raveliini sinänsä on pääosiltaan säilynyt ja varsin entistämiskelpoinen.

Lounaissiivessä, noin 20 metriä, raveliinin luoteiskulmasta, on rintasuojan valleineen rikottu, samoin osa alempaakin vallia, ja tästä aukosta on tehty tie (polku) alas: tien leveys on n. 2 metriä.

Rikotusta kohdasta näkyvät vallin täytekivet. Tämä rintasuojan aukko on ehdottomasti tukittava ja valli korjattava.

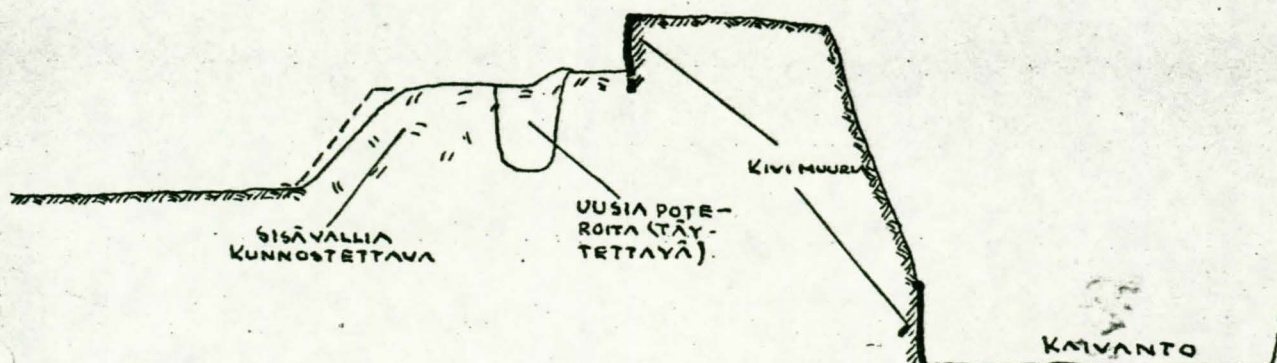
Lounaissiiven pohjoispäässä on raveliinin ulkomuuria vähän näkyvissä. Maa on kuitenkin pahoin valunut ja peittää yleensä muurikiveyksestä huomattavan osan. Em. rikotun kohdan ja lounaissiiven pohjoiskulman välisen rintasuojan vallin maa on valunut. Rintasuojan sisäreunan kivimuuria on säilynyt lounaissiiven vallissa rikotun kohdan molemmin puolin noin 130 cm korkuisena, mutta pohjoisosan vastaava muuri on pahoin rikki. Lounaissivun rintasuojan takaiselle ampumapenkereelle on kaivettu poteroita

maalikuvioille ilmeisesti tähtäysharjoituksia varten. Poteroiden kaivaminen olisi kiellettävä tällaisilla paikoilla ja ne olisi täytettävä.

Bolshoi-raveliinin rintasuojan takaisen penkereen (ja ampumapenkereen) maavallin sisäreunaa on kunnostettava. Tämän vallin rajoittama raveliinin sisäosa on tasanne, ja sellaisena ympäröivän kaivannon pohjaa korkeammalla. Tykkitie nousee kaivannosta tasanteelle vähän raveliinin pohjoissivun keskustaa lännempänä. Kivistä ladotut verhoukset reunustavat tykkitietä maaleikkauksen kohdalla molemmin puolin. Ne on korjattava; varsinkin itäpuolen vallin leikkauksen kiviverhous on pahasti rikki.

Raveliinin kurttiinin puoleinen (pohjois-) sivu on korjattava: sen kivitystä on nykyisellään pitkin matkaa näkyvissä, mutta kiviä puuttuu paikka paikoin.

Bolshoi-raveliinin lounaissiiven poikittaisleikkaus:

Bolshoi-raveliinin sisäosan tasanteella eteläpäässä on n. 150 x 150 cm:in puureunainen armeijan potero (täytettävä!).

Bolshoin kärki on rikottu: rintasuojan kivimuurin korkeudelta ko. kivimuuria poissa sisäpuolelta noin 2 metrin levyiseltä alalta. Vastaavan maavallin kohta ulospäin tultaessa on rikottu jopa 6 metrin leveydeltä. Tästä raveliinin kärjen rintasuojavalliin tehdystä aukosta johtaa polku vastaavan kaivannon etelämutkaan. Tämä kuuluu valleissa tavallisiin "oikopolkuihin", on täytettävä ja korjattava. Tässäkään paikassa ei ole minkään-

laista syytä oikotiehen - raveliin pääsee em. pohjoissivun tykkitietä pitkin.

Bolshoin itäsivun seinämän kiveyksen peittää yleensä valunut maa (poistettava!), vaikka sitä on myös jonkin verran näkyvissä.

Katvetien kulmausten etuvarustukset

Bolshoi-raveliinin itä- ja länsipuolella.

Edellä käsitellyn hyvin säilyneen, Haminan bastionin itäsivun ja Viipurin raveliin eteläsivustan välissä sijaitsevan tykkiaseman lisäksi on näistä, ehkä alkuaan kymmenestä, etuvarustuksista mainittava viime aikoihin asti säilyneet kaksi ilmeisesti samantapaista, ehkä vähän pienempää varustusta Bolshoi-raveliinin viereisessä katvetiessä. Bolshoin itäpuolella oleva on tasoitteu miltei olemattomiin, Bolshoin länsipuolisesta on kaakkois- ja lounaissiiven valleja säilynyt rikottua sisäpuolta lukuunottamatta.

Varustus Bolshoin itäsivulla, Haminan bastionin eteläsiiven edustalla.

Varustus on ollut ilmeisesti pienenkö avoin tykkiasema, jossa on ollut auran muotoinen valli kärki suunnattuna eteläkaakkoon, siivet kaakkoon sekä etelälounaaseen. Puolustussuuntana on ollut luiskan etumaasto. Pohjoissivulle on liittynyt kaksi lyhyttä vallia poikittain katvetien molempia suuntia varten. Bolshoi-raveliinin yhteydessä on selostettu vastaavaa kaivantoa. Sen kontereskarp-muuria on vielä jonkin verran näkyvissä, osa lisäksi maan alla, sekä Bolshoin puolella että Haminan bastionin edustan kaivannon eteläreunan puolella miltei mainitun bastionin kärkeen saakka. Myös katvetien eteläreunan vallia (-kivitystä) näyttää säilyneen maakohoumista ja eräistä kivistä päätellen, mutta se ei ole selvästi näkyvissä.

Sen sijaan nyt käsiteltävästä etuvarustuksesta ei ole enää jäljellä juuri mitään.

Aivan viimeksi kuluneena aikana ilmeisesti on ko. alueen kaakkoispuolelle rakennettujen uusien kasarmien kenttää koneellisesti tasoitettu - ja samalla pyyhkäisty myös tasaiseksi tämän tykkiaseman vallien kohta. Se ei ole ilmeisesti enää entistettävissä - vain muutamia maakohoumia on osoittamassa sijaintia. Kaikki vallit olisi rakennettava perustalta lähtien!

Paikalla on nykyisin kiintonaaisena harjoitusvälineenä hyökkäysvaunu.

Sen sijaan voitaisiin nähtävästi kaivannon kontereskarp - muurin jäännöksiä saada esille maata poistamalla ja samoin mahdollisesti katvetien eteläreunaa. Kasarmien piha ulottuu näiden tasalle ja ne muodostavat tavallaan sille luonnollisen rajan, ja voitaisiin helposti siinä korjattuina säilyttää.

Varustus Bolshoin länsisivulla, Turun bastionin kaakkoissiiven edustalla katvetien kulmauksessa.

Tämä varustus on ilmeisesti ollut edellä kuvatun kaltainen. Nykyisellään siitä ovat jäljellä kaakkoissiiven ja lounaissiiven vallit, rintasuojat kivityksineen ja sen takana oleva ampumapenger osittain rikottuna. Muuten on varustuksen sisäosa turmeltu ja samoin vastaava katvetien kulmaus syventämällä alue nykyisen kaivannon pohjan tasoon.

Varustuksen edellä esitetyllä tavalla syvennetyssä ja tasoitetussa sisäosassa sijaitsee 4 pienehköä puolustuslaitoksen vajarakennusta rinnakkain kaakko-luodesuuntaisessa rivissä. Nämä pienet satulakattoiset varistorakennukset ovat ilmeisesti tilapäisiä: niiden seiniin on käytetty kovapahvia tms. Rakennukset voitaisiin sinänsä vaivattomasti purkaa.

Varustuksen säilyneet vallit ovat kaakkoiselta ja lounaiselta ulkosivultaan valuneen maan peittämiä, joten yleensä ulkomuurin mahd. kivitystä ei näy. Länsikulmassa on vähän kivitystä näkyvissä. Muu voidaan todeta vasta kun valunut maa on poistettu.

Varustuksen etelään suuntautuvassa kärjessä on vallien hieno hiekka valunut hyvin pahasti. Kärjessä, lounaissiiven puolella johtaa polku alas vallin rinnettä. Toinen polku on samalla rinneellä lounaissiiven puolivälissä.

Lounaissiiven vallin edustalla sen juurella on siiven suuntaisena matala maanpeittäjä penger miltei koko sivun pituudelta. Tämä penger olisi tutkittava: nykyisellään se viittaa katvetien rintasuojan paikkaan tms.

Rintasuojan päälle itse varustuksessa on kaivettu kuoppia - varsinkin lounaissiipeen. Saman siiven rintasuojan sisäpuolella on verhomuuria säilynyt rikkoutuneena noin 100 - 130 cm korkuisena. Kaakkoissiiven ulkosivulla on valli myös valunut pahoin (erittäin hieno hiekka).

Kaakkoissiiven rintasuojan sisäpuolen kivimuuria on säilynyt paikka paikoin rikkoutuneena (kiviä pudonnut) noin 100 - 120 cm korkuisena näkyvissä.

Varustuksen ja Sibeliuskadun välillä on Puolustuslaitoksen kantahenkilökunnan asuinrakennuksia.

Tämä katvetien kulmauksen varustus, ilmeisesti avoin tykkipesäke, on korjauskelpoinen. Pahoin rikottu on em. sisäosa rintasuojan takaisen ampumapenkereen ollessa vielä kutakuinkin ehyenä. Kuitenkin on kärjen kohdalla myös ampumapenkereessä melko suuri kuoppa. Korjattaessa joudutaan poistettu maa korvaamaan varustuksen sisällä uudella, samoin entistämään koko katvetien kulmaus.

Koska yhtä näistä 3:sta tykkiasemasta ei ilmeisesti voida entistää, on molemmat jäljellä olevat ehdottomasti säilytettävä ja korjattava. Hävitetyn keskimmäisen etuvarustuksen paikka voitaisiin myös markeerata ko. säilyneeseen katvetien kulmaukseen.

Eräitä aivan vähäisiä ja 1959 tarkastuksessa epävarmasti todettuja kiveyksiä lukuunottamatta on siis todettava, että alkuaan ehkä 10:stä katvetien kulmauksissa olleesta etuvarustuksesta (avomesta tykkiasemasta) on jäljellä yksi hyvin säilynyt, toinen entistämiskelpoinen ja kolmas, viime aikoina hävitetty, jonka paikka voitaisiin merkitä. Nämä kaikki kohteet sattuvat Puolustuslaitoksen alueelle, jossa parhaillaan suunnitellaan huomattavia saneerauksia (uusi huoltokeskus, päävartio, kasarmeja - ehkä kantahenkilökunnan asuntojakin), jolloin tällaisia pieniä kohteita erittäin helposti hävitetään.

Kuitenkin on juuri tällä vallijärjestelmän kaakkoissivustalla säilynyt vielä melko yhtenäisenä kaivantoa, Bolshoi-raveliini ja Viipurin raveliinin eteläsiivet, katvetietä kaivannon kontereskarpmuurin päällä, sen rintasuojaa sekä juuri em. 2 (+1) katvetien tykkipesäkettä.

Vallien säilytys- ja entistämiskysymyksissä on tällä alueella pyrittävä kokonaisratkaisuun, jolloin enää ei ole syytä hävittää mitään näistä pienemmistäkään varustuksista, joita lounais- ja länsisivustalla ei enää ollenkaan ole. - Pohjoissivustan kaivannon ja katvetien järjestely taas on jo alun alkaen toisenlainen - kuten edellä on esitelty- ja sen varustukset taas oman lajinsa edustajia.

Valokuvat n:ot 111 - 120.

Bolshoi-raveliini ja sen viereiset varustukset.

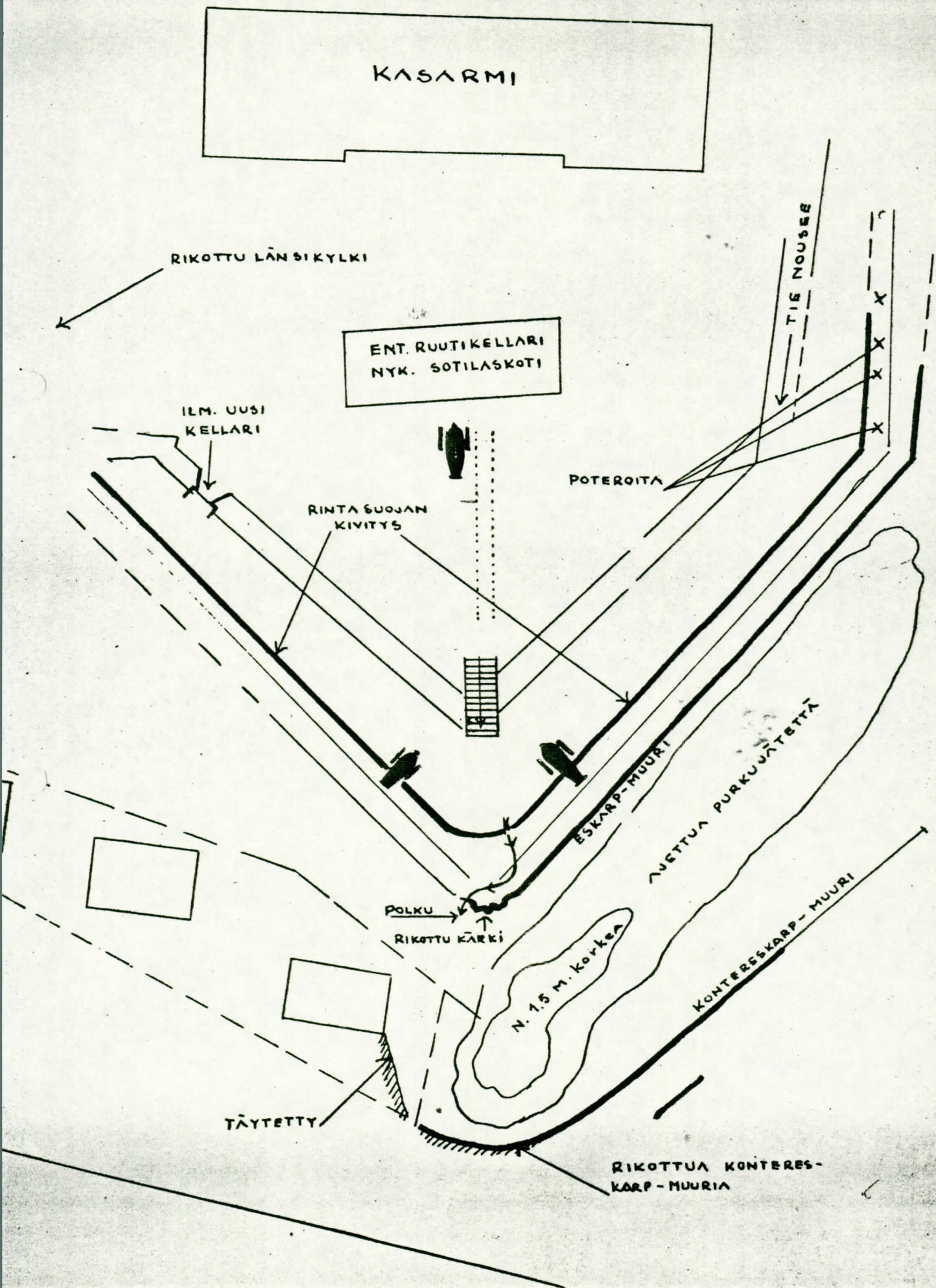
N^o

111. Tasoitetun tykkiaseman paikka Bolshoi-raveliinin itäpuolella, Haminan bastionin eteläsiiven edustalla. Katvetien reunaan. Valok. Bolshoilta itää kohti.
112. Bolshoi-raveliini lounaasta.
113. Bolshoi-raveliini lännestä, Turun bastionin valleilta.
114. Bolshoi-raveliinin lounaiset vallit päältä, varustuksen sisältä. Rintasuoja kiveyksineen ja ampumapenger. Lounaasiiven rikottu kohta. Valok. kaakkoa kohti.
115. Bolshoi-raveliinin kaakkoisvallit päältä. Taustalla lounaissiipi. Lounasta kohti.
116. Bolshoi-raveliinin rikottua länsikulmaa. Valok. lännestä.
117. Avoin tykkiasema Bolshoi-raveliinin länsipuolella. Kaakkoisvallin rikottu luoteissivusta (sisäosat). Taustalla Bolshoi-raveliinin lounaissiiven rikottu kohta. Valok. koillista kohtitykkiaseman valleilta.
118. Katvetien kulmauksen avoin tykkiasema Bolshoi-raveliinista länteen Turun bastionin kaakkoissiiven edustalla. Valok. kaakkoon Turun bastionilta.
119. Avoin tykkiasema Bolshoin ja Turun bastionin välillä. Vallit etelästä.
120. Avoin tykkiasema Bolshoin ja Turun bastionin välillä. Vallin rikottu sisäpuoli. Valok. lounaaseen Bolshoi-raveliinista.

Turun bastioni

=====

Turun bastioni sijaitsee Puolustuslaitoksen alueen (Kymen Jääkäripataljoona) länsiosassa kurtiinivallin säilyneen puolikkaan erottaessa sen Maariankadusta. Bastionin kärki suuntautuu etelään. Bastionin vallien erottamalla pohjoispuolisella alueella sijaitsee alkuperäinen tiilinen ruutikellari, joka on kunnostettu. Kymen Jääkäripataljoonan sotilaskodiksi. Läheisiä valleja on

sisäosiltaan kunnostettu ja hoidettu armeijan toimesta. Molemmiin puolin bastionin kärkeä on ampumapenkereelle sijoitettu kaksi vanhaa tykkiä ja yksi lisäksi kärjestä sotilaskotiin johtavan käytävän (polun) länsipuolelle.

Bastionin itäkylki näyttää rintasuojan kivityksineen ja maapenkereineen korjailulta. Kyljen edustalla, itäpuolella on ollut kaikesta päättäen laaka-ammunta-asema (ks. edellä vast. muistiinpanot). Inventaarion yhteydessä ei voitu tutkia miten paljon ko. kyljen korjailuissa on mahdollisesti noudatettu alkuperäistä vallia, miten paljon taas muutettu.

Nykyisellään ovat vallit päältä suhteellisen ehyen näköisiä. Valunutta maata lienee poistettu ja vallien muotoa kohennettu. Pitkin itäkyljen länsireunaa nousee ampumapenkereelle loivasti tie pohjoisesta vallin sisäpuolitse.

(Kysymyksessä saattaa olla myös korjausten yhteydessä tehty tie.

Rintasuojan kivistä sisäreunan muuria on kaikkialla bastionin säilyneillä valleilla näkyvissä nyk. 70 - 80 cm:in korkuisena. Tätä muuria on paikkailtu pudonneilta kohdiltaan. Se on nyt suhteellisen ehyt.

Turun bastionin itäkyljen rintasuojan maavalliin on kaivettu 4 - 5 poteroa ilmeisesti tähtäysharjoituksia varten, samoin kaakkoissiivessä on muutama puilla vuorattu potero. Turun bastionin kärjessä, kaakkoissiiven puolelta lähtien, rikkoo maavalliin alas, lounaissiiven puolelleskin johtava polku. Bastionin kärki on myös siten alhaalta kivityksen kohdalta rikottu.

Kaakkoissiiven rintasuojan maapenger on ulkosivulta melko ehyt.

Kaakkoissiiven eskarp-muurissa ei ole todettu profiloituja reunakiviä. Kyseinen muuri on rikki bastionin kärjestä. Muuria on näkyvissä jonkin verran myös lounaissiiven puolella. Lounaissiiven valli on kuitenkin ulkosivultaan otettava esille alhaalta valuneen maan alta, jotta muurin säilyneiden osien kunto voitaisiin todeta. Lounaissiiven luoteispäässä on ilmeisesti melko uusi kellari - suuaukko koilliseen, säännöllisistä harmaakivistä. Kellari on todennäk. tehty sotilaskotia varten.

Kaivanto Turun bastionin kaakkoissiiven edustalla on säilynyt osittain rikkoutuneine kontereskarp - muureineen. Tätä korjauskelpoista kontereskarp - muuria on säilynyt bastionin kärjen kohdalta, korttelin 23^C tontin n:o 6 kaakkoisrajasta lähtien itään ja koilliseen nykyisellään noin 2,5 metrin korkuisena.

Bastionin kärjen kohdalla kaivannon kaartuvassa osassa on muurin kivitystä rikottu tai pahoin sortunut. Tämän kontereskarpmuurin päällä ei ole säilyneitä profiloituja reunakiviä. Muurin yläreuna on kaakkoispuolella olevien pihojen tasossa. Muurin kaakkoisosasta on kiviä pudonnut (korjattava). Tällä suunnalla muuri jatkuu aikaisemmin kuvatun tykkiaseman kohdalle. Tässä koillispäässä on tutkittava alhaalta asti kohta, missä muurin kivitys alkaa, ja sitten korjattava muuri.

Kaivanto sinänsä on armeijan halkotarhana Turun bastionin eskarp-muurin (kesällä 1959 oli 2 pitkää halkopinoa) edustan osalta. Käydyissä keskusteluissa ilmeni, että Puolustuslaitoksen on jatkuvasti käytettävä tätä kaivantoa mainittuun tarkoitukseen.

Kaivantoa oli alettu täyttää koko Turun bastionin kaakkoispuolelta pituudelta ajamalla sen pohjalle tiilenpaloja ym. vastaavaa rakennusten purkausjätettä. Tällä toimenpiteellä oli ilmeisesti tarkoitus tasoittaa esim. rakennusperustaksi sopiva alue. Täyttö oli kesällä 1959 keskeytetty. Kuitenkin oli rakennusjätettä ehditty ajaa jopa 1,5 metrin paksuudelta vallihaudan eteläisen mutkan puolelle. Tämä jäte on ehdottomasti poistettava - aluksi ainakin kaivannon kontereskarpmuurin juurelta.

Katvetien kivireunaa (?). Kaivannon kontereskarpmuurista noin 5 metriä kaakkoon tavattiin kaakkoispuolelta noin 6 metrin pituinen kivistä aivan maanpinnan tasosta. Kysymyksessä saattaisi olla katvetien rintasuojan tms. kivitys.

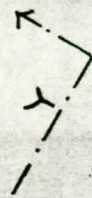
Edellä kuvatun kaivannon osan säilyttäminen ja korjaaminen olisi varsin ajankohtainen. Se liittyy välittömästi kaakkoispuolella olevan korjauskelpoisen tykkiaseman korjauskysymykseen, sillä tällä sivustalla voitaisiin muodostaa etuvarustuskokonaisuus aina Bolshoi-raveliin saakka.

Kurttiinivalli Turun bastionin ja nyk. Maariankadun välillä.

Kurttiinivallin hävitetty luoteisos Maariankadusta luoteeseen (hävitetyn Helsingin bastionin puolella) on nyk. Kaivokadun alla. Ks. vast. muistiinpanot alussa.

Kurttiinivallin kaakkoisos Turun bastionin ja Maariankadun välillä.

Kurttiinin maavalli on päältä suhteellisen hyvin säilynyt. Rinta-

POTERNI, MAHD.
NYK. KELLARI
(EI NÄYTOISELLE
PUOLEN VALLIA).

MAARIANKATU

KIVITYSTÄ NÄK.

MAATA VALUNUT, RIKOTTU

MAHD. LAAKA-AMMUN-
TASSEMAN PAIKKA

TURUN BASTIONIN
RIKOTTU LÄNSI KYLKI

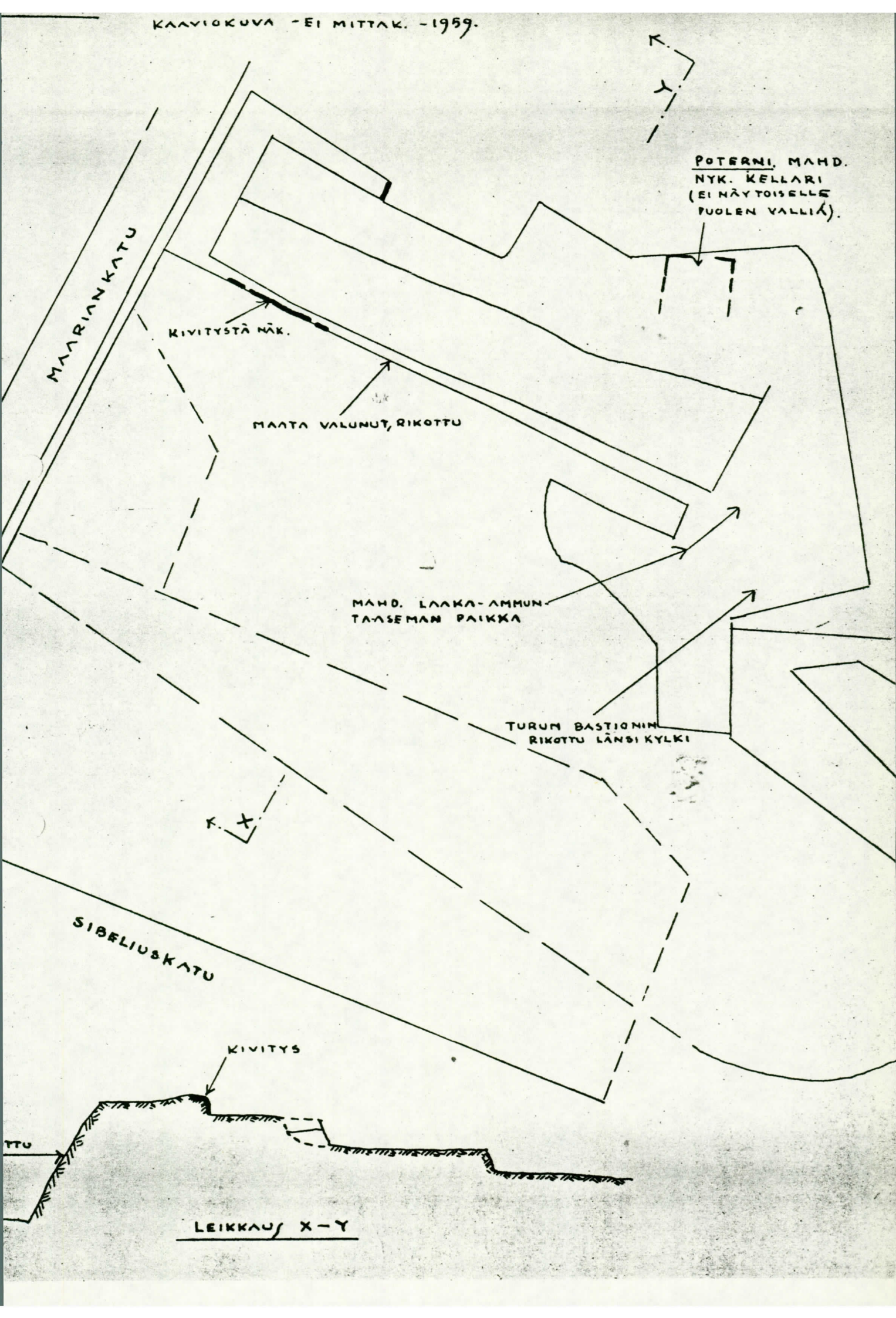

SIBELIUSKATU

KIVITYS

TTU

LEIKKAUS X-Y

suojan sisäreunan kivimuuria on noin 90 cm:in korkuisena näkyvissä nykyisellään. Ampumapengertä on säilynyt rintasuojan sisäsivustalla. Kurtiinivallin suorassa osassa päällä on koillisreunassa rakennuksen paikkaa tms. muistuttava suorakulmainen pykälä. Sen kohdalla on maavallien pengerryksiä alennettu kurtiinin pohjoispuolen normaalin maanpinnan tasoon.

Kaakkoispäässä kurtiini tekee loivan kulman, jolloin sen valli (vallinharja) on miltei itä-länsisuunnassa. Sitten kurtiini on tehnyt suunnilleen suoran kulman, ja vallin harja kääntynyt etelää kohti päättyen Turun bastionin länsikylkeen. Tämän kurtiinin mutkan ja Turun bastionin länsikyljen välissä on saattanut olla laaka-ammunta-asema (amp. suunta länteen). Nykyisellään ovat kuitenkin kurtiinin tämän kohdan ja Turun bastionin länsikyljen vallit niin pahoin rikki, ettei em. mahd. aseman vallien muoto ole näkyvissä.

Poterni. Kurtiinin itäpäässä on nykyisin kellarina käytetty holvattu käytävä. Sitä ei kesällä 1959 voitu tutkia tarkemmin, mutta todennäköisesti on kysymyksessä em. laaka-ammunta-asemaan kurtiinin läpi johtanut alkuper. holvattu käytävä. Nykyisin ei kuitenkaan käytävän päätä ole näkyvissä kurtiinin eteläsivulla. Sijainniltaan olisi ko. käytävä Haminan muiden vast. ratkaisujen kaltainen. Kellari on tutkittava tarkemmin.

Kurtiinivallin lounainen ulkoseinä on pahoin rikottu. Maa on valunut miltei koko sen pituudelta. Maariankadun puoleisessa päässä on kivitystä (eskarp - muuria) jonkin verran näkyvissä. Pensaat ja valunut maa olisi poistettava, ennenkuin voitaisiin todeta, kuinka paljon muuria on kokonaisuudessaan jäljellä. Muurin alkuperäisestä asusta ei myöskään nyt näkyvissä olevan katkelman perusteella voida todeta juuri mitään.

Kaivanto kurtiinin edustalla on nykyisellään Maariankadun kaakkoispuolella olevien kerrostalojen välittömässä läheisyydessä sekä niiden alla lounaisosiltaan. Paikkaa on ilmeisesti rakennusvaiheessa kaivettu ja tasoitettu pihamaaksi.

Kaivannon kontereskarp - muurin paikka on jäänyt korttelin 23^C tonttien n:o 3, 4, 5 ja 6 pihamaiden sekä omakotitalojen alle. Sitä on ilmeisesti rikottu talojen perustuksia kaivettaessa.

Tällaisena kaivannon paikka on nykyisellään Turun bastionin eteläkärjen kohdalle saakka. Sen lounaispuolella on tontin n:o 6 itäraja. Siitä itään ja edelleen koilliseen on suhteellisen hyvin säilynyttä kontereskarp-muuria (yläosat rikottu) ja kaivantoa, jossa on ajettua täytettä (ks. edellä vast. muistiinpanot).

Korttelin 23^C vielä 1959 rakentamattomalla tontilla n:o 2 olevasta kiveyksestä on mainittu tämän inventaarioselostuksen alussa. Näin on Haminan vallien tarkastelu kesän 1959 inventoinnin perusteella läpikäyty.

Valokuvat n:ot 121 - 132.

Turun bastioni, kaivanto ja kurttiini Turun bastionin ja Maariankadun välillä.

N^o

121. Turun bastionin itäkylki. Ilmeisesti alkuper. laaka-ammunta-aseaman paikka. Oikealla kurttiinin länsiosa. Itäkyljen edessä puolustuslaitoksen betoninen (ampumarata-) rakennelma. Valok. luoteeseen.
122. Turun bastionin eteläkärki ja sen edessä oleva kaivanto. Kaivantoon ajettu rakennusten purkujätettä. Valok. pohj. kohti.
123. Kaivanto Turun bastionin kaakkoissiiven edustalla. Kaivantoon ajettu purkujätettä. Valok. Haminan bastionia (koillista) kohti.
124. Kaivanto Turun bastionin kärjestä etelään. Kaivantoon ajettu purkujätettä. Länsipuolella tontin n:o 6 (kortteli 23^C) raja. Valok. Turun bastionilta.
125. Turun bastionin lounaissiiven ulkosivu. Valok. luoteesta.
126. Turun bastionin itäkyljen ja kaakkoissiiven vallit päältä. Ampumapenger ja rintasuoja kivireunuksineen. Länsipuolella vanha ruutikellari (nyk. sot. koti). Valok. lounaaseen.
127. Turun bastionin kaakkoissiiven ja itäkyljen vallit päältä. Valok. bastionin kärjestä koillista kohti.
128. Turun bastionin länsikyljen paikka ja lounaissiipi. Vallit päältä kaakkoa kohti. Vallin luoteispäässä uusi kellari.
129. Turun bastionin lounaissiiven ja kärjen valleja päältä. Valok. kaakkoa kohti.

- 130, Turun bastionin ja Maariankadun välisen kurtiininosan länsipää. Etualalla Maariankatu. Valok. itää kohti.
131. Turun bastionista länteen olevan kurtiininosan eteläsivusta; kaivannon paikkaa. Taustalla bastionin rikottu länsikytki ja ilmeisesti laaka-ammunta-aseman paikka. Valok.itää kohti.
132. Ilmeisesti alkup. poternin pohjoispää (nyk. kellari) Turun bastionista länteen olevassa kurtiinissa. (Ei tutkittu 1959 tarkemmin.)

(Haminan valleista kesällä 1959 kuvia kaikkiaan 132 kpl.)